

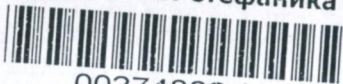
10.488

I.

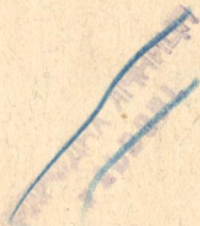
TEPEM

ЛНБ ім. В. Стефаника

00274888 (.)

2006, 13

~~12~~

Т Е Р Е Ш

~~16.488~~

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

I.

НАРОДНА ПІСНЯ
У ДІЯХ

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЗБІРНИК

впорядкував

ФЕДЬ ФЕДОРЦІВ.

Зб. пов. Т.ч. УРСР
- 1954

8(c)У_н:1917'-82

Ш5(2=Ук)5-6я43+

Ш5(0)-6я43

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „ПЛЯХИ“ У ЛЬВОВІ.

З ДРУКАРНІ СТАВРОНИГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТА
ПІД УПРАВОЮ Ю. СИДОРАКА.

Опесь Жихаренко

Серед шуму і клекоту.

1. Я можу ніжно про любов співати...

Я можу ніжно про любов співати,
як мати,
що немовлятко тихо колисає,
пісень співає...
Я можу бухкотіти співом,
кишати гнівом,
до бою кликати, кидати докори,
шуміть як вітер, буйне море...
Я можу плакати-співати
про серця втрати,
як плачуть гірко на могили
людей, що серцю милі...
Я можу й гимн складати Гіменею
і прославлять лілею —
і сяйво віч вродливих, сміх дитини
і спів пташини. —
Лиш про недолюдків огидні діла
у мене пісня занімала,
про зрадників й катів мого краю
кричати сил не маю...
Мовчу. І сором й жаль ховаю
в ці дні
на самоті
страждаю.

2. Серце квітне.

Душа радіє, бо серце грає,
бо в нім шумує натхнення хміль.
Вона новою красою сяє,
красою сяє і гасить біль.
У серці наче вогнисті маки,
вогнисті маки достиглих мрій!
Уходять в далеч степи, байраки,
степи, байраки — сумнівів рій.
В настрою зміни та переломи:
бажання тиші, бажання злив.
У безвість плинуть мої фантоми,
сумні фантоми — примари снів.
Звисав небо близьке і рідне,
вкривав землю злотистий пил:
і серце млів, і серце квітне,
і серце квітне у повні сил.
І чую: хоче все осоружне
хтось ніжний в плахту імлі сховать,
з живого серця сумне, недужне
і все болюче скорійш зігнать;
щоб потім тихо мене пестити,
вести в уявний, чудовий край,
де ходять тихо ясні Харіти,
а в сонці мріє розцвілий май.

Буваленьк на Харківщині.

Володимир Котецький

Вукова гробниця.

I.

Від вчорашнього вечера старий Вук Лазаревич нудив світом. Не міг собі ніде найти місця.

Візьметься за ту роботу, не йде, за другу також не йде, звичайне господарське діло летить з рук. Зачне молоти на жорнах, а тут каміння так і гуде: ти без гробу! Кине він жорна, піде нарубати дров, а сокира, що цюкне, то зикне: де твій гріб? Десь кожна мара знає й напomiнає отсе його лихо! Кине геть сокиру від себе, закурить люльку, піде з хати далеко, бодай на кінець саду, де-б і сліду по воякови не було видно тай стане серед своєї деревини себе розважати; подумає, нібито дещо приспокоїться, а глиняне лишень на малу камінну церковцю та на кладовище крут неї і вже весь його спокій пропав, а журба мулить та сокотить серце, як передше.

— Гей, та бо чи не нещастя? Не мали де люде з собою воювати, та ось тут на Козмачі? Артилерія ревіла через два дні, що в хаті слова не почув би, а третього геть гори посиніли від сього війська, що сходило в долину. Як до села прийшли наші вояки, то там не питалися багато, а кожний кричав: давай тай давай! Забрано з стайні дві корови, коняку, збіжжя, а що сіна, то й не говори! Кілько з хатньої обстановки при тім пропало, сього відразу й не счислив би; що то, вояк як звичайно вояк, що побачить, се його.

Боліло старого Вука десь аж в печінках, що так на очах марнувалася його гірка кєрвавиця, але що душу мав горду, то мовчав тай не жалувався нікому. Десь инші сновигалися поміж старшиною, сей випросить собі якусь посвідку, той трохи гроша за заподіяну шкоду — о, Вук нікого не просив і просити не буде. Га, як ограблють, воля божа, Бог дав, Бог взяв. Для Вука було сього досить, що нема такого права, що вільно було грабити. Се він добре знав, бо в світі бував і поміж людьми отирався чимало.

— Ограблювш? — пожди, пожди, прийде і на тебе година, що гіренько пожалуєш.

І при кінці Вук сими грабіжами не так то ївся! Зате-ж коли на думку приходила втрата гробниці, зараз теряв свій спокій, виймав люльку з уст та спльовував з досади. Сердитість збиралася на самім дні душі, шуміла голосно та скипала на прудці, мов розпалений товщ, а тоді підступала в гору, що його аж в горлі запирало. Так в його нутрі шеміло, що страх!

Та бо не мали пакостливі савітети що зробити з трьома раненими, що померли в селі, та вкинули їх в його гробницю! Чортівське кодло! Гей, як йому невістка сказала, що в його гробницю ховають убитих вояків, то мало не скаменів на місці. Де-ж, хто чував про такий розбій? Всячину вже крадуть, але гробівниці щоб крали, то такого ще світ не видів.

Зараз побіг на кладовище тай до вояків:

— А то ніби яке право, щоб людям та ще й гробниці забирати? Чи мало вам святої землиці? Линує вас викопати гріб, чи може вам руки покрутило? Та-ж в цім гробі мєя стара лежить і мєє місце при ній! Я для себе його лагодив, а не для зайдів.

— Старий, — гукнув до нього один з вояків, — не бєленди нісенітниць, бо як так напирєєшся дуже на свій гріб, то ми ще готові тебе туди зараз зложити. Не жартуй, нам не до жартів, тепєр війна, наше право!

— Овва, та то мені й погрози! убийте мене, а нехай ляжу в своїм гробі. Мене смертю не залякаєте! я прожив шістьдесять вісім літ і чєй заслужив собі на цєй шматок камінистої землі! — го, го, молодики мої!

— Викинь бідє звідєє, щоб не жибоніла, — промовив старший, і Вук опинився в сю мить поза кладовищем.

Він спльонув з негодовання.

Такі молодики, кожний міг би бути його внуком. Геть нівечить ця війна господарські діти. Що го, молоде, недосвідне, старшина його як треба під'юдить та вже йому видається, що він там Бог зна що!

Але думка про гробницю не покидала його. Глибоким плугом заорувалася в ціле його дотеперішнє життя, проломлювала верхню полосу заціпенілості і викидала на верх грубі скиби немов живих споминів.

Пощо властиво він від наймолодших літ мучився і виснажував себе, коли за цілий вік праці позбавлено його тепер цієї вічної домівки? Все марно гине і молодість і краса, здоров'я і статки, але що чоловік зробить для будучого життя, се держиться сильно, се має свою стійність. Та й таку гробницю вибудував собі, що гай! Працював над нею сам і то звиз п'ять літ. Бо вимурувати гріб, то не з батога тріснути!

Коли помер його молодший брат і через те заняв останнє свобідне місце в батьківській гробниці, тоді Вукови не оставало ніщо иншого робити, як братись до будови нової гробниці.

Збудую собі велику, простору, щоб і нам обоім старим було свобідно, та й діти не потребували журитися, як котре вмре; віддав Богу духа та й переселився в готове! Зачав він звозити каміння, сам кожний каміничик обробив, сам вмурував, мов би з заліза — сильно, а рівно, — була потіха на старість. Піде в неділю до церкви, а після відправи, то не видержить, все заверне на кладовище та й спогляне на гробницю. Нераз дехто із стариків — що то, у старих все думки однакі! — як побачить його при сих обзоровах, так і кликне:

— Що? добра, хозяйська робота? Таку гробницю, то й правнуки попам'ятають! Нема боя, куме, добре там буде життя! Ха, ха, ха...

І старий Вук підсміхався; йому злещувало се, що на кладовищі його гробниця чи не найкраща! Із спокоєм в душі плентався домів, вдоволений сам із себе як хозяйн, що добре заосмотрив ся на довгу зиму.

А тепер все пропало! В гробницю закинули трьох убитих, вже нема для нього біля старої місця. Треба буде лягати в сиру землю! Мов би голкою шпигнуло його на сю думку: він господар з господарського роду, що не прощандав свого життя так, як инші, лиш твердо гарував на батьківщині від досвітку до пізної ночі, не змарнував

ні одного дня, він мав би йти в звичайну могилу? Та-ж з цілого роду кожне і найменше немовля, як помирало, то йшло в камінну гробницю; і в селі поза самими гільтями нема нікого, хто-б не мав своєї гробниці!

— Ні, до сього не прийде! Де-ж тут справедливість на світі? За стільки праці, за ті скожавілі руки йти в звичайну, сиру могилу?

Думка, що він остав тепер без гробниці, біла його в голову, мов обухом. Що очуняється, а тут вона знов до нього.

Ба, най би йому хату забрали, то пішов би до суціда в комірне; най би там засіви яка мара знівечила, заробив би собі ще на старість, на сих рік, два, що встиг би прожити. Але бо тут не жарт, тут зрабували йому гробівницю, як-жеж він покажеться на тім світі? Скажуть йому святі: А що, ти свого розуму не мав? А на що тобі його дав Пан Біг? Тай іди в пекло! І гний цілий час в сирій землиці, най там тебе всяка земна погань роз'їдає! Зовсім, як послідній!..

Щось старому Вукови підшптує до вуха надію, що можна би збудувати нову гробівницю, але Вук з сього гірко сміється.

Вратись до будови нового гробу? Та з чим і з ким? Син поляг на війні, його самого життя не довге, тай руки не так крепкі, як колись, хозайство пішло з Петрового дня, як тут про нову гробницю і думати? А вкінці, нащо йому нової гробниці, коли в нього є стара. Звідки то приходить собі сякий-такій лінтяй забирати се, що до нього не належить?

Розумів ще, що брали йому збіжжя, сіно, товар — се для війська придасться, але гріб?

Жалобу тільки занести би перед старшину, а ця то вже зробить лад!

Але правда була правденна, що Вук не міг собі ніяк уявити сього, як він буде в начальства жалуватись за гробницю. Коли говоритиме остро, то покарають його, а вже що найменше проженуть так, як се зробили з ним на кладовищі. А просити? Прссити він не буде! Бо й хоч-би просив, то нащо воно придасться? Напевно не послухають, ще насміються та наганьблять. Тепер прецінь нема мужицького права. Ні, він таки не буде просити, най цілий світ се добре знає, що старий Вук, Петрів син, нікого, нікогисько в життю не просив. Що йому належалося, за тим

правувався, а чого не міг добути, за сям не посягав. Не просив досіля нікого, тай просити не буде до кінця свого короткого віку. І так йому до смерти недалеко? Ще брати ганьбу на душу?!

Вук прищипнув на хвилю. пакав люльку далі, синенький дим вертівся звільня в гору, з сусіднього обійстя долітали до нього слова вояцької лайки, пискіт жінки, плач малої дитини, потім все примовкло і настала цілковита тишина. Надходив вечір. Слабе весняне сонце, свідоме свого безсилля, заникало бистро на заході, з долин потягало холодом. Вук сховився іти до хати.

Находить вже друга ніч. А що йому з сих ночей, яке в нього спання? Минулої ночі не міг зажмурити ока до самого ранку. Все йому снилось, що земля під ним заломлюється та розлітається, під ним отвирається велика безодня, він летить, страх як глибоко летить, але ніяк не може допасти на дно! Паде і паде все глибше, аж накінець пробуджується. Ах, думає він собі з полекшею, те все був лишень сон! Зимний піт на його чолі, голова протвережується; ой, не сон се, не сон — він не має під собою землі, його гробівницю зрабували люті воріженьки!

І така то ніч перед ним; не склонити йому струдженої голови спокійно, не заснути безжурно, нема Вукови віку без гробниці.

Як то, чи не його се прецінь гробниця і чи не біля труни старої місце і на його труну? Та де-ж йому деінде складати свої кости? Жив з покійницею звич сорок літ, і злидні і гаразди разом переживали, господарна була і зашопадлива, що любо подивитись, а тепер на вічне життя мав би її покидати? Мав би йти в иншу могилу через те, що в його гробівниці вояки?

Вук сплюнув з пересердя.

Як він Вуком Лазаревичем, так цього не буде!

Людська рука вкинула чужих мерців в його гробницю, людська рука може їх звідти виїняти. Яким правом вони влізли в його гріб, таким самим звідти мусять вилізти. Бо в нього право є добре, його земля, його камінь, його стара є там і вже що а що, а се одно людині належить, щоб бодай її кости зложили там, де того сама забажає.

Якась сила напливала йому до грудей.

— І нехай там діється, що хоче, а в своїй гробниці, як тільки смерть примкне йому очі, він таки буде лежати!

Заспокоєний сим нечайним, а так освободжуючим рішенням, поволікся звільна до хати. В голові товпилися йому цілі рої думок, балакав дружно з вояками, гостив їх горівкою, приповідав багато веселого та мастив старую солониною дверні завіси, увихався, як молодець!

— А вам що, дядьку, що мастите двері? — спитав грубенький вістун, що досіля реготався голосно із вигадок старого.

— А щоб і вам було гаразд і мені! Двері скриплять, як на збитки, ні то мені в ночі нема спання, ні вам; а ви потомлені, вам треба спокою.

— Ха, ха, ха — сміявся вояк — тай проворні ви, дядьку!

До півночі не зажмурился ока. Ляг на постелі, причинявся, що спить, але цілий час, то хіба стежив за віддихом закватированих в його світлиці вояків. Добре перед північчю чути було вже цілі органи хропіння, але він ще не зважувався рушитись з місця.

Перший сон все легкий, треба ще пождати, з півночі то чоловік спить мов камінь. Спокійно вдивлювався у вікно, була холодна місячна ніч, а на стіні миготіли в місячнім сяйві дивовижні тіні гоїданого на вітрі галуззя. Чим далі, тим більша збирала його нетерплячка. Десь взялася у нього дрож, зачав сікти зубами. Зліз з постелі, ступав на пальцях, здержуючи насили віддих, а за кожним кроком приставав та наслукував. Ні, ніхто не збудився, на нікого подорозі не наступив. Дібрався щасливо до дверей, отворилися без скрипоту, і він висовгнувся в сіни. Хопив в руки заступ і гайда на двір. Свіжий, холоднавий вітрець приспокоїв його. Пустився іти напрямці городами, скакав мов парубчак через великі камінні огорожі, аж доки не видістався за село! Тут вже не було ніякої військової сторожі, іти було зовсім безпечно! Але він не довірював ночі. Оглядався обережно на всі боки, своїми старечими, але яструбними очима визикував в темні затінки, куди не доходило місячне світло. Добре притомлений досбився на кладовище. Але коли переступив залізні ворота і ввійшов по каміннім хіднику під церкву, вся його втома десь пропала мов мана. Чув себе так сильним та здоровим, як се було колись перед десятками літ, коли брав вперше плуг у свої руки.

— А тепер в імя Боже до роботи! — промовив до себе.

Скинув загортку, положив її на куці тернини, сплюнув в руки і взявся просікати тверді галузки ожинників, дикого винограду та тернини. Коли прочистив в цім затишнім куті кладовища відповідне місце, визначив рискалем на землі прямокутник на знак, як великий має бути гріб, впустив рискаль глибоко в землю, припер правою ногою і видобув сипку грудку глини на верх. Скоро й завзято, не припинюючись ні на хвилину, врізувався рискалем далі в землю, а видобуту глину кидав позад себе. В'їдався щораз глибоше в долину, хоч піт густо лаявся з його обличчя. Земля була м'ягка, каміння мало, робота йшла огнем. Був вже по пояс в землі, коли дещо пристанув, відложив рискаль на бік, обтер із себе піт і сперся об вогкий беріг ями. Почував в собі що правда утому, але якусь солодку, що розливалася легким вином по його м'язах і немов їх заколисувала на сон. Випар землі упоював його і нагадував весняну роботу на ниві. Неповоротно стояв спертий ліктями о земельний насип, очі задивились у сльїну далечинь, по голові перелітали якісь мрії і спомини.

— Гей, чого то я сиджу, — отрясся він по хвилі з задуми, — до зоріння вже недалеко, а тут роботи ще май, май!

Хопив в свої жилисті руки рискаль, зігнувся в двоє і став копати далі. Вгризався в землю мов крот. Коли вже яма сягала йому по груди, промірив рискалем її глибину, був з вислїду вдоволений, — викопав в стіні два малі заглиблення, мов східці, зіпнявся по них бистро в гору і вискочив на верх.

— А тепер, мої госгі, підете геть з моєї хати! Я собі її будував, тут моя стара спочиває, а всякому иншому зась!

Підійшов до гробівниці, вхопив обома руками залізне вухо камінного віка, заперся одною ногою об цямбрину, піддвигнув камінь в гору і відложив на бік. По малых східцях зліз на долину і став виносити одного мерця за другим на гору.

— Ой, не думав собі з вас ні один, що тут засне на вічний спочинок. Гей, чи не ліпше то було десь там по ваших країнах кожному на своїм хозяйстві? Геть люде зійшли з глузду, землі страх що ще на світі, а протебуться! — Що? пригнуло тобі руку? Ну, так вибачай, а тепер вже буде тобі лекше! Так, тепер лекше, мягенько на травиці. Та чи знає твій батько і твоя мати, де ти і що з тобою? Може де так само і з моїм сином було? Але за гробівницю то мені старому вибачте, я се не з злого серця,

але прецінь я її для себе будував, тут моя стара лягла — а зрештою вам таки все одно де спочивати, чи тут, чи там, вам все чужина. А для мене воно не так, для мене ця гробівниця, се моє хозяйство по смерті. Не погнівайтесь! Мягко вас положу, вистелю яму віттям деревини, щоб вас що не давило, щоб дрималося легко, як в колисці.

Пішов до сосон, наломив віття, вистелив весь спід ями і поглянув ще раз на мерців: бліде, боязне місячне світло повзало по їхніх білих обличчях, почорнілих очних долях та затиснених устах так ніжно, немов хотіло лишень погладити, а боялось збудити. Може ці три чужинці справді й дримали на цвинтарній мураві? Лишень руки порозкидані в безсильній охлялости вказували, що ці люде рішилися не вставати з свого сну, хоч-би їх як грімка сурма до сього звивала. За цілий світ було їм крайне байдуже. Вук брав одного за другим на плечі, йшов звільна, щоб не потрясти, не збудити заціпенілого болю і складав холодне тіло злегка на сосновій підстилці.

— Щоб я тебе лишень не вразив, моя дитино!

Попереносив одного за другим у новий гріб, уважно уложив їх біля себе, хвилю ще дивився в глибину могили, але добачити не можна було вже нічого, бо місячне сяйво туди не заходило; перехрестився, прикинув яму чатинням і став закопувати. Наперед кидав знизу сипку глину, щоб не вдарити тіла, а коли вже вкрив на добрий локоть, тоді взявся скидати велику грудку. Усипав малу могилку, дещо притоптав і подався до своєї гробівниці. Ввійшов знов в долину, пошвиндявся по освобожденій домівці, щось ще муркотів, відтак виліз на верх, привалив гріб камінною плитою, щілини замастив твердо глиною і подався додому.

Вже сіріло, когути піяли по селу. Ішов заспокоєний, немов би в почуттю якогось блаженства. Свою гробівницю таки спас! Що тепер йому?! Нехай все заберуть, але в своїм гробі, як не нині, то завтра спочине! Прийшов ще в час до хати, передягнувся, заспані вояки якраз вмивалися, а він приговорював і жартував.

— Гей ти, старий, чи ти нині одурів, чи йдеш в за-льотя, що тобі так на смішки зібралось?

Вук дещо устаткувався і заходився біля хозяйства.

II.

У вселенній володіє твердий лад, кожна марниця має тут свою причину і свою ціль. Найстрашвіщі злочини, такі, що сама вістка про них морозить кров, хоч-би були скриті під землею, виходять скорше або пізніше на верх, щоб сповнилась справедливість і винні потерпіли належню кару. Ніяка тайна не закритється перед всевідучим оком справедливости. Ї у вселенній твердий лад.

Санітети сперли на каміннім гробі двох мерців і стали підносити плиту.

— Десь так люде мруть! та мені з тим байдуже, хай і всі вимруть про мене, але з хованням є клопіт.

— Ой, не піднесу сам! Якась біда затовкла тут плиту, бо першам разом прецьнь отворилася легко. Кидай се стерво і поможи мені.

Оба заперлися і піднесли камінь в гору. Остовпіли на вид цього, що побачили.

— Тв, та похованих нема!

— Пощо кажеш, сам добре бачу, що нема.

— Чи не ошибнулися ми з гробівницею?

— Ні. Та сама. Я пізнаю добре і хрест і напис на нім. Справді, що за чорт може бути? Я вже різне бачив, але таке то тяжко й придумати! А чей не воскресли? То ж би тобі чудо було, а відпустове місце, а нам найкраще зараз в монахів тут постригтися!

— Ні, воно щось вже на ділі мусить бути. Бачиш, народ нас тут страх ненавидить. За всіляку дрібницю зараз кричить і біжить до старшини. Тут, я так кажу, справа трохи нечиста. Чудо чудом, жарт жартом, але мерців то якась біда повикидала геть! То-ж то дідьча країна, навіть вмерлим не дадуть спокою.

— Добре, що ми тепер при санітетах, але най тобі нога похованється і сотник викине тебе до сотні?! Звідти до могили два кроки! Смерть не перебірає, що перед собою бачить, те косить. Згинув, то вже одно велике нещастя, але щоб ще по смерті помітувались твоїми кістями, сього таки за багато. Треба буде цій загадці сісти добре на потилицю, бо таких злочинств не вільно безкарно випускати! З нелюдами треба й по нелюдськи!

Слідство не було безуспішне, злочинника найшли небаром. Що правда, Вук зовсім свого поступку не ви-

пирався і спокійно прийняв вістку, що його ставляють перед воєнний суд.

Офіцери довго щось радили, потім випитувались через перекладчика, кільки йому літ, чим займався, — він відповідав рівнодушно, може навіть дещо байдуже. Ніби то отверто він цього сказати не хотів, але таки в душі сам себе питав, що то вони від нього хочать, чому не оставлять його в спокою. Але що то, пани все инакше думають, як люде. Їм все щось не до ладу!

Накінець найстарший поспитав його, чому він мерців повикладав з гробу і чи має що сказати на своє оправдання?

Старий немов би ожив, якийсь вогник перебіг через його очі.

— Панове, питаєте, нащо я се зробив? А нащо санітети забрали мені гробівницю? Моя гробівниця, моє право? А де-ж то я маю притулити себе по смерти? Як? Багато мені ваші вояки всячини позабирали, але я не говорив нічого, а вже з гробівницею, то терпцю мені не стало.

Присутні судді глянули по собі і глумливо підсміхнулись.

— Ну, ну, — сказав голова суду — такі балачки, то лишіть! А чи знаєте, що вам грозить?

— А, божа воля! Я злого нічого не зробив. Але як я перед Богом завинив, так перед Богом буду відповідати.

— Ну, заки ви перед Богом відповісте, будете ще тут на землі добре каятись. Я, бачите, всячини вже в цій війні набачився. Я видів таких ворогів нашого війська, що зраджували його на кожнім кроці, де б тільки наш вояк не появился! Ми вішали денно по яких десять злочинників, а воно все було за-мало. Повісили одного, а тут треба було повісити десятьох, повісили десятьох, а злочинців вже ціла сотка виростає, як зпід землі. Рук і сил тобі не стає, щоб покарати всіх винуватих. Як довго трівав відворот, так довго йшла зрада за зрадою і я судив, кільки лишень сили було в мені, але все таки признаюся вам, дядьку, на щось так поганого, як тепер, я не натрапив. Як порівняю їхні злочини з вашим, то приходжу до пересвідчення, що вони все таки були чесні і характерні люде! Щось подібного мабуть ще в цій війні не лучилось: таке звірство, щоб чоловік, з ненависти до наших військ, викидав трупів з своєї гробівниці! Добре, я вже все розумію, я вмю розуміти і ненависть, але треба бути при тім чоловіком,

а не звіриною. Труп — се, чоловіче, так як-би святий! Розумієш? Як не розумієш, то небаром довідаєшся!

Перекладчик перевів.

Судили потім вже не довго. В полудне виголосили присуд, а з полудня на громадським пасовиску розстріляли. Старий Вук держався цілий час твердо і не подавався. Очей собі завязувати не дозволив.

Вукова дочка хотіла батькове тіло перенести до рідного села та похоронити, як пристало. Але вояки не дозволили:

— Иди геть, старе стерво не заслугує на те, щоб його закопати. Найліпше було-б кинути псам на поталу! Біда лишень, що з того пішла би нам зараза. А то, їй Богу, зробили-б! А ти, сяка-така, тікай звідси і не показуйся нам на вічі!

І біля труни старої в гробівниці остало порожнє місце, а Вукови довелось спочити в сирій могилі.

Михайло Рудницький

Вражіння.

Сказати щиро вам, химерна та змінлива
царівно мрій чужих та власного настрою,
як зрадно за вражінь химерною чергою
іти та завертати, і не вийти з дива?

Сказати щиро вам, що ваша ясна грива,
рум'янци пустуна і сукня в моднім крою,
слова та сміх сказали, що передімною
пуста, безжурна дама смішками щаслива?

Вражіння перших стріч як швидко занімало!
Дивившись нині в вас, найменше вірю в силу
очей моїх, де б'ються ваших віч всі змішки.

~~Хай~~ Коли іду від вас, в грі мрій, їдкий мов Гайне,
чую, що собі лишили ви всі тайни,
мені-ж віддали лиш — пусті слова та смішки.

Прийти не можу нині. Я стільки довгих днів
зриваю дні з стіни, рву піря з крил і рвуся,
що коли-б знечевя погляд ваш зустрів
у поглядах своїх з усіми розійдуся.

Я міг би призабути, що я також лиш гість;
всі бачили-б мене, а я крім вас — нікого.
І буде дуже сумно: — смішне хтось оповість,
а я в цім не найду ні крапельки смішного.

Ні, ні! — прийти не можу. Бо з чемності висот
закрутини душі неімовірно прості: —
хто може оповісти один лиш анекдот:
себе, — хай дома чай п'є і не лазить в гості.

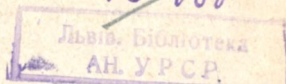
* * *

Прощання.

Ждуть перед домом коні.
Хай ще останній раз
збіжу по стежці в сад.
Останній промінь згас
на небосклоні.
Спішу, спішу до вас,
мій діду!
Як я безмежно рад,
як рад,
що їду!

Хай ще останній раз,
в останнє, на дорогу
на кожную стежку гляну,
де крізь дерев мережку
— то соняшну то темну —
в кожніське ясне рано
шукав я твого, твого
тихенького сліду
даремно.
Іду вже, вже іду!

Хай лиш останній раз
прошу солодким втратам,
коли шукав тебе.
В даль кличе перелаз.

И. 60.677

Ти була там усюди....
 Тепер тебе нема там....
 І більше вже не буде...
 Ні втрат.

Вороний кінь гребе,
 Вповитий в сумрак сад
 всіхаєсь блідо — блідо.
 Я їду, їду, їду!

* * *

Коли твоє ім'я для мене словом стало
 що в силі заступити зміст найкращих слів,
 коли мій кожний висказ кровю паленів
 — Ти мабуть думала, що я кохав за мало
 — щоб бути щирим смів.

Коли моє ім'я для тебе словом стане,
 яке заступить першим із буденних слів,
 коли до тебе дійде спізнений мій спів
 — повіриш, що занадто серце було п'яне,
 — щоб бути щирим смів. —

Зимовий сонет.

Ви любите зиму. А я — ще більше: літо.
 І ось чому не в силі зимову поему
 зложити в дарі вам. Про білий сніг пуста му
 пересівати даром крізь діраве сито.

Захоплений гляджу на м'яким пухом вкриту
 студену далечінь — і забуваю тему.
 Щось з мрії в у ній. Коли це ми підемо
 полями, стежкою?... Та не крізь сніг; крізь жито.

Чудово від гадок, що зимний покрів смерти
зідре побідне сонце мов молодість вперте
і піснею надії порив життя вславить!

Та краще ще: — не ждати; наче-б все жилося,
їти у літнім сонці, щоб не чути навіть,
коли сніжинки перші впадуть на волосся.

Ганс Гайнц Єверс

Остання воля Станіслава д'Асп.

(Кохання).

Isot ma mie, Isot ma drue,
En vous ma mort, en vous ma vie.

Се правда, що Станіслава д'Асп через цілі два роки поводилаєя з графом Вінценсом д'Ольт-Оніваль безпощадно. Тоді, як вона виспівувала свої розчулені пісні, він що вечора висиджував у партері й їздив за нею що місяця в инший город. Вона-ж його рожами годувала білих кріликів, що з ними виступала на сцені, а самоцвіти його заставляла, щоби спрощувати на вечірки своїх товаришів і лінтяйську богему. Раз, як п'яна заточувалася домів у товаристві якогось малого журналіста, підняв її з рова. Тоді розсміялася йому в очі: „Ходіть же з нами! Будете могли опісля нам посвятити!“

Не було найгіршої простацької обиди, яку ощадила би графови. Слова, призбирані в заражених барлогах вонючих публичних домів порту, рухи — так огидні, що червонівся-б від них кожен любовник, сцени, що їх виперся би Аретіно, винюхайі з книг справжнім прочуттям повії — се ждало його напевно, як тільки він важився приступити до неї.

Людді з варіет полюбили його й мали над бідним дурником безмежне милосердя. Грошки, що ними розкидала ледащиця, вони вправді приймали, але й тим глибше ненавиділи її та гордували нею, тією повією, що соромила їх чесний стан артистів, якої мистецтво було нісенітницею й котра крім своєї осліплюючої краси не мала нічого більше. А старший з „Five Hobson Brothers“, Фріц Якобскиттер із

Пірни розбив одного разу на її голові фляшку червоного вина, так що ясне волосся промокло зовсім липкою кров'ю.

Опісля, одного вечера, як вона знову захрипла до тої міри, що із зісохлих уст ледви міг добутися звук, коли театральний лікар після поверховних оглядів заявив її шоретко, що має останнього ступня чахотку — про що вона від давна знала — та що, як тільки далше так свобідно житиме, то через кілька місяців чорт її вхопить, веліла покликати графа в одягальню. Як увійшов, вона сплюнула й сказала йому, що тепер згідна стати його любовницею. Як схилився, щоби поцілувати її руку, відтрунула його й розсміялася. Але корсткі хвилі отруйного сміху рвали її легки, й вона скорчилася від удушливого кашлю. Відтак, ледви втихомрилася, схилена над мазилами й коробками білил, з устами затуленими шовковою хустинкою стала гикати зі стоном. Граф положив її легко руку на кучері, але вона нагло схопилася: „Отже беріть мене!“ І держала йому під носом хустинку просяклу кров'ю й жовтою слизю. „Так, мій пане — я ще стою сього!“

Ог така то була Станіслава д'Асп. Але не дасться зперечити, що дівка з днини на днину ставала дамою. Граф возив її по Євроці, таскав із одної лікарні в другу. Робила, що казав і що говорили лікарі; ніколи не нарікала й не спротивилася ніколи хоч-би словечком. Не вмерла; жила місяцями й літами, та хоч зовсім повільно, але щораз більше й більше відживала. І мало-помалу спиняла щинколи свій погляд і на графові. Із тим спокоєм, із тим тихим усе однаковим життям зростала в ній вдяка.

Як від'їздили з Альжиру, сказав лікар, що є повна надія на її повне колись видужання. Граф відвернувся, та вона добре бачила його дрібні сльози. І нечайно, щоби ще збільшити його радість, діткнулась його руки. Почула, як дровав. Тоді й всіхнулася: „Вінценсе, я хочу бути для тебе здоровою“. Се був перший раз, що вона вимовила його імя, та перший раз, що діткнулась його. Він глипнув на неї — й нараз вибіг, бо не володів уже собою. А вона, як глянула йому в слід, почувала, що жовч у ній буриться: „Ох, щоби він тільки не захотів плакати.“

Та мимо того збільшались її вдяка й милосердя над ним. До сього ще почування довгу, якесь почуття обовязку конечно відвзаємнити се безмірне кохання. А до того певний рід пошани, великий подив тієї дивної любови, що її створила одна мить на весь вік людини. Ото-ж, як

сиділа в кріслі на побережжі та гляділа мрійно на хвилі, роздумувала над сям докладно. Тоді впевнилася, що для того кохання немає нічого неможливого, та що вона найшла щось таке величне, таке чудове, котре віки дарують тільки раз. І як вона згодом стала кохати — й як покохала — все таки любила не його, а велике його кохання.

Не казала йому сього, бо знала, що він її й не зрозумів. Та тепер робила все, щоб його вщасливити. І тільки один одніський раз сказала: Ні!

Се було тоді, як прохав її, щоби була йому жінкою.

Та граф не покинув, і змагання трівало місяцями. Сказала, що як тільки не закине прохати її, напише до його рідні. Тоді він сам написав і звістив про свої заручини. Наперед прибув якийсь свояк, опісля дядько. Вони звали її чепурною й дуже второпною, його ж одначе твердолобим йолупом. Граф сміявся та сказав, що все таки зробить по своїй волі. Тоді прибула його стара мати. Тепер Станіслава д'Аспі виграла свою високу карту. Ким вона була, про се чей же він знає й може сам розказати про те своїй матері. Але відтак показала свої папері, сказала, що зветься Леа Леві й є неправною дитиною. Та й жидівкою вона є й останеться нею до краю днів. Так. А як граф Вінценс д'Ольт-Оніваль, маркіз на Ронвалі, побожний син найбільш християнського роду Нормандії ще й тепер хоче з нею дружитися, то може се вчинити. Потім вийшла й лишила його самого з овдоволю графінею.

Вона гаразд обміркувала те, що тепер чинила. Графа вона пізнала докладно й знала, як дуже він живе в вірі свого дитинства, знала, що не вставав і не клався до постелі й не з'їв обіду, щоби не змовити свою молитву. О, зовсім тихо, зовсім незначно, так щоби чужий сього не замітив. Знала, що ходив на богослуження й до сповіді, знала теж, що робив те все з найглибшого внутрішнього переконання. І знала теж, о скільки привязаний до своєї матері, як любив її та поважав. Тепер вона, стара мудра жінка промовить до нього й ще раз йому скаже, яким неможливим є се подружжя, як він осмішує себе перед своїми людьми та грішить проти своєї матері й своєї віри.

Стояла на своїм балконі й ждала. Знала кожне слово, що вимовляла його мати й сама його вимовляла. Хотіла би бути при тім і підказувати їй, щоби тільки як слід виразно, як слід переконуючо викладала всі причини. Так.

Між нею і його коханням стане ціле свігове море неможливостей та тоді — тоді повинен він мимо того — —

Нараз стрілило їй щось до голови. Перебігла кімнату й помчала на той бік до графа. Шарпнула дверми й без віддиху, задихана від слів влетіла мерщій в сумерк. Станула перед старою дамою й остро та твердо вихопилися склади: „А мої діти — як що я дітей буду мати — мають бути жидівськими, жидівськими, такими, як і я!“

Не ждала відповіді, а пігнала геть у свої кімнати та впала важко на ліжку. Так, тепер рішилося! О певне, що се мусить його звалити, сього дурного великого хлопця, сього розчуленого аристократа з чужого світа, сього християнського опікуна хворих, із його вірою та його коханням. Та огорнуло її велике вдовілля, що найшлися остаточно ворота, надто залізні й за міцві для сього безмірного кохання, що його відчувала заодно та все таки не розуміла.

Знала, що тепер його лишить, відійде знову в варієте, в публичний дім, або кинеться в долину там із скель Соррента — так було їй все одно. Але почувалася сильною й великою в своїм передшнім прочуттю, що веліло їй опльовувати його й бити по лиці плюгавими словами. Граф програв, і вона знову була дівкою, нужденною жалкою дівкою, й ніяка сила неба не зможе її вирвати з того цілого болота.

Нечайно відчинилися двері. Вона схопилася з ліжка така певна свого давного сміху. В її мозку дрожали давно забуті брудні звороти. О, вона знала, як мала привітати графа.

Се була стара дама. Вона підійшла зовсім тихо до молодої жінки, сіла на ліжку й пригорнула її до себе. Станіслава слухала її слова, та ледви їх розуміла. Здавалось їй, немов би десь далеко грали якісь тихі органи. А їх звуки промовляли до неї, а вона відчувала тільки те, що вони хотять.

Може робити, що хоче; все а все. Нехай тільки одружиться з її сином, щоб його зробити щасливим. Вона сама, мати, приходять прохати за нього. Бо кохання його таке велике — —

Тоді Станіслава встала й промовила: „Бо кохання його таке велике“.

Дозволила повести себе до графа. Далася цілувати йому та його матері. Вона відчувала, що се було визволенням і одужанням. На тілі й на душі. Бо її тіло було тепер тільки посудиною для дорогого-

цінного змісту: для віри в його велике кохання.

Станіслава одружилася з графом. Се було дивне життя, яке вона вела в тих місяцях. Що не любила його, се вона гаразд розуміла. Але здавалось їй, ніби куняє на м'яких футрах перед багаттям, а сей жар пестив ніжно її холодне тіло. Заєдно була втомленою; такою дивно втомленою у півсні його теплового кохання віддавалася мріям. Як вона вдоволено-тихо до чогось усміхалася, він цілував її руки; думав, що вона тепер є зовсім щасливою. Але те, що заставляло її всміхатися, се не було щастям; се знову була думка про те незрозуміле кохання, що було безмежним, як світ, і в якій вона підносила унесена легко теплим леготом, як іграючий листок у полудневих вітрах. Під той час завмерли в ній всі туги, потонуло все те далеке, що минулося. І віра її зростала, а вона знала певно, на чому полягає та що до краю днів не лучиться ніщо таке, чого не змогла би вчинити його любов для неї.

Инколи, хоч зовсім рідко гордилася сим дивним коханням, сею таємною силою, що могла все вчинити. В Отейлі поставила кілька червінців на якогось нездалого коня. „Не вибирай його“, сказав граф, „він нічого не вартує“. Вона глянула тоді на нього повним довгим поглядом: „Але не правда, Вінценсе, мимо того він виграє? — хочу, щоб він виграв“. І коли перегони розбіглися, вона не гляділа на коні; поглядала тільки на нього в долину, де стояв серед місця сідлання. Бачила, як зложив руки на вхрест, як його уста легко тремтіли. Тоді пізнала, що він молиться. Коли відтак любимці вискочили на право й на ліво, а той нужденний на боці перший осягнув мету, зрозуміла, що се було його ділом, що сталося силою його великого кохання.

*

*

*

Опісля настав час, що перейшов їй життя Жан Олслагер. Він ще зі школи був другом графа й лишився ним по лігах. Угавяв по світі й ніколи не знали, де він. Та відтак від його приходила листівка звідкілясь із Кохінхіни, з Парагваю, чи Родезії. Тепер був в Європі, і граф попрохав його на свій замок у Ронваль.

Се все скоїлося вельми скоро. Флямандцеві ся жінка припала до вподоби, а він мав звичку брати те, що йому

подобалося. Одного разу, багато пізніше робили йому закиди, що він узяв її тим робом, жінку свого доброго друга, яку зовсім не кохав. Відказав тоді: „Був моїм другом — але чи-ж ізза того не був ослом? А зрештою: чи були коли-небудь мої уста власністю тільки одної жінки? Чому-ж він мав бути їх одиноким паном?“ — Осягнув Станіславу тим способом, як їздив графським конем, їздив його самоходом, як їв його хліб і пив його вино. Се, що вчинив він, було самозрозумілим і неособливим. І в суті річи те, що жінка віддавалась йому без боротьби й опору, з днини на днину, воно було таким природним.

Не тому, щоб у ній хоч-би на мить проснулася повія. Жан Олеслягер здобув графиню д'Ольт Оніваль, а не Леу Леві. Бо ледви, чи та зацікавилася би ним та з певністю не була-б у нім залюбилася, підчас коли графиня розгорілася до нього цілим еством. Не тому, що він був гарним їздцем — бо граф їздив далеко краще за нього, але тому, що він на коні ставав цілком іншою людиною, о, зовсім іншою, як той, що вона його саме що бачила. А граф, чи він був на ловах, чи грав у віста, він заєдно був однаковий. А сей чоловік, що він не робив би, все був інший. Усе було грою, але й все знав грати з ривним поводженням. Нічого в світі не брав він серіозно; хоч і цікавився всім, ніщо не видалось йому гідним сеї уваги. Хиба те, що він був тут і жив. Отсе було дня його основним, а сей інстинкт так укорінився й став сильним, що переходив не-свідомо й на його окруження.

Можливо, що се було причиною його побід. Як що він находився далеко, його скоро забували; але був на місці, то він був паном.

Станіслава д'Асп найшла в нім якийсь новий та ширший світ; якийсь світ повен загадок і тайн, повен замкнених воріт, які отвирати він не зраджував найменшої охоти. У графа було все просте та ясне; вона тут гей-би проходила по затишному замковому паркові. Знала кожду грядку й кожен кущ рожі, а по заду могутнього дуба, гордого та простого, що його не міг вирвати ніякий вихор заходу: його велике кохання. А в другого блукала вона в якімсь зачарованім огороді. Ішла там якоюсь доріжкою, що видалася їй гарною, кращою за котру іншу в замковім паркові. Здавалося, що веде її в нескінчену далечінь, а кінчилася по кількох кроках обмежена неперехідно — колючими хащами. Зверталася на іншу стежку, але й її за-

городжувала якась дивоглядна звірюка. І ненаходила виходу й павіла майже в важких пахощах, що будили дивно її приспані змисли.

Та Флямандець не дошукувався нічого в тої жінки. І одного вечера сказав він при вечері, що прожив на тихому замкові чарівні тижні та що він із душі вдячний своєму другові й любій графині. Але ось він мусить виїхати, знову в світ, і завтра рано виїздить у Бомбай. Про се все згадав він злегка, але воно було справді так, як розказував. Граф валягав на нього, щоби лишився, та графиня не промовила ні слова. Тільки, як піднялися від стола, і граф давав слугам прикази відносно від'їзду, попрохала вона гостя піти за нею в город.

І там сказала йому, що їде разом із ним. Жан Олест'ягер надіявся сцени, але не сього; через те сталося так, що він, хоч і не багато, та все таки випав зі своєї певности, і шукаючи слів і причин, які мали би сякий-таквій позір розсудку, говорив щось таке, чого-б обминув в иншій стані. Не міг їй сказати, будім не бажав би її товариства, що не становить для нього нічого, а що найбільше замешкує малу, опустілу кімнатку в великому замкові його спогадів, що вона є такою собі цвіткою, яку зривається мимоходом для петлі від гудзика, відповідною на пополудне, заки до вечері не зміниться одягу. — У тім найшов він дещо, що видалося йому тому пригідним, що графиня мусіла би пізнати, будім у сім є крихітка правди. Могло то впрочім означати і дещо инше. Ото-ж став він із чуттям і з відповідною гідністю виголошувати зразу кілька фраз про те, що він боровся довго та що йому майже серце пукає. Одначе він привик колись до широкого життя й знає з певністю, що вже без його не обійдеться. А майно його вистане ледви для нього, та навіть у части не покрило би вимог графині. Обое вони так зрослися з достатком і вибагливістю, що всяке обмеження стало би — — Впрочім треба раз розстатися, ото-ж він саме тому відходить тепер, щоби прощання не було ще більш болюче.

Як звичайно, вірив він під хвилину в те, що балакав; був так переконаний, що графиня приймала з повагою кожен його склад. Мовчала, аж він обняв її раменем. Його горішня губа стягнулася, ще кілька слів — не плакати — доля — зустріч — зітхання та сльози — — ось так, а відтак усе гаразд.

Але графиня вихопилася йому. Випростувалася на весь зріст, глянула йому повно в обличчя, а відтак промовила спокійно: „Вінценс дасть нам уже те, чого нам треба“. Йому відняло мову, витріщився на неї, став мимрити півслова: „Що? Ти здур — —.“ Та вона вже його не слухала, ішла повільно на замок. І була такою переконаною в своїм ділі, такою певною в своїй вірі в усемогутнє кохання графа, що теж і сю найвищу жертву принесе ради неї — такою твердою, як скала в своїм непохитнім довірю, що обернулася на входових ступенях і крикнула йому, сміючися: „Пожди лишень на мене!“

Останній її рух був на стільки королівський, що ся жінка видалася панови Олеслягерови майже знову повною привади. Ходив у місячному сяйві то сюди, то туди, споглядав на замок, чи не догляне де освітлене вікно. Та не бачив нічого. Підійшов ближче, щоби почути якісь голоси, якийсь крик, істеричне хлипання. Але не чув нічого. Ні на хвилину не подумав над тим, щоби увійти, бо обминув неспішно всяку неприємність. Роздумував тільки над тим, як би то владитися, щоби остаточно позбутися тієї жінки, як що граф буде на стільки божевільний, що віддасть її йому, а до того ще й вивінує. Як позбудеся її, щоби не бути ні шоретким, ні брутальним. Усміхнувся кілька разів, бо став свідомим комізму цілої тої пригоди. Одначе не був досить сильним, щоби ним справді насолоджуватися. Відтак став нудьгувати; як уже все обміркував всесторонно й мимо того не найшов розвязки, згодом перестало се його цікавити. Вкінці, як він наблукався цілими годинами по затишнім паркові, здалось йому, неначе би се все його вже зовсім не обходило. Неначе би воно лучилося було в непамятних часах, або комусь иншому, а не йому. Позіхнув тільки, відтак пішов у гору, на замок, довгими підсіннями й ступіннями в свою кімнату. Роздягся, свистав тихо влучно арію й ляг у постіль.

Рано збудив його слуга та сказав, що самохід уже готовий. Поміг йому пакуватися. Жан Олеслягер не питав його про панство, засів тільки, щоби написати до графа. Три листи один по одним — але знову їх подер. А коли віз помчався через ворота парку в ранішню мряку, зітхнув із пільгою: „Богу дякувати!“

Поїхав до Індій. Сим разом не писав уже листків. — Але по півтора року дійшов його лист, який мандрував за ним місяцями. Коферта мала його парижську адресу, виписану рукою графа, а в ній містилася друкована оповістка про смерть графині. Жан Олеслягер відповів зараз, написав мудрий, второпний лист, з якого був дуже вдоволений. Не переборщив у нічім, але й був щирий і не здержувався. Се був лист, що мав зробити вражіння на тім, для кого був призначений. І як вкинув його в скринку, відчував довилля, неначе би доконав діла. Але не одержував одвіту; аж за рік, коли він по місяцях жив знову в Парижі, дійшов до нього другий лист графа.

Він був короткий, але щирий, сердечний майже, як за давніх часів. Граф прохав його ради їхньої молодечої дружби, прибути до нього в Ронваль, як змога швидше. Розходиться о останню волю графині.

Жан Олеслягер завагався, бо ся подорож із певністю не містила в собі ніякої приємности. Не відчував ні сліду цікавості, як скінчиться та семейна драма, що від давна не відносилася до нього. Як що він рішився остаточно, то се був справді останок діточої дружби.

Графа не було на дворці. Але слуга, що віз його на замок, прохав зайти зараз у книгозбірню, бо там його дожидає граф. Жан Олеслягер по сім приняттю впевнився, що новий побут на замку ледви, чи принесе йому приємність. Тому не йшов зразу до графа, але почувуючи, що всяку неприємність усе за скоро переживається, зайшов у свою кімнату, яку йому вказав слуга, купався дуже довго та відтак, як почув голод, велів подати собі їду до своєї кімнати. Був уже доволі пізний вечір, як він, зітхаючи, зважився відвідати свого старого друга.

Найшов його, як сидів при огні. Побіч його не було ніякої книги, ні часопису, а все-ж він мусів уже тут сидіти довгі години; перед ним лежала помилниця, переповнена недокурками.

„Ох, се вже ти вкінці“, промовив тихо, „жду на тебе кже давно. Чи хочеш пити?“

Сеї привіт видався Флямандцеві сяк-так симпатичним і він цоркнувся з другом. Три, чотири склянки важкого бурґунда — потім він знову осягнув свою давню певність. Пускав дим папіроса в огонь і почувався в клубовім кріслі зовсім вигідно. І воно звучало майже зичливо, як він промовив:

„Розкажуї отже!“

Але пожалував зараз свого вивищеного тону, став майже милосерний, як почув несміливі слова: „Прости — але чи не схотів би ти радше вперед оповісти“. Тоді Жан Олеслягер мало що не розчулився, не став оправдуватися — теа суфра.

Граф пощадив його. Заки той зміг видусити зі себе хоч один склад, почав він знову: — „Ні, ні! Вибач мені, я не хочу тебе мучити. Адже-ж Станіслава розказала мені про все“.

Дещо непевно повторив Флямандець: „Сказала тобі все?“

„Так, розуміється, як прийшла від тебе зі саду. Впрочім — я мусів би се сам собі сказати. Адже-ж було би чудом, як що ти-б її не кохав“.

Друг ворухнувся в кріслі.

„Тільки мовчи. А що вона мусіла тебе кохати, се рівно-ж було природним. Отже се було мою виною; я не повинен був тоді тебе сюди запрошувати. Так я вас обоїх учинив нещасливими. — І себе до того. — Прости мені“.

Флямандцеві стало дуже ніяково. Саме що закурену папіроску шпурнув в огонь, а закурив нову.

„Станіслава говорила, що ви кохалися. Просила мене дати вам засоби, які тобі не доставали. Чи не було се великим із її сторони?“

Той поликав слова, що творились йому в устах. Він ледви вигикав: „Господи“.

„Але я не був у силі. Навіть зразу й не зрозумів, як сильним і великим було її бажання. Я їй відмовив і дозволив тобі вибратися. Як нещасливим мусів ти бути, мій бідний друже. — Чи можеш мені вибачити? Я знаю, як страждається через неї й знаю, як сю жінку, мусілося кохати!“

Жан Олеслягер зігнувся, вхопив щипці від вугля й шпурнув ними між головні. його роля в сій грі була невивосимою. Хотів зробити кінець. Сказав шорстко:

„До ката, та й я се знаю“.

Але граф продовжав дальше, все в тихім, страждаючим тоні: „Я тобі вірю, що ти се знаєш. Так я не був у силі — не міг пустити її. Не мав сили до сього. Чи хочеш мені простити?“

Тої підскочив і гукнув йому брутально в лице: „Як що ти тепер не покинеш своїх нісенітниць, зараз забіраюся“.

Одначе граф ухонив його за руки: „Прощення, я не хочу тебе дальше мучити. Я тільки бажав — —“.

Тут уже Жан Олеслягер побачив як слід, що його друг є несамовитий, бо так поводився. Відвзаємнив йому сильним стисненням долоні й зітхнув: „Отже в ім'я Боже прощаю тобі!“

А сей: „Дякую тобі“. Після того замовкли.

По хвилі граф піднявся, взяв зі свого стола якусь велику фотографію в рамах. Вручив її своєму другові: „Се для тебе“.

Се був образ графині на смертнім ложі. Була наряджена на марах; по обох боках горіли величаві срібні свічники, дар Людвіка XIII. котромусь із предків. У голови висіла низка чорних перлин, що кидала на обличчя графині легку тінь. Ся мабуть тінь викликала вражіння, неначе би лежала якась жива. Очі вправді були закриті, черти застигли й вираз зовсім не сплячої. Але над піввідкритими устами грався дивний, глумливий усміх.

Мережана сорочка була тісно під шиєю зашнурована, широкі рукавці спадали геть по лікті. А зложені на груди малі вузкі руки обіймали легко майже прозорими пальцями розпяття зі слоневої кости.

„Вона стала католичкою?“ спитав Флямандець.

„Так, останньої днини вона навернулася“, potwierдив граф. „Та знаєш“, продовжав він тихо, „я вірю, що вона вчинила се єдино тому, щоби тим певнішою бути моєї присяги“.

„Якої присяги?“

„О, вже на передодні її смерти веліла мені присягнути, що виконаю буквально її останню волю. Се нічого особливого, се тичиться лишень її похоронів у замковій каплиці; вона сказала се мені зараз, хоч доперва нині повинен я отворити її заповіт“.

„Отже вона досі ще не погребана?“

„О, ні! Ти ніколи не бував у парку, в каплиці? Сливє всі мої предки були наперед похоронені на малім цвинтарі, що її окружає. Аж по літах викопувано їх наново, а кости хоронено в великих урнах із перепаленої землі. Се старинний нормандський звичай, що його літопис виводить від Роґера кривавого; думаю, що завели його тому, бо

майже ні один із цих бешкетників не помер у дома. Тоді товариші приносили вдові бодай його кістки. У нашій кістниці спочивав Филип, що поляг під Яффою й Автодорн, що його звали Провансальцем, бо мати його була графинею з Оранжів. Король Гаральд убив його під Гастінгом. Там також спочивав мішанець Рішард. Кальвініст Гайнріх велів його стяти тому, що він о двадцять літ зашвидко взявся за штилет, з яким Равайлякові краще повелосся. Власний його батько витягнув ніччю з під колеса поторощеного його трупа, що відтак, як король з'їхав у Париж і став католиком, придбав йому злагсди ради графства Ля-Мот і Круа-о-Байль. Усі вони там спочивають, мої предки, чоловіки й жінки, та нікого не хибує. — Розуміється, що я похоронив би там Станіславу також і без її волі. Одначе вона не довіряла мені, — й як сталося те — думала можливо, що я відмовлю їй тої чести. Тому веліла мені присягнути?"

"Не довіряла тобі?"

"Так, до тої степені, що моя обіцянка та моя присяга не здавались їй зовсім певними. Вилася на своїх подушках, зітхала й цілими годинами скреготала зубами. Аж нечаяно вислала мене геть, щоби привести духовника. Коли вкінці прийшов, спитала, яка присяга є для християнина найсвятішою. Сей відповів: „Та на розпяття“. Відтак питалася ще його, чи церква в силі звільнити когось від присяги, доконаної недовіркові. Старий сільський парох попав у скруту, загикувався, говорив, що всяка присяга є святою, але можливо, що церква, під певними умовами — —. Тоді графиня вхопилась його обома руками, піднеслася й закричала: „Хочу стати християнкою!“ Парох завагався й не скоро відповів. Але графиня його сіпала, майже трясла ним і знову крикнула: „Чи не чуєте? Хочу стати християнкою!“

Ні на мить не підніс граф свого голосу, але задихався, а на чолі його виступив дрібний піт. Узяв склянку, подану йому другом, і спорожнив її. Потім продовжав:

„Парох навчав її добродушно, тихо, короткословно. Говорив ніжно про нашу віру, але хорої за много не мучив. Відтак охрестив її та вділив їй рівночасно останнього помазання. Як скінчилися святі чинности, зловила ще раз пароха за руки. Як сказала до нього: „Прошу вас, даруйте мені своє розпяття“ — голос її звучав так лагідно, так щасливо, неначе-б ангела. Парох дав їй його, а вона сти-

снула се міцно обома руками. „Отче“, промовила, „що мені отже християнин присягне на се розпяття, того він мусить додержати?“ — „Так!“ — „Незломно?“ — „Незломно!“ — Вона враз упала важко на подушки. „Дякую вам, пан-отче. — Грошей не маю, але даю вам усі свої догогоцінності. Попродайте їх у користь ваших убогих“.

Сього вечера не промовила більше ні слова. Але над раном завізвала мене до своєї постелі. І знову сказала, що остання її воля лежить замкнена в переписній теці. Я маю отворити її доперва по трьох літах, і то в твоїй приві“.

„У моїй приві?“

„Еге. Веліла мені вклякнути та зажадала, щоб я її ще раз присяг, що докладно сповню її волю. Я впевняв її, що додержу напевно своєї присяги з учора, та вона не вгавала. Веліла мені піднести в гору праву руку, а ліву положити на розпяття, що його держала міцно; поволі підказувала мені слова, які я повторяв. І так ось я присягнув двічі“.

„Відтак померла?“

„Так, по кількох годинах. Священник прийшов ще раз і говорив до неї. Але не знаю, чи дочувала. Тільки раз, як сказав він, що навіть по смертній розлуці є воскресення та що вона зі мною побачиться, обернулася на пів до нього: „Так, отче, в се ви повинні вірити: „мене він із певністю побачить“. Се були її останні слова. При них вона тихо всміхнулася й задержала сей усміх, як і заснула.“

Граф піднявся й подався до дверей: „Тепер хочу принести її завіщання“.

Жан Олеслягер глядів за ним. „Сердега“, бурмотів, „у середині буде стояти якийсь порядний чортівський помисл“; Узяв карафку й налив склянки в щерть.

Граф приніс шкіряну переписну теку та відкрив її. Виймив малу коперту й вручив її другови.

„Я?“ спитав сей.

„Так. Графиня бажала, щоби ти се розпечатав“.

Флямандець вагався хвилину, відтак розломив печатку. Роздер коперту й читав голосно острій почерк на фіолетнім папері:

Остання воля Станіслава д'Аст.

Бажаю, щоби те, що лишиться з мене, по трьох літах після могопохорону вибрали з домовини й перенесли в урні до замкової каплиці. З приводу сього не має бути

ніякої врочистости, а також окрім огородників не вільно при тім нікому бути присутнім, як тільки графові Вінценсові д'Ольт-Оніваль і його другові панові Жанові Олеслягер. Але має тоді бути пополудне, коли засяє сонце; та заки воно зайде, мають мої останки спочивати в урні каплиці — як пам'ятка графоваго великого кохання.

Замок Роваль, 25. VI. 04.

Станіслава, графиня д'Ольт-Оніваль.

Флямандець вручив лист графові: „Ось — се все“.

„Адже-ж я знав про се; точнісенько так і мені сказала. Ти думав, що в сім буде міститися ще щось иншого?“

Жан Олеслягер ступав по широкій кімнаті довгими кроками. „Щиро кажучи — так! — Ти-ж сказав, що сей рід похоронів є предвічним звичаєм вашої родини?“

„Так“.

„І що під усякими умовами віддав би Станіславі сю честь?“

„Зовсім певно!“

„Пощо отже велить вона тобі присягати двічі, ба ще й таким святочним способом на те, що й так є самозрозумілим?“

Граф узяв картину й довго розглядав її. „Моя вина“, промовив, „моя велика вина. — Ходи, сідай, я хочу тобі пояснити. — Графиня вірила, бачиш, у мое велике кохання до неї. Відтак, як се кохання завело в перший раз, як вона зажадала від мене чогось великого, здавалося, неначе-б вона впала у безодню. Як я їй в сім відмовив, про що прохала мене тієї ночі, вона зовсім не хотіла вірити сьому, що я говорив, а думала — тільки жартую. Так дуже була перекована, що мое кохання мусить робити, що вона жадає. А як відтак побачила, який я був слабій та як не міг із нею розстатися, як утратила те єдине, в що вірила, сталася з нею велика переміна. Здавалося, неначе-б я відняв зміст її життя; вона повільно чахнула, як та тіль, коли западає сонце.

Так принаймні я те все зрозумів.

Місяцями не виходила зі своєї кімнати. Сиділа на своїм бальконі, мовчлива, розмріяна, задивлена геть у високі дерева. У тім часі майже не балакала зі мною й не

нарікала, гей-би вона цілими днями тонула в якійсь тайні. Раз я захопив її тут у книгозбірні, як лежала на долівці й шукала чогось пильно в усяких можливих книгах. Але не знаю, що вона читала, бо прохала мене вийти. Відтак багато писала, що днини кілька письм. А швидко з усіх сторін надійшли клунки. Перші з них містили в собі книги, не знаю якого змісту. Вона замкнулася й спалила їх заздалегідь до своєї смерті. Одначе я знаю, що в них усіх розказувалося про токсікольоґію. Вона їх завзято студіювала. Цілими ночами бігав я по паркові й бачив матовий посвіт освітлених її вікон. Відтак вона знову розписалася, та сим разом наспіли малі чудернацькі клуночки, здебільшого поручені й вислані, як пробки товарів. Були на них подані назвиска надавців, а ними були: Мерк із Дармштадту й Гайзер із Ціріху на інші звісні торговці отруями. Мене огорнув великий жах, бо я боявся, що вона хоче отруїтися. Я здобувся вкінці на відвагу й спитав її. Тоді вона розсміялася: „Вмирати? Ні, се не на смерть! Се тільки — щоби мене тим краще піддержати!“ Я виразно почував, що вона говорить правду, та мимо того мене ся відповідь не заспокоїла. Двічі надійшли клунки, які мусілося відібрати в місті на миті. Я прохав, чи не смів би побратив їх особисто. Думав я, що вона відмовить сьому, але вона з легким серцем відказала: „Чому ж би ні? Принеси-ж їх!“ Один клунок, що з його розходився якийсь незвичайно-гострий, хоч і зносний запах, містив у собі витяг із гірких мігдалів, — инший, що наспів із Праги, лискучий покост, який звався „порцелянним мазилом“. Знаю, що графиня вживала се поливо; довгі місяці проводила вона щоденно на тім години, щоб його наложити. І в тім, що її обличчя, хоч чахотка погіршалася в жахаючій мірі, все таки задержувало свою давню красу, в сім дякувати треба з певністю тому дивному мазилу. Черти задеревіли, стали нерухомими й незмінними, як у маски, але осталися рівногарними та чистими аж до смертної постелі. Ось глянь, навіть смерть не змогла їх змінити“.

Він знову подав другові образ.

„Се вже, здається мені, доказує, як дуже зломало її життя. Вона вже нічим не занімалася, а навіть про тебе, вибач мені, не натякнула хоч би словом. Піднім зацікавлення видалося ще лишень її тіло, про яке знала, що воно в короткім речинці мусить розложитися. Від того часу, як згасла її віра в мое кохання, не зважала навіть на мене;

а інколи здавалося мені, неначе-б в її очах заблисла дивна, дика ненависть, багато гірша, а багато страшніша за ту, що нею мене давніше переслідувала. — І чи диво, що не довіряла мені? Хто втратить віру в якогось святого, той відпурається швидко Розп'ятого й Пречистої Діви. — Тому, здається, веліла мені присягнути на сей дивний обіт!

Та Жан Олеслягер сим не вдоволився.

„Се все може бути“, сказав, „воно від біди пояснює твоє кохання. Але ні дрібку не поясняє чудацького бажання бути похороненою в твоїй замковій каплиці“.

„Вона була графінею д'Ольт-Оніваль —“.

„Ах, покинь се, вона була Леа Леві, що назвала себе Станіславою д'Асп! І така мала би нагло так невтишимо забажати до урн фєвдальних предків“.

„Але-ж ти бачиш, що воно було так, а не инакше!“

Флямандець узяв завіщання знову й оглядав його з усіх сторін. Читав його ще раз і ще раз, але не зміг у тім відкрити нічого ісенько дивного. „Но добре“, сказав, „я сього не розумію“.

*

*

*

Жан Олеслягер мусів на замку Ронваль прождати чотири дні. Що днини налягав на те, щоби відбулися переносини. „Але воно так не йде“, відповів граф, „адже бачиш, як захмарилося небо“. — Кожна буква сього завіщання була для нього строгим законом.

Вкінці пополудні пятої днини хмари шезли. Флямандець напер і граф видав свої прикази. Не вільно було нікому з прислуги опустити замок, тільки старий городник і оба помічники мусіли взяти лопати та рєскалі.

Вони подалися парком, попри затишний ставок. Сонце сяло на чорні дахівки каплиці, гралося по білих куняючих березах і кидало на білі доріжки рухливі тіні їхніх гиль. Увійшли через отворені двері, а граф занурив легко пальці в хрестильницю й перехрестився. Люде підняли важку камінну плиту, а відтак зійшли в гробницю. Там по обох боках стояли рівними рядами великі червоні урни з гербами графів д'Ольт-Оніваль. Їх прикривали високі корони, а всі мали докруги шій на срібних ланцюгах важку мідяну плиту з іменем і датами вмерлих.

Позаду стояло декілька порожніх урн. Граф показав мовчки на одну, а люде підняли її й винесли з гробівця.

Вони вийшли з каплиці й ступали поміж могилами попід березами. Тут лежало майже дванадцять грубих камінних плит із іменами вірних слуг графського роду, що стояли з усіх сторін на сторожі його спокою навіть по смерті. Але могила графині не була привалена каменем; цвіло на ній кілька сот рясних роскішних темно-червоних рож.

Огородники обережно взяли за діло. Шматували глибокими закопами цілі кусні землі, старанно піднімали її на верх, разом із усім корінням рож і клали побіч, довкруги урни. Флямандцеві здавалося, неначе би вони з могили здирали живцем шкіру. Тут і там падала на землю якась відірвана рожа неначе капля крові.

Ось видно було чорну землю, що її копали люде. Жан Олеслягер узяв графа під рамя: „Ходи, перейдемося тимчасом“. Але граф заперечив головою. Не хотів опустити могили ні на хвилину. Тоді той відійшов сам.

Проходжувався повільно над ставом, час від часу вертався під берези. Здавалось йому, що городники працюють незвичайно повільно, а хвилини повзають. Зайшов у сад, зривав порічки й агрест і шукав на грядках пізної суніці.

Як вернувся, побачив двох людей, що стояли в могилі аж до рамен; тепер ішло вже швидше. Він бачив, що між ними лежить домовина, з якої згортали руками останки вохкої землі. Домовина була чорна з міцним срібним окуттям, але срібло вже давно счорніло, а дерево стало спорохнявілим і слизьким, сильно пересяклим теплою вохкістю землі. Граф виймив із кишені велику білу хустинку зі шовку, та подав її городникові, він мав у неї зібрати кістки.

Два інші відкручували в долині шруби. Як виховзнулося знаряддя, почули переразливо-скрипливий звук. Та шруби переважно стояли вільно в збутвілім дереві й можна було їх витягнути пальцями. Відтак піднесли дещо віко, підсунули під домовину мотузи й завязали їх туго в вузол. Один вискочив із ями й поміг старому витягнути віко.

На графський кивок підняв інший білий саван, що вкривав тіло та ще іншу меншу хустину, що закутувала голову.

Ось і лежала Станіслава д'Аси — але лежала такою, як на смертній постелі.

Довга мережава сорочка, що закутувала ціле тіло, видалася вохрою та мала чорні й ржаві плями. Але дрібні руки спочивали на грудях і держали щічко розп'яття зі слонної кістки, неначе були би зліплені з воску. Так само, як і вони, дуже незначно змінилося лице. Не лежала там, як жива, або як спляча, — але все таки ніщо не зраджувало смерті. Вона виглядала, як лялька створена мистецькою рукою. Сі уста не дихали, але вони всміхалися. Вони були блідо-червоними, як лиця й уха, з яких, як каплі звисали дві великі перлини.

Але перлини були мертві.

Граф оперся о пень берези, а відтак сів важко на високім горбку викопаної землі. Але Жан Олесьягер одним скоком опинився в могилі. Схилився глибоко й диткнувся легко цвяхом лица вмерлої. Се викликало ніжний тихий звук, неначе би він торкнувся старої севрської порцеляни.

„Вийди“, обізвався граф, „що ти там робиш?“

„Я ствердив, що пражське порцелянне поливо твоєї графині є знаменита річ; треба його поручити кожній кокетці, що в 80 році хоче ще уявляти собою Нінон!“ Його голос звучав шорстко, майже ненависно.

Граф зірвався з місця й підійшов на край ями. „Заказую тобі говорити так! — Чи не бачиш, усіх святих ради, що ся жінка зробила се для мене? — І також для тебе — для нас обох! — Ми повинні були її бачити навіть по смерті так гарною, як вона була!“

Флямандець заціпив зуби. Він воркотів, але проковтнув свої слова. Відтак промовив сухо: „Гаразд; ми її побачили. — Прикрийте тепер, люде, знову віко й закидайте могилу“.

Але граф перервав йому слова: „Ти здурів? Забув, що мусимо її перенести?“

„Ся жінка не заслугує на те, щоби спочивала в крипті графів д'Ольт-Оніваль“. Говорив спокійно, але задириливо, наголошуючи кожне слово.

Граф випав із рівноваги: „Се, се говориш ти — над могилою сеї жінки? Сеї жінки, якої кохання душе за смерть — —“.

„її кохання? — її ненависть!“

„її кохання, кажу! Вона була святою — —“.

Гут Флямандець гукнув графові просто в лице:

„Вона була найбільше ганебною повією в цілій Франції!“

Граф заскреготав, імів лопату й кинув нею високо. Та заки вспів накинутися на друга, зловив його городник.

„Пустіть!“ ревів він. „Пустіть!“

Флямандець остався холоднокрівним.

„Пожди хвиливу“, сказав, „а тоді, як скочеш, можеш мене вбити“.

Схилився до долу, розіпв'яв гудзик на шиї й широко розірвав сорочку на тілі вмерлої.

„Ось глянь, Вінценсе!“

Граф глядів у долину, як очарований. Перед ним лежали нагими гнучкі рамена, гнулися сі неописано — ніжні в'язи, а там і лежали спокійно білі малі діточі груди. А уста всміхалися, заєдно всміхалися, неначе-б його запрошували на нове весілля.

Він укляк з краю могили, зложив руки й замкнув очі. „Святий Боже на небі, я дякую тобі за те, що дозволив мені знову поглянути на сю картину“.

Жан Олеслягер знову накинув заслону на тіло. Виліз із могили та поклав свої руки на плечі друга. „Ходи, Вінценсе, тепер підемо на замок“.

Граф похитав головою. „Іди, як хочеш. — Я мушу похоронити її“.

Тоді Флямандець із усього сили стиснув його рамя. „Але пробудися вкінці, Вінценсе! Чи ти ще сього досі не поняв? — Як ти се хочеш зробити — похоронити її?“

Граф глядів на нього без зрозуміння остовпілими очима. Отже той продовжав: „Ось стоїть твоя урна — але її шия є доволі вузка. А ось лежить графиня — —“.

Граф поблід. „Мушу її похоронити“, воркотів глухо.

„Але ти не зможеш її похоронити“.

„Я присягнув на се“. Зовсім глухо прогомоніли слова: „Я присягнув на се. Мушу її останки нині до заходу сонця занести в урні до каплиці. Так стоїть в її завіщанню. Я присягнув на розпяття“.

„Але до чорта, ти сього не зможеш, не зможеш“.

„Мушу виконати, бо за мною дві святі присяги“.

Тоді гукнув Флямандець: „А, щоби ти й стотисяч раз присягався, ти не зможеш сього зробити, як що не хочемо потяти її тіло на дрібні куски — —“.

Граф кричав, а його пальці стиснули судорожно рамя друга: „Що ти говориш?“ Але той говорив утихомирюючи, неначе би бажав випертися, що та думка вийшла з його

мозку: „Но так, инакше воно неможливе. — І се вона мала на меті — сього вона бажала своєю — останньою волею“.

Обняв своїм рамям плечі друга. „Пропшу тебе, Вінценсе, ходи тепер“. Неначе паний позволив граф вести себе, але лишень кілька кроків.

Відтак станув і висвободився. Зуби ледви рзціпилися, так тихо говорив: „Се було її наміром, і його треба виконати; я присяг на те“. І Флямандець відчув, що тепер має мовчати, бо всяке слово є злишнім.

Граф відвернувся, та поглянув на кроваве сонце глибокого заходу. „До заходу сонця“, скрикнув. „до заходу сонця! Треба спішитися“. І приступив до городника. „Маєш якийсь ніж?“ Старик виймив із кишені довгий ніж. „Острий?“

„Так, пане графе“.

„Ото-ж іди й рубай її“.

Старик глядів на нього, як оторопілий. Завагався, але відтак сказав: „Ні, пане графе, сього не могу“.

Граф звернувся до обох хлопців: „Отже ви се зробіть“. Але вони стояли зі спущеними очима й не ворухнулися.

„Приказую вам зробити се, чи чуєте?“ Мовчали. „Ще нині вижену вас із служби, як що не послухаєте“.

Тоді промовив старик: „Даруйте, пане, я сього не могу. 54 літ я в замку та —“.

Граф перервав йому слово: „Дам тисячу ф'ранків, хто се зробіть“.

Не рушилися.

„Десять тисяч ф'ранків“.

Ні відповіді.

„Двадцять тисяч“.

Молодший з хлопців, що стояв ще в могилі, поглянув на графа.

„Чи зволите, пане, також узяти на себе цілу відповідальність?“

„Так!“

„Перед судом?“

„Так!“

І перед парохом?“

„Так, так!“

„Дай мені, старий, ножа та подай мені сюди сокиру! Зроблю се“.

Узяв ніж і розрізав полотно. Нагнувся до долу й підняв рамя. Та нараз вискочив та кинув ножем у пісок.

„Ні, ні!“ кричав. Вона сміється з мене“. Одним скоком вискочив із ями та втікав, утікав довгими кроками в кущі.

Граф звернувся до свого друга: „Думаєш, що любиш її душе за мене?“

„Ні, зовсім певно, що ні“.

„Отже ти се з'умієш легше за мене“.

Але Флямандець здвигнув раменами. „Я не є різником. — Впрочім — се не було її наміром“.

У кутиках уст графа з'явилася слина. А мимо того уста його були сухі, зів'ялі, блідий полотна. Неначе б останній запит засудженого, немов би прохання, мольба загомонили звуки: „її наміром було щоб я — я самий — —?“

Не було відповіді. Він поглянув на захід. Червоне, як кров сонце заходило що раз глибше. „Мушу, мушу, я присяг на те“.

Відтак скорчив в яму. Руки його скорчилися: „Свята Мати Божа, додай мені сили“. Підніс сокиру та замахнув нею високо над головою, замкнув очі та гримнув нею з усього сили.

Але промахнувся в ударі. Вістря затило збутвіле дерево, розколело на тріски, розтріскало до чиста.

А графиня всміхалася.

Старий городник відвернувся; втікав звідсіля з початку нерішучо, відтак щораз швидше. Той другий парубок пішов його слідом. Жан Олєслягер глядів за ними, а відтак і сам пішов на замок, поволі, крок за кроком.

Граф Вінценс д'Ольт-Оніваль остався самотнім. Він завагався, хотів кричати, закликати інших. Але щось заціпило йому уста.

А сонце тонуло й тонуло — накликувало його — він чув, як його кликало.

А графиня сміялась у ніг його.

Одначе се була та усмішка, що додавала йому сили. Укляк і підняв ніж із землі. Рука йому дрожала, але він пхнув ним, пхнув його в ту шию, що її так кохав, кохав над усе з цього світа.

Тоді почув, неначе б осягнув якийсь визволення й великий сміх. Сміявся так голосно, верескливо серед тишини вечора, що дрожало гилля беріз, звертаючись у смертельній тривозі, то в сю, то в ту сторону. Здавалося, немов би вони зитхали та хлипали, рвалися геть із цього місця страхіть. Але вони не були в силі, мусіли лишитися, мусіли бачити та чути, приковані могутнім корінням — —.

Жан Олеслягер пристанув там над берегом ставка. Він чув той сміх, безкрайїй сміх, чув, як падала сокира, гримнула й як заскреготав ніж. Хотів іти геть, але держався цупко місця, так непереможно цупко, неначе-б і він, як берези вкорінився. Слух його небувало вичулився, і він був певний, що чує крізь голосний сміх, як хрустять кости, як тріскали жили та рвалися мязи — —.

Та в тім — инший звук. Легкий та ясний, як срібло, немов із уст жіночих. Що воно могло бути?

Ось знову — а ось — ще більше нестерпимо, як удари сокири, ще гірше, як божевільний сміх графа.

Воно повторялося знову та знову — частіше та виразніше. — Та що воно було?

І ось, нечаяно він зрозумів: — графиня сміялася.

Зверещав і метнувся в куці. Затулив пальцями вуха, розкрив рот і сміявся півголосом, щоби заглушити всі инші шепоти. Так кунав він тут, немов підстрілений звір, і не важився зняти руки з голови. Витріщив очі й вдивився на доріжку, на ступені, на розімкнені двері каплиці.

Нерухомий, непорушний.

Притаїв віддих і ждав; але знав, що сій тривозі му- сить колись бути якийсь кінець. Як що останні тіні про- падуть за ним у темряві бересту — — як що вкінці зайде сонце — —.

Усе довгими та довгими ставалися тіні; він бачив, як вони росли. А з ними зростала його відвага. Тоді він рішився. Закнув уста. Нічого не чув. Опустив рамена. Тихо.

Тихо, всюди зовсім тихо. Але він дальше стояв, ждав між захистним гиллям.

Нагло почув кроки. Близько — блище — побіч себе.

І побачив в останніх далеких блисках багрового заходу сонця, як ступав граф Вінценс д'Ольт-Оніваль. Він уже не сміявся, але на його сціпенілім обличчю розлягся якийсь над міру вдоволений посміх. Так, неначе-б йому саме що вдався напрочуд дивний та небувалий дотеп.

І він ступав дорогою сильними твердими кроками та двигав у високопідвятих раменах важку, червону урну. У гробницю своїх батьків ніс останки свого великого коханья.

Із нім. перекл. *Омельян Карашкевич.*

Микола Козіцький

Претіння.

I.

Вечірній світ вже за горами, —
Там срібло сиплеться з мандрівних хмар,
Знудьгована земля снігами
Зітхає в снах про теплий весни чар.

До неї небо нахиляє
Свої відвічні ласки і пісні,
І страсно вечір розливає
Жагучі мольби і привіт весні.

Послухай! на бенкет обнови
Строяться мрійно струни золоті!
О люба, нахили в любови
Твої блакити над чолом мені.

Голову зложу в твої руки
Хай снить далеко від стонів борні,
Про згоєні рани і муки,
Про тихий мир, що зійде на землі.

II.

На гори в срібний саван обняті
Зійшла ніч нечутною ходою,
Мов рамена до щастя розняті
Верхи вбіймають чашу спокою.

Чашу спокою у щерть налиту
Схиля ніч на праліси й долини,
І коїть біль, нудьгу сумовиту,
Що пліють верхівям журно ялини.

Снів моїх сонце уже на склоні
І в душу ніч і пустка крадуться;
Дай своїх скарбів повні долони,
Най мої сльози на них поллються.

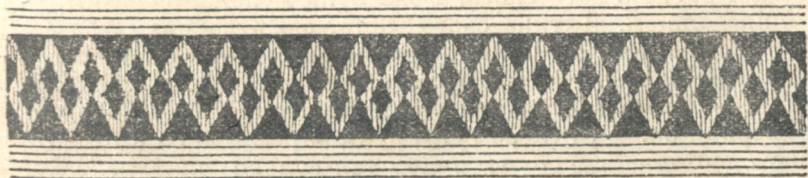
Сльози любови, сльози надії,
Ринуть з віч горячі і нестримні,
Коли на темнім душі обрії
Зазорять зорі твої предивні.

III.

Дай руку, підемо в гай, мов діти
Розрадувані серцем щастя вітати,
Пригорнуть нам чола сонні віти
Й будемо з уст до уст чар переливати.

До ніг припадуть нам рос перлини —
Пістунки мрій місячних ночей безсонних,
А щастя юне — усміх дитини
Засяє на небі віч твоїх бездонних.

Від нього душі будуть нам мліти
І ніч блакитня й зітхання соловйові,
І муть над нами зорі тремтіти,
Вінки-діядеми плести нам готові.

С. Гнідий

Каті.

Вони доходили до старинного монастиря, що увесь крився у темнім лісі між густими, тінистими деревами, і лише його вежі сторчали високо верх дерев.

Вони зупинилися і оглянулися. Спокійно і тихо; не видно нікого.

В долину веться біла дорога, а там в долині місто з своїми старинними баштами. Все диве чимсь далеким і сумним. Всюди навкруг ліси і ліси і тихі долини і се осінне, чисте небо.

— І щож — сказав він, а радше простогнав се слово.

Приступив близько до неї. Вона подалася назад. Зняв чак, на його чолі був червоний пруг. Розглянувся навкруги. Сей день гарний, осінний, і все кругом наче від часу до часу збільшало його неспокій і тугу молодої душі. Те все рвалося з його душі на волю.

Не міг стояти і сів. Якась вялість огорнула його молоде тіло. Сів при дорозі на темно-зелену траву, що крила в собі бруватні тіні.

— Сідайте! — сказав тихо і взяв її ніжно за руку. — Як тут гарно! — Але вона тої краси не бачила і не клала ніякої ваги на його слова. Вона була молода, з свіжим, рум'яним лицем. Дитина сього міста, що в долині.

Нахилився до її ніг і прижмурих свої чорні, горючі очі. Але вона легко відтрутила його від себе.

— Хтось міг би йти лісом і побачити і що тоді люде говорили би. — Сі слова і сі її рухи вирвали його з того гарного забуття, що було тепер так сильно опанувало його душу.

Підвівся і сказав: — „Що мене люде обходять?“ Йому тепер бажалося великої, ніжної любови. А в сій дівчині не було нічого. І він наче тепер побачив все виразно і ясно. Тепер йому дивно стало, як міг з нею тижнями ходити і любити її. Що було в ній цікавого? Побачив її зразу, як лише прийшов сюди і вона впала йому в очі. Була гарніща від інших дівчат. Раз пішов за нею і відтак все ходив. Може з привички і нудьги. Він сьогодні не міг сього назвати любовю. Він помилився. А в останніх днях так сильно брали за душу та молодеча любов і туга.

— Я вертаю в місто, — сказав зовсім иншим тоном, і з їх вчорашньої умови, бути коло самого монастиря, мало не бути нічого.

— Ще гніваєтеся? — спитав і сам не знав чому спитав. Якою вона йому виглядала тепер страх нецікавою.

— Так, гніваюся, — сказала і її уста були вперті. — Для чого ви вчора спізналися? — Вона все, коли спізнався, не могла йому сього дарувати.

— Бо не міг, був зайнятий. Ви нічого ніколи не хочете порозуміти.

— Ні, — сього не розумію! — Вона знала, що мучила його сими словами і як він її не раз просив, щоби не гнівалася. Але сьогодні було тільки байдужности в його голосі. Він наче робив послідній порахунок.

— А я маю тугу за такою любовю, яка все розуміла би і все прощала. — Пішов звільна білою дорогою, а її лишив серед ліса. Стояла здивувана. Таких, як він, ще не бачила. Часто робив її волю, а коли ні, то вона силувала його своїм гнівом. Інстинктивно зродився в ній страх. Вона щось відчувала, який він далекий і чужий видавався їй тепер. Та ще більш принадний для неї. Ще сильніше полюбила його на той свій лад..

Тепер доходив він до міста. Йому ставало якось свобідніше і гарніше на душі. Він не має жадної цілі. Що пічне тепер з собою в сім малім містечку, де знається з виду всіх людей і знається, де хто піде, ба навіть, хто дістане який лист або хто хорій. Тут так мало життя. Тут люде невеселі і несумні, тут панує пересічність, практичність. Один день подібний до другого. Одно слово має той самий тон, що друге.

Тепер він тут. За якийсь час він йде в поле. Сам не знає коли. Може вже завтра, а може аж за місяць. Про це

він тепер не думає, а найменше про смерть. Бо в нім збудилось життя всею силою, і всюди між своїми товаришами бачить те життя. Якось йому неприємно, як нагадає ту дівчину. Але він хоче те все забути. То було щось такого. Малий, неважний епізод з життя. Щось є в його душі, що бажає чогось незвичайного. Якоїсь краси і добра. Він бажає знайти дівчину. Він чує силу, що міг би любити, дуже любити і міг би зовсім віддатися. Його тіло проймає солодка дрож. Він думає про молодих дівчат. Він трохи прижмурює свої очі. Але чи мусять то бути молоді дівчата? Тепер думає те, чого ще ніколи не думав. То могли би бути і молоді жінки. Він їх досі не знає, але він тепер про них думає і йому стає дуже гарно з цими думками.

Тепер миває каварню. На вулиці пусто. У вікні бачить панву Каті, кельнерку каварні. Каварня зовсім порожня, і тому, що майже все порожня, крім вечера, назвали її всі трупарнею.

Каті притулила своє лице до шибі і дивилася на пустий ринок, на водограй серед ринку. Їх очі тепер зустрілися. Він відкриває в її погляді ту дорогу і ту любов, за якою носить тугу в собі. Ті її темні очі беруть його в полон. Йому так, наче він все в тих чорних очах відкрив для себе. Наче він тим одним поглядом втопив в них свою душу.

Заходить у каварню. Сідає собі коло неї, їх очі ще раз стрічаються, і вони бачуть себе наскрізь. Її бліде, з сумними лініями лице покритося легким румянцем. Вона тепер усміхається, але так як ще віколи. І наче та усмішка топить все дивне в її душі. Та усмішка дає їй якусь давню красу і дивний чар і робить її молодішою. Йому якось так, що він мусить щось тепер сказати.

— Дайте мені чорну каву. —

Вона усміхається. Йде попри білярд. Її хід гарний, гармонійний. Глядить за нею. Вона йде в шклянні двері. Тепер безнастанно дивиться на ті шклянні двері. Думає, як часто вечерами був з товаришами у каварні і як часто він бачив Каті. Але тепер здавалося йому, наче він все бачив лиш її одяг, а не її саму. Але її саму побачив він аж сьогодні. Він курить. Йому здається, що вже дуже довго, як вона пішла в ті шклянні двері.

Вона приносить каву і усміхається.

— Я мусіла гріти.

Він мішає каву, вона сідає собі на чорну софу недалеко. Якесь довірря збудилося між ними. Він йде в двері і каже, що прийде у вечер. Вона усміхається і хитає головою.

Вечером він сидів довго, аж всі розійшлися. Вона гасить газове світло, а він йде на двір і жде на неї в темних тінях ночі.

Йдуть обоє сьогодні поза місто. Ген, ген далеко. Обоє мовчать. Загалом панна Каті так дуже мало говорить і йому добре з сям. Чує, як журчить потік попри дорогу. Чує тихе зітхання вітру. Він дивиться в темне осіннє небо і легко, визволяючо зітхає. Чує її легкий хід, він так сильно і мило відчуває її присутність і чує її тихі зітхання.

Вони зупиняються. Довго дивиться на неї і бачить той її гарний усміх, що його мають лиш щасливі люде. Той її усміх дає йому щастя, якого він досі не знав. Йому здається, наче він красу сеї чорної ночі побачив крізь неї; в нім будиться невисказана вдячність. Він знає тепер, що за такі хвили можна все пожертвувати.

Щось пхається в те все, наче темна тівь. Він мусить думати про ту дівчину. Як та все і все хотіла від нього для себе. Він мусів їй присягати, що вона його перша любов. І яка то була дурниця. Вона конче хотіла бути першою. І що дня, що дня пкалася в його душу, у всі його почування безоглядно. Нічого не оставляла йому. І нераз так дуже його мучила.

Він зітхає голосно і важко. Навкруг них тепер повно тіней. Вони глибоко в лісі. Коло водопаду задержалися. Дивляться в сторону кипучих філь, але на тих філях так багато тіней, і вони нічого не бачуть. Навкруг них багато великих каменів. Вона сідає на такий великий камінь. Вона така стомлена і відпочиває тепер. Він притулюється у її ніг. Його огортає необмежене почуття щастя, чогось величнього, чогось, чого він досі не знав. Тихенько похиляється до її руки і цілує ту бліду її руку. Схиляє свою чорну, молоду голову на її коліна, ніжно і легко. І вони сидять так довго, без слова. Лиш водопад часом зашумить голосно, а часом стихає той шум. Але може то лиш так здається, як довго вслухуватися в нього. Він цілував її руку, часто чув потребу цілувати. А тій чесній дівчині ніколи не поцілував руки і не відчував тої потреби. Він цілував руку сій жінці з пошаною, хоч не знав, хто вона і відки. Її, що мала за собою минувшість. Він тепер був

би її простив, хоч би вона була й розбійничкою. Ліс шумів, небо посивіло. Вони могли тепер розрізняти дерева в лісі. Вона легко порушилася. Зрозумів той її рух і легко піднявся. Знав, що пора їй вертати у місто. Був молодий, невизрашний ранок, що крив у собі багато тіней. Вони вертали поволі.

— Ви будете стомлені. Ви не маєте часу пожитися.

— Се нічого, — і вона усміхалася.

Стояв над рікою, а вона пішла сама в місто.

Вона не лягала. Обмила лице, вбрала инший одяг і пішла до каварні. Була 7 година рано.

Від тепер все приходив до каварні. Не міг надизитися на неї. Нераз каварня була зовсім повна. Вона ходила скоро і звинно і так легко давала собі раду. На її лиці була добра тінь, та, що притягає людей до себе. Ніби вона, відколи з'явилася та усмішка на її устах — оживила мертвоту, що лежала на стінах сеї каварні. Вона ходила з такою в руках з білими горнятками поміж гості і мала для всіх ту свою усмішку, але її очі були неначе затінені для кожного з них. І ніби її не обходили дальше сі люди. І були так дуже далеко від неї. Своім життям і своїми думками. А як була свободна, сідала в куттик біля білярду.

Він грав із своїми військовими товаришами. А вона значила „пункти“ на чорній таблиці. Коли він зближався до неї, її очі набирали молодецького блиску.

За кожним разом, що ночі виходив він останній з каварні, і що ночі йшли вони до водопаду. Вони все сиділи на тім камені, він в її ногах, і цілував її руку...

Одної неділі небо було сіре і важке. Він прийшов зараз по обіді до каварні. Не було майже нікого.

Вона подала йому чорну каву і сіла коло нього.

На її грудях побачив золотий амулет. Досі не бачив його в неї і довго, довго дивився.

— Хто се? — спитав, і двома пальцями держав амулет.

— Се мій сніок, — і усміхалася.

— Ви маєте сінка? — і він знов дивився. І чув, що полюбив і сю дитину. Вона так дуже подібна до мамі.

У ночі, як вони сиділи над водопадом, оповідала йому про себе. Тихо і довірливо. Він нічого не питався, то було так, само від себе.

На третім селі відсіль живуть її родичі. Старі селяне. Мають своє господарство, але бідні, не мають грошей. В тім селі так тихо і сумно і все однаково.

Вже перед шістьма роками була вона тут у сій каварві. Тоді вона любила пана, молодого, гарного і багатого. Вона не могла инакше. То батько її сінка. Він собі пішов, але лишив для її дитини трохи грошей. Вона його більше не бачила. Тоді вона почувалася такою нещасною і самотньою. Тоді вона вірила лиш у одну любов, що триває аж до смерті. І вона постановила собі ніколи в життю більше не любити, остатись йому вірною, мати те почуття вірності. Вона жила з тим шість літ на селі. Але вже більше не змогла, і сеї осени прийшла знов в се місто...

Небо було синє і просторе, але над заходом були рожеві тіні. Виразно зарисувалися на тлі того неба темні ліси і долини. Він ішов до каварві. На променаді зустрівся з тою дівчиною. Кудя він йде? Чи не міг би з нею кілька разів піти по променаді?

Кюли вона собі сього бажав, він піде.

— Як я і моя мати розчарувалися.

— Чого?

— Ми думали, ви носитеся із серйозними думками — і вона зітхнула і дивилася на свої черевики. Я думала... Я думала, ми заручимося.

Він усміхався.

— Так, так. Але я не мав наміру заручитися. Я мав, відчував потребу любити і бути любленим.

Вона подивилася на нього великими очима. Правдоподібно, він говорив щось неморального, бо вона сього не розуміла.

— Всі мужчини лихі і невірні. Але що ви? Ми держали вас за порядного чоловіка.

Він знов усміхався. Він говорив з нею спокійно, бо в його душі було так гарно.

— І ви знаходите любов коло Каті? Кюло такої?

— Так, велику, незвичайну любов!

— Як вже такі жінки люблять. — Вона мав дитину!

— В її очах показалися сльози.

— То вічого.

По довгій мовчанці озвалася знов:

— А я так дуже наразилася.

— Чим?

— А тим, що ходила з вами на прохід. А тоді...

Що, той поцілуй?.. То зовсім вже нічого...

І ся дівчина думала тепер, що має право до нього, на його особисту свободу. Вона і мама тепер ходили за ним і підглядали кожний його крок, і за кожним щось бачили. Як вона з ним говорила, її слова були жорстокі і мали щось негарного в собі. Не було ані доброти, ані розуміння. Вона хотіла мати його зовсім для себе, за всяку ціну. Її погляд був все грізний, чатуючий. Вона не вірила, що то вже мав би бути кінець поміж ними. Ні, її мама запевняла, що то лиш його химера. Він покине Каті і знов повернеться до неї і аж тоді вони будуть його держати в руках і відплатять за все. Тепер дуже тяжко для порядних дівчат. Обидві годилися в тім, що чим скорше піде Каті, тим краще. Життя сходило їм тепер з думками про нього...

Знов була неділя. Каті сиділа сама в каварні. Нова любов помирила її з усім. Поволі все розплилося в її душі, те все терпке і болюче, і зробило місце для великої доброти і любови. Тепер все навкруг неї було нове і гарне. Вона бачила все, що досі було сховане перед її очима. І та безмежня порожнеча, в якій вона досі жила, наповнилася красою. Кожний день приносив їй щось гарне. Вона бачила дерева і квіти, і порівнювала їх з людьми...

Вечером була каварня повна. З кіна прийшли сьогодні всі люде. А найбільше було їх, людей в мундірах. Коло столика при вікні сиділа мама з донькою, вони ждали на нього. Вони знали, що він напевно сюди прийде. Були в нових капелюхах і нових уборах; переглядали віднехотя ілюстровані журнали. Часто слідили лихими очима за Каті...

Він увійшов з молодими людьми в тих сивавосиніх мундірах, що принесли з собою те гарне, дивне життя, яке все приходило разом з ними. Щось, що мало молодецьку буйність і щастя і крило в собі жах смерті. Він їх не скоро побачив коло столика. Подав Каті руку, сказав їй кілька слів і збирався грати в білярд. Глянув у бік, побачив їх і пішов просто до них. Мама зараз висунула крісло для нього.

— Но, і щож? — спитала з докором і дивилася на доньку.

— Мені добре поводитьсья.

— Так?..

Мама веліла подати пиво і наляла повну шклянку. Але він лиш дрібку надпив. Зовсім не вязався ними. Чого і чому? Уважав все за щось минуле, і більше про се не думав. Нова любов висвободила його від всього давнього. Від пересудів і звичайних людських границь. Все бачив тепер повними очима. Здобув собі внутрішню свободу, бути всюди собою.

— Перепрошаю, я йду грати — і пішов. А там було весело, коло білярду, неслися сміхи і веселі слова.

Каті сіла в свій кутик і писала крейдою. А він пив чорну каву на крайчику білярду і говорив з Каті.

Мати з донькою не йшли з каварні. Ні, вони мусіли бути до кінця. Вони хотіли видіти, чим те все скінчиться.

Поглянув на їх стіл. Мама моргнула, щоби він прийшов до них.

— Ви нас відпровадите? — спитала мама, і наче хотіла загіпнотизувати його своїм поглядом.

— Як пані собі бажаєте — то радо. Лиш мушу бути на 12 годину вже тут, бо йду потім з панною Каті.

— І ви се так отверто говорите? Молодий чоловіче! — і похитала головою.

Знов пішов до білярду. За якийсь час вони обидві убралися. Підійшов до них. Донька вийшла з ним на ринок, а мама пішла у шклянні двері до властительки каварні, що все сама видавала в кухні порції.

Від тої неділі, як мама тої дівчини була у властительки каварні, зайшли великі переміни. Властительці отворилися очі. Вона за тими порціями чорної кави не бачила нічого. Вона майже ціле своє життя просиділа тут. Не знала ані людей, ані життя, і мала лиш змісл для всього практичного. Вона не любила у своїм життю і не знала, що то любов. Її тепер неначе разила та усмішка кельнерки. Тепер, коли вона знала, що ся розпустниця відібрала жениха порядній дівчині, не могла простити їй тої усмішки доброти і щастя. І всі мешканці сього місточка не могли простити, бо вже всі, всі знали про те. Ті всі люде з своїми малими душами не могли дивитися рівнодушно на усмішку кельнерки. Як сміє вона бути щасливою?! І всі слідили від тої неділі за нею ненависними очима. Властителька каварні ігнорувала її і не мала для неї доброго слова. І від сеї пори все її не подобалося. І робота і хід і все, все, що Каті зробила, було

зле. І коли Каті приходила брати з кухні чорну каву, стрічалася з її лихими словами. А вона ходила тихо, наче того всього не чула. Наче властителька того всього до неї не говорила. Вона не могла тепер думати, щоби піти собі. І була би ще більше терпіла, ради тих гарних хвиль, ради любови.

Але господиня чим день ставала простіщою і понижувала її. Вона ходила тепер сумна і усміхалася лиш тоді, як його бачила.

Одного разу вона сказала йому все, бо не могла вдержати. Його те все так вразило, що плакав. То було темної, сумної ночі над водопадом.

Другої днини сиділа Каті у каварні. Він прийшов.

— Ходи зі мною! — сказав, і був веселий.

— Куди?

— Ходи зі мною.

Вона зібралася і пішла, а каварня лишилася порожня.

Там на краю міста є маленька хатка і там тепер сиділа Каті. І мала сидіти тут так довго, поки він не піде в поле. Він мав гроші. Він журився всім. Він все їй купував і був щасливий, як вона тишилася. Тепер вони ходили далеко полями на довгі проходи, і коли вертали з них, стрічали все маму з донькою. Вони всюди слідили за ними.

Вже була нова кельнерка у каварні, і чомусь так мало хто заходив туди з умундурованих людей.

Був дуже гарний день. Соняшний і теплий, наче вся туга осені скрилася і земля усміхнулася весною. Але все таки, всюди і на всім лежала туга.

Він і Каті вибралися на село. Йшли довго, але дорога не навтями лася їм. Йшли лісом і холодними долинами і сірим широким полем. Самітно стояла хата, що крила в собі всі забудовання і до тої хати вони зайшли.

Він бачив її дитину. Чорненького, веселого хлопчика і двоє старих сивих селян.

Вертали ніччю. Ніч була ясна і тепла, і багато було всюди тіней. Зупинилися. Часто він хилив все своєю головою на її руку і прижмурював очі.

— Мені думається, наче се найкращі ночі, — казав він, — і вони йшли поволі даліше. Як чули який шелест серед широкого поля, зупинялися і вслухувалися. Майже над ранком прийшли до малої хатки край міста.

Було пополудні. Каті стояла коло муру і дивилась на луки.

— Я йду в поле, — сказав, — і зайшов з другого боку.

— В поле — говорила за ним.

— Вечірнім поїздом від'їзджая.

— Вечірнім, — повторила...

І вони пішли знов на прохід. І знов сиділи над водопадом. Їм так було, наче вони мали над тим водопадом щось свого. Щось там оставалось їх питомого і все їх туди тягнуло. Він лежав в її ногах, наче мертвий, наче мав відпочити тепер тут на все своє життя.

— Я наче п'яний від сього шуму і від краси сих хвиль. Я вам безконечно вдячний, Каті, — і він поцілував її руку.

...Вони були на двірці. А там було повно умундурованих людей. Він з Каті говорив на пероні і проходжувався з нею. Була і мама і донька, вони заглядали за ним.

Всі в до поїзду, і всі ті умундуровані повсідали. Але поїзд не від'їздив, ще чогось ждав. Він ще зліз. Підійшов до мами і доньки і подав руку.

— Будьте здорові, йду в поле.

— А ми про те ніколи не думали.

Знов пішов до Каті і знов говорив з нею. В останній хвилі він при всіх поцілував Каті в руку, сказав до побачення і став собі на платформі. Усміхався і так зник з її очей.

А вона таки тої днини пішла на третє село до свого хлопчика. В її горючих очах сльоза, а на устах та усмішка щастя, якої ніколи не прощають люде.

Опер Оленський

Жмут.

Свята година.

З гір розсміяних позолотою сонця,
розтужених тоскою далеких світів,
по ясних гривах піднебесних зломів,
по білих хмарах — ангелинних крилах —
сходить на землю вечірня година,
як монахиня бліда й полохлива,
святістю тремтюча!

В дерев коронах ще грається промінь,
тулить до лона листочки і гілля
ласкою ніжиться до трав і зілля,
блудить по водах рунною стежкою,
сотається блиск його чаром-мережкою
на квітчастім рядні виднокруга.

В золотій заграві гордуються вежі
церков і палаців, в мідянім завою
щирять ще збочі свої нагі скелі,
а вже в дібровах і глухім проваллю
чигають темні сумерку пасмуги.

Лускою світла ще морщиться хвиля
і шле очеретам останні цілунки...
Тиша безмежняя, лиш хіба краплина
тихо упаде в жадну чашу квіту...

— — — — —

З яруг глибоких сумнівів і смутку
в сумерку страждуча душа сумовита,
в болю сціпеніла і іржою вкрита,
запилена сірістю щоденщини,
беззахистна, як вічність суятлива,
тугою тужлива її журбою журлива —
зривається до лету у світи таємні,
в теремі і пристані затишні
красок, дострою, гармонії, звуків,
на соняшні, буйні левади
від стерня бездушности і спліну...

О, моя ясна!

О, моя ясна світляная зоре,
до сходу сонця витужена пісне,
промінням сонця пещена леліє,
з глибин душевних висотана мріє,
шумом діброви напоєна вітко,
цілунком моря розплющена крале,
в корону світлотону розвитая квітко!

В устах твоїх сміються поцілуї,
на грудях дишуть весняні аромі,
а слова твої — алмазні дзвіночки,
що отвирають небесні хоромі.

Про тебе дивню казку мовить серце,
що тебе зродило розвітлене море,
з піни-брилянтів і хрусталів хвилі
одним на радість, а другим на горе.

Дивні є!

Дивні є очі твої!
Як озера таємні і бездонні,
що в них сміється блакит небозводу,
або веселка, що не чисту воду,
цілуючи лелії білі, сонні.

І дивні уста твої!
Пучки рожеві і казочні квіти,
що із них дише кохання отрута,

шепоту солод, — пісня незбагнута,
повні принади і таємні міти.

Дивне волосся твоє!
Турбан шовковий з преясного льону,
котрий вдягає зоря на заранні,
вітає сонце в дорогому вбранні,
що зіступає з золотого трону.

Дивні є руки твої!
Дрібні і білі і такі ігрові,
як у пустої дитини малої,
часами хижі, як пазурів звої,
або як сіти тонкі і зрадливі.

Дивні є груди твої!
Як білі рожі, що цвітуть весною,
як дві голубки тужливі й стидливі,
часом жевріють, як маки на ниві,
червоні маки, оповиті млою.

Дивні є бедра твої!
Такі принадні, гнучкі і дівочі,
такі невинні в гармонії тіла,
та в них чаїться розтуженість біла,
бліда вакхантка місячної ночі.

Дивна є постать твоя!
Ясна і пишна, різьблена в мarmorі,
дивно біліє, вабить гордовита,
як та русалка, що світлом сповита,
безшумно блудить у спіненім морі.

Гуцулка.

(Цьопі Волянській).

Покинула раз бори Гуцулка — маків цвіт:
„Прощайте, сині гори, я йду від вас у світ!“
Верхи слезять за нею, ялиці фої гнуть,
той плач завмер в інею, тяжкий як жаль, як ртуть.

Гейт — гейт!
А трембіта грає,
легінів скликає,

молоденьку Гуцулочку
у світ виражає.

В столиці опинилась пестійка синіх гір
на хлопця задивилась, в нього впилила зір.
Минають шумно хвилі з огнем солодких вин,
в розмірйному знесиллі доба, — лиш мент один.

Гей — гей!
А трембіта грає,
сумом серце крає:
Не вір, не вір, Гуцулочко,
щастя — сон... минає!

Слова його дріжучі, закляття — спів фльояр,
слова його пахучі, — плаїв квітчастих яр,
а очі в нього, очі — і сміх і туск і пал,
як зорі серед ночі, а погляд як кинджал.

Гей — гей!
А трембіта грає,
просить і благає.
в сині гори Гуцулочку,
зове, закликає.

Та що їй вівці білі, — леґінь, пастух, вівчар!
Уста горять омлілі, — крові її вина пугар:
і сміхи дзвонять срібні, один гулящий тон:
„Подай уста лиш дрібні! Життя — і шал і сон!“

Гей — гей!
А трембіта грає.
звуки розсипає:
Проснись, проснись, Гуцулочко,
бо сон вже минає!

Розплились мрії омани, він взяв її на глум,
остали в серці рани, і біль і жаль і сум.
Іде у гори сині Гуцулка молода,
жалівсь полонині на світ сумна й бліда.

Гей — гей!
 А трембіта грає,
 серце прихиляє,
 блідолицю Гуцулочку
 у гори приймає.

Гей, грайте, музики...

Гей, грайте, музики, грайте голосні,
 розкидайте перли, золото, пісні,
 розпускайте звуки — розшалілу дрозд,
 розсипайте барви пелюстками рож!

Най забуду світ — облуду
 і кохання сонну злуду,
 білу вірність, чорну зраду,
 ніжну розкіш і принаду,
 глибінь очі, буйний волос,
 золотий усміх, срібний голос,
 тихий погляд, шовки — руки —
 всі терпіння і всі муки:
 най придавлю жовч у груди,
 може мені лекше буде.
 може сум із мене спаде, —
 грайте, грайте для віради!

Гей, грайте, музики, грайте голосні...
 розкидайте перли, золото, пісні,
 розпускайте звуки — розшалілу дрозд,
 розсипайте барви пелюстками рож!

Мрію чисту і цвітисту,
 Душу ясну і перлисту
 я віддав їй як амфору,
 я ловив їй з світлозору
 велич-порив, промінь сонця,
 я снував їй волоконця
 про краси святі престолли,
 про поривань гори й доли,
 я творив їй дивню казку —
 їй замість серця стрінув маску,
 пусту ляльку, цяцьку-глину...
 грайте, грайте без упину!

Гей, грайте, музики, грайте голосні...
розкидайте перли, золото, пісні,
розпускайте звуки — розшалілу дрож,
розсипайте барви пелюстками рож!

Тепер бачу її вдачу,
трошки тихже, гей, скрипачу;
не дивися так на мене,
в мене серце вже студене,
лиш у мозку щось вертиться,
думка гасне, то знов склється,
круги ходять, в вирі блудять,
нехай люде зле не судять,
як поллється трохи крові...
як-же жити без любови?
Якось чужо її як би дико
не рви струни, гей музико!

Гей, грайте, музики, грайте голосні...
розкидайте перли, золото, пісні,
розпускайте звуки — розшалілу дрож,
розсипайте барви пелюстками рож!

Метро Карманський

Галицький пейзаж.

I.

Як стадо журавлів, що впаде країв дороги,
Схилилися хрести і тужать серед піль;
Сумують по борцях, що після днів тривоги
Зложили до могил невиплаканий біль.

Полями блудить Скорб, покинута війною,
І хора від ридань слоняєсь на гроби.
Вколпсує борців молитвою сумною
І пеленає все спокоєм самоти.

Тихонько сплять сини всієї України.
І сниться їм якийсь незмірно довгий шлях,
Що веться без кінця крізь звалища й руїни
І крає небосхил на галицьких полях.

А ген в далечині на сонці маревіють
Вишневі садки і писані хати.
А там... І никне все. Лиш ниви половіють
І безвідрадна Скорб слоняєсь на хрести.

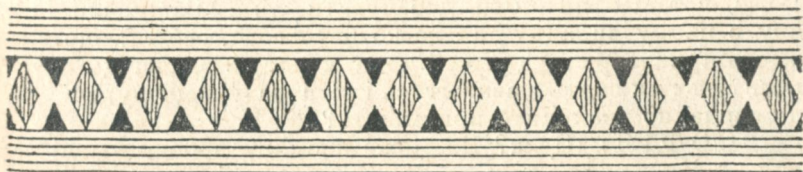
II.

* * *

Хіба не стоїть вмерти для надії
І жити тільки спомином давного;
Пірнути в пропасть забуття сумного
І бути тільки свідком людських дій?

Хіба не стоїть розпяти стораз
Зболіле серце на хресті одчаю
І часу смутку випити до краю
Та перенести вік тяжких образ?

Хіба не стоїть, коли ум впевня,
Що заблизниться в гробі всяка рана;
Що все проковтне вічність і нірвана,
Що все туземне привид і бридня?

Михайло Рудницький

Нешкідливість архитворів.

Я: Чи раджу Вам прочитати цю книжку? Ах, Софіє, наколи-б Ви знали, скільки разів мені доводиться відповідати на такий запит молодих жінок всякого віку, які пристрасно хочуть обхопити ціле молоде письменство! І я завжди приневолений відповідати: „розумється, само собою!“ Наколи-б сказав, „ні“, то мусів би роз'яснювати „чому?“, а коли раджу, то досить таємно усміхнутися: „чому? — самі побачите“. Адже ні одна потім не захоче признатись, що не знає, чому варта було прочитати твір третьорядного письменника.

СОФІЯ: І тому Ви мені також радите? Дякую гарненько!

Я: Чому-ж би Вам не прочитати? Це-ж не зашкодить.

СОФІЯ: Ще раз мегсі за такі погляди. Моя тіточка вже тридцять років читає додатки до „Родинного огнища“, авторів, яких прізвищ ніхто крім неї не пам'ятає, а проте вона вміла би мені бодай сказати, чому їх читати корисно.

Я: О! наколи-б я на протязі 30 років читав лиш часописні об'яви, то напевно прийшов би до висновку, що така лектура корисна. Я міг би напр. одружитись з розумових мотивів. Але Ви питаєте про архитвір! Чи маю може в такому питанні добачувати лиш Вашу щирість, яку в цьому випадку так легко перенести, себ-то: що вважаєте архитвори нудними і тому хочете заздалегідь забезпечитись: чи варта наважитись і піти назустріч нудзі там, де звичайно знаходите приемність?

СОФІЯ: Що-ж? Ви може посмієте зробити мені закид, що я люблю лиш приемні книжки і що дуже мало

звертаю уваги на архитвір, коли він нудний? Моє життя і так вже досить нудне...

Я: Може саме тому, що воно — архитвір?

СОФІЯ: І Ви не соромитесь кидати такі дешеві компліменти?

Я: Ви певні, що вони є дешеві? Я прирівняв Вас до нешкідливого архитвору. Це комплімент дорогий. Нешкідливість, з погляду моралі, це відсутність яких-небудь впливів... Дозвольте, дозвольте, — дайте мені скінчити. Знаю, знаю, що Ви не добачуєте нічого похвального в пошані, з якою вимовляють Ваше прізвище в товаристві: коли вимовляють його з байдужо-офіційною пошаною мов заголовок архитвору, про який ніхто не в силі сказати нічого доброго ні злого. Одначе молода жінка може завсіди, коли забажає, зійти на рівень другорядного роману, пожиточного або шкідливого. Подружжя або втека із скандалом... Та чи навіть в такому випадку можна заздалегідь передбачити, що буде пожиточне, а що шкідливе і для Вас і для суспільности?

СОФІЯ: Виходить: що в результаті Ви нічого не знаєте! Навіть з обсягу літератури! Це страшна річ!

Я: Так, так! страшна! але лиш тому страшна, що я знаю все крім літератури. Себ-то знаю в такому розумінню, яке Ви вкладаєте в це слово: що вмю давати поради, вирішати швидко і легко: що пожиточне і що шкідливе. Коли річ іде про книжки, призначені для родинної бібліотеки, для педагогічного вжитку, який не має нічого спільного з діяльністю письменства, то я можу Вам також поради. Починаю вже каятись за свою щирість. Чи не краще було би вказати Вам на який небудь з останніх романів, який поскоботав би Ваші нерви новими гаслами і бажаннями, а про оцю книжку сказати, що це стара романтична історія, написана зразком перестарілої форми, майже без ніякої ідеї... Бігме! не збрехав би! Жінки, — повторяв часто один з моїх другів, — не почувують потреби розглядати живі ідеї об'єктивно, задля самої краси їх, так само як не в силі відчутти краси через її ідею. Такі книжки, як оця, — які ніколи не лежать у вітальні, лиш стоять, — стоять поруч себе як 10 чи 12 томів збірних творів безсмертного письменника, припадають до вподоби лиш тим, для яких сучасні ідеї є надто пекучі, надто особисто-близькі, надто неозначені у процесі свого невпинного доспівання, щоби можна було слухати про них від сучасних

письменників ве геніяльних, яким так важко визволитись від тенденції чи фанатизму... Хто може що знати про вартість ідей, коли їх сам приймає, щоби що йно зробити їх вартісними?

СОФІЯ: Вам бачу забаглось нині наслідувати Французів чи Англіїців у вітальні, коли сидять поруч себе, як безсмертні архитвори і перекидають словами, мов такі читачі як я — сторінками таких нудних збірних творів.

Я: Ви помиляєтесь. Коли-б я наслідував Французів чи Англіїців, то я не міг би Вам казати про нешкідливість архитворів. Архитвори є в їх країнах втягнені в круг щоденного зацікавлення завдяки невпивно-новому критичному освітленню. Француз уміє роздумувати про архитвір майже з легкістю вибачного легкодумця, без якої-небудь святочної надужености, так само як ніколи вміє він вибачно-сміливо захоплюватись помірною сучасною книжкою, як справжнім архитвором. Про класиків говорить він так часто, як часто Англіїць їх читає і не дивниця, коли накінець ці важкі книжки відбиваються на них шкідливо... Не глядіть на мене так підзорливо. Вибачте, я забув роз'яснити: бути шкідливим значить часто на літературній мові: бути позиточним, тому що бути позиточним значить: захитати внутрішньою рівновагою, внести розстрій творчим ферментом...

СОФІЯ: А проте: як Ви роз'ясните вартість творів, супроти яких більшість — читачі, можна навіть сказати: суспільність, ставиться цілком байдуже, або не читає їх, або читаючи позіхає? Адже Ви великий приклонник письменства, як висловника безпосередніх несвідомих змагань сучасности, письменства, яке має за завдання піднести ці змагання на рівень свідомости і накинути їх нам як ідеал?

Я: Перш усього залишіть ці апокаліптичні слова: „більшість, читачі, суспільність.“ І демократизм залишіть для політики, в якій мусимо бути демократами, покіль культура не поверне нам нашої аристократії, і де мусимо бути демократами ще і тому, що не маємо багатства, ні титулів і признаємо необхідність якоїсь історичної еволюції, яка мусить перейти через усі ідеї дешевого демократизму. Одначе в письменстві — голос народу є голосом відпустового Бога. Він не буде ніколи трибуналом безсмертности, і сам не схоче ним бути. Його праця є багато приємніша: він розділяє популярність, себ-то великі привади туземного життя: як любов і гроші... Не думаю твердити, що сучасне

письменство не має впливу на суспільність. Цей вплив не є таким, яким бажали би його бачити критики моралісти, бо це вплив творів популярних, невеличких. А втім: домагались, щоби великі твори були популярними так само неморально, як гадати, що популярні твори — великі. Це можна вибачити лиш моралістам, які не можуть жити без популярності. І популярність — одинока гідна кара їх неморальности: проповідування моралі. Є, річ ясна, визначні твори, які в даний мент, przypadком, зустрічаються з сестрою популярности—сенсацією; але чи помірно-звичайні твори не зустрічаються ще частіше з сестрою безсмертності — забуттям? Ось Вам і відповідь на Ваш запит: вартість деяких творів, названих архитворами, лежить у цьому, що Ви мусите над ними добути дещо з цього зусилля, яке і автор поклав над ними. Вони відрізняються від загальнодоступних, відомих сучасних творів тим, що автор не склав в їх основу хвилюючі Вас, читача, в даний мент ідеї, які Вам легко найти, а навпаки: Ви повинні вложити в його твір свої власні, які найти не легко..

СОФІЯ: Не розумію, чому я маю мучитися, щоби знайомитись з вартісними творами? Коли-ж Вас розумію, то ідеї „Ваших“ архитворів є на стільки загальні, що висказують одночасно все і нічого, і тому кожний може підставити в них, наче в функціях мало відхиляючихся від нуля, яку-небудь величину і різниця в вислідку буде невелика.

Я: Свята, подвійна правда. Мука, якої так лякаєтесь, є так близькою нудзі, як далеким є від неї зусилля розуміти чужу привабливу душу. І вибір між ідеями, яких схочете дошукатись у великому творі є так широкий, як широкою є Ваша нудьга, зроджена старими ідеями. Ось чому небезпечно казати про „ідеї в архитворах в загалі.“ Ваш сумнів торкається саме цих творів-переможців широкого загалу, ідеї яких полонять душу завдяки проворности в узагальненню сучасних настроїв і які нагадують маніфестаційний стяг, крикливу вивіску... Великий твір є надто індивідуальний у виборі шляхів і мети, щоби можна його означувати ідеєю, як якимсь загальним гаслом. Індивідуальність виходить поза поняття загальної ідеї, шляху і мети.

СОФІЯ: Що-ж Ви вважаєте заслугою такого твору? Чи це, що він не в силі здобути впливу на сучасність і мусить чекати на нове покоління, яке знову байдуже мине його, бо відійшло у своїх потребах надто далеко від

минулого і буде знову, як ми, захоплюватися свіжими, доступними творами, які здобувають наше серце вмілістю вхопити нинішні настрої?

Я: Дати себе зрозуміти — не завжди похвально; тут важніше: чому? Бути зрозумілим це часто так мало похвально, що краще вже, коли нас хвалять ці, які зовсім нас не розуміють. Бути зрозумілим значить здебільша: не мати ніяких вагаль, не почувати сумнівности вирішених питань, продавати викінчені висновки замість їх купувати ціною внутрішнього спокою, як підставу наших роздумувань. Твори, яких вплив розливається широко, не можуть визначуватися дуже складними духовими прикметами, і коли є між ними виїмки, то їх вплив залежить від первістків як найменше індивідуальних, цілком зовнішніх, формальних. Таким робом найглибша основа твору — конкретний матеріал, який не можна узагальнити, ні підтягнути під ніяку ідею, не ієтнує для читача як джерело впливу. Безпосередна простота або мистецька вибагливість архитвору боронять автора перед загальним популярним захопленням, в якому читач шукає у творі лиш потвердження своїх почувань. Найширше полумя суспільної душі, її богохвальний порив, прокинений твором, має здебільша психологічно таке саме значіння, як захоплення читача, як відокремленої одиниці. Захоплююча книжка, в якій находимоповне заспокоєння свого духового голоду, забувається так швидко, як смачний обід. Завтра ми знову так само голодні. В ряди-годи ми відчуваємо потребу тішитися своїм бадьоро-молодечим настроєм і є письменники, які вміють притягнути гудзик від розпорошеної в повітря електричності даного історичного моменту. Заслуга таких електричних творів у цьому, що вони находять нові знаки для загального порозуміння і творять широкі символи для тісних мозків.

СОФІЯ: А це Вам не до вподоби? Чого-ж більше треба, як не чарівників, які вміють збирати нагромаджений в душах електричний ток, чого-ж як не широких символів, які з'єднують нас в одному загальному бажанню? Чи не хочете Ви боронити індивідуалізму футуристів, яких настрої є так особисті, що вже само їх розуміння иншими відбірає їм їх вартість? А може Вам робить приємність горда свідомість, що Ваші архитвори — це книжки призначені для вибранців-спеціалістів, які посвячують їм чимало часу і тер-

пелюстки, щоби доглянути тайни, недоступні для решти звичайних смертників?

Я: О, ні! Я поки-що ще не фанатик і не гадаю, щоби все те, що мені не до вподоби, було зайвим. Скромність не дозволяє вважати себе ідеалом, а гордість середнім, пересічним міревом загального щастя. Мені, здається, що навпаки: все те, що мені найменше до вподоби, є найбільш необхідним для існування роду людського, як нпр. новонароджені, умираючі, праця на хліб насущний і т. д. Книжки, які заступають загальні почування загальними символами, завдяки яким можна так легко порозуміватись, ці гомінко-балакучі книжки є неоціненними, тому що влекшують нам розмову про свої почування з людьми важко думаючими. Та одно Ви відгадали: є дещо із зловтішної приємності в розумінню творів недоступних для загалу. Це не жіноча приємність à rebours, і не втіха скупаря, який оглядає заздро свій схований скарб; це щось в роді розради, що деякі думки і почування досівають довго і з трудом як рідко плекані рослини, кріпшають поволі в тиші як вино, не вдоволяються перекладом на зовнішні факти, що до яких кожний може видати свій осуд. Вони є дорожші для нашого розвитку, ніж думки і почування з'єднуючі нас як масу, більш вартісні саме завдяки зусиллю, яке треба вложити, щоби відокремити їх з мішанини думок і почувань, перекладених на мову ідей і пересвідчень загально-розповсюджених як гроші. Ці широкі, загальнодоступні ідеї, які охоплюють в собі таку скількість найсуперечніших душ, висказують як найменше творчі сторони нашого „я“, найближші до автоматичного механізму. Я випереджую Вашу відповідь що до домагань супроти письменства надто суворих, ледви чи розумних. Годжуся, що письменство повинно сповнювати наскрізь суспільні функції, між якими потребою відпочинку-розривки не вільно нехтувати. Річ лиш у цьому, щоби суспільні прояви виступали під власним прізвиськом, а не під фальшивим паспортом..

СОФІЯ: Наколи Ви не є ворогом письменства, яке втішає нерви, то тим менше Ви повинні бути ворогом творів, які прокидають приспані нерви новими сміливими ідеями. Пощо прибільшувати вагу теорій і домагатись неможливого? Неможливо, щоби всі цікавились літературою як обсягом дослідів, чи навіть як любимці, а якесь там довге і болісне перетворювання одних ідей в нові, перетворило би в результаті світ в дім божевільних.

Я: Мене тішать Ваш практичний талант, не менше, ніж непрактичність творів, в яких суспільність не в силі найти простого таланту. Ви бажаєте, як усі, і я з ними, щоби література мала вплив на суспільність. Ми ріжнимось лиш в поглядах на це: які книжки варта назвати літературними, яких людей суспільністю і які прояви впливом. Ви вважаєте бажаним — вибачте, що — формулюючи Ваші погляди — одночасно їх критикую, — щоби з твору можна зачерпнути саме стільки, скільки можна захопити з його поверхні, по якій кожний може свobodно плавати без небезпеки, що втопиться. Домагатись від людей, які хочать поплавати на човні, щоби стали нурцями — смішно, та ще смішніше, коли вони вертаються з нарваними водними лілями, повірити, що це русалки і тритони-дослідники морських глибин. Ваше захоплення розповсюдженням широковустих ідей з гадкою про похід невідхильного поступу, нагадує в дечому радість їдучих в човні з бігом ріки — вдоволених, що вони їдуть вперед. Прояви, в яких Ви дошукуєтесь поступу, це одна з найвзжявліщих причин втраченої умовни, щоби його здійснювати: в них не існує потреба віри в щось виключно-індивідуальне, яке може бути здійснене лиш даною одиницею, а не ким-небудь иншим. Справжній письменник рідко кладе собі за завдання загальний поступ. А ще рідше: ідеї, захоплючі широкі круги суспільности, розповсюднуються під впливом творів великих письменників. Ви помиляєтесь віруючи, що література має змогу прокидати нерви цих, які шукають у ній їх втишення. Між книжкою, яка має проганяти нудьгу, вбивати час, впливати мрією, нерозривно звязаною з абстрактною „ідеєю“, і читачем, який бере книжку з автоматичною потребою звички, щоби піддатись пасивно її чарови — виробились надто умовні взаємини, щоби можна сподіятись несподіванок...

СОФІЯ: Ви суперечите собі. Хочете, щоби книжка була для нас джерелом несподіванок і виступаєте проти літератури, яка приносить їх нам сто разів більше, ніж Ваші забальсамовані, неповорухні класики. Кажете, що такі читачі, як я, піддаються чарови нових ефемерично-проминаючих книжок і одночасно роз'яснюєте, що наші взаємини надто умовні, себ-то: є основані на якійсь рівновазі...

Я: Між чаром самовмови, зродженим новими гаслами, і помірною рівновагою є менше суперечности, ніж Вам здається. Спрагнені гомінкого настрою читачі користуються

книжкою як гойданкою: вони розколихують міцно прив'язані ливви, неначе би хотіли відорватися від стовпа, викликають на мент вражіння, що летять далеко в простір і невпинно, одоманітно повертаються на старе місце. Нерозумно було би закидати Вам, що Ви користуєтесь книжкою так, як инколи мужчини алькоголем: для схвилювання своєї уяви. Пірнути в книжку, в країну уяви — це для Вас несподіванка. Ви повертаєтесь звідтіля з так широкими ідеями, що їм тісно в межах Вашої буденщини. Ви не можете не поважати ідей, які приносять Вам таку полекішу: дозволяють вірити в инший, кращий, справжній світ, завишений гордо над туземним, мов простягнені крила вірла в сонцю. Але така постійна нестями не дає Вам змоги доглянути реальної буденщини, від якої ніхто з нас не втік невідклично; — постійно розбуджена уява є більше сліпа, ніж око приземного розуму.

СОФІЯ: Бачу, що під покришкою теоретичних міркувань силкуєтесь бути чемним. Хочете попросту сказати, що 1) читаю погано, 2) читаю погані книжки. Добре. Отже Ви є пересвідчені, що такі читачі, як я, мали би більше пожитку з поважаних і поважних книжок, над якими позіхали би? Чого більше домагатись від літератури, наколи вона помагає видержати тягар гнітучої буденщини?

Я: Цілком згоджуюсь з Вами. Література в усіх своїх виглядах — це тільки середник проти ріжних недуг. Але вірити в один середник проти всіх недуг — шкідливо. А Ви вірите в загально-корисність загальнодоступних, загальноновживаних, всенародних ідей, розповсюджуваних літературою. Ви вірите в їх корисність; бо вони поглиблюють прірву між способом Вашого життя і Вашими духовими домаганнями, піддержують оманну віру в їх непохитну вартість, незалежно від індивідуальної спроможности: перетворити їх в буденне питання, яке Ви мусите розв'язати саме власним способом життя, хоча би воно було для Вас не знати як ненавидне. Нові, молоді, захоплюючі ідеї, які не перейшли через цю прозаїчну перевірку, впливають Вас шкідливо своєю пророчою вірою, як вірші закоханого хлопця, якому не приходить на думку спитати себе про їх ідею; як молодість вірять вони в несподіване перетворення поверхні землі. Становище супроти архитворів не можна звести до симпатії для їх ідей. У відношенню до сучасних творів ми вважаємо себе, наче би представниками ідей, які приймаємо. Особисто сердечні взаємини

з архитворами є важні хоча би тому, що їх „провідна думка“ є нам звичайно заздалегідь відома і читач, який найбільше ваги надає відшуканню таких „провідних ідей“, знаходить їх дуже легко. І саме тому архитвори — нешкідливі..

СОФІЯ: Ви завзялись нині доказувати мені зайве навіть, коли докажете. Вірю вповні, що великі, славні, безсмертні твори є нешкідливі, але нешкідливі є також усі малі, нікчемні, безвартісні книжочки. Особисто-сердечні взаємини з ними — важкі, проведена в них ідея з гори відома, давня перемелена популярними історіями літератури — і все це є саме як найбільшою підставою, щоби їх не читати.. Зрештою: не розумію Вашого поняття — „шкідливий“.

Я: Шкідливим називаю: приписувати предметам прикмети, яких вони не мають. Вам подобаються твори, які проголошують нові, ясні, сміливі ідеї. Вам подобаються ці ідеї тому, що Ви вірите в їх силу. Ви вірите в їх силу тому, що світ іде вперед, і що нема ні читачів, ні письменників, які бажали би, щоби світ не йшов вперед. І як легко мати за собою правду. Земна куля — округла і „вперед“ значить: в якому-небудь напрямі. Старі, померші автори викликають у Вас нудьгу; Ви знаєте заздалегідь за багато про мету їх творів, і Ви почуваете цілком влучно, що мета стає цікавою лиш тоді, коли вона сіріє, хвилюючись між мрякою можливостей. Бажання не нудьгувати — гідне похвали. Жінка нудьгуюча над книжкою — це образ двох невинних жертв. Ви не помиляєтесь зовсім, коли захоплюєтесь сучасною поступовою літературою, бо Ви слухаете в таких випадках чогось глибшого, як Ваше пересвідчення. Ви помиляєтесь думаючи, що найважливіший первісток у творі, це висказана автором ідея, ідея як абстрактний кістяк, як ідеологічне намагання, яке не є злите органічно з усіми закрутинами, жолобинами, вигинами так званої „форми“. Ви розумієте ідею, як кинене в пустий простір „вірую“ письменника, яке Ви захуєте в своїй пам'яті, як справжню вартість незалежно від питання: на скільки твір ще в силі впливати на Вас, як низка образів та сполука зворушень і думок?..

СОФІЯ: За якийсь час Ви будете в силі доказувати, до ідеї не мають в літературі ніякого значіння, що одиноківартісною лишається тільки форма, потім скажете, що існує тільки мистецтво для мистецтва, а врешті, що література

повинна як найшвидше перетворитись в музику... І тоді ми може погодимося. Отже може треба дещо почекаати...

Я: Погодитися що до теорії — це не є великий здохток. Ви і в моїх словах шукаєте абстрактного висновку. Це є протилежна теорія до цієї, на підставі якої Ви бажали би слухати слів як чистих тонів. Обі вони є надто сентиментальні, бо хочать найти один певний загальний лік на недуги людської душі... Ваше недовірря до „ідеї“ твору видається Вам дивним мабуть тому, що ідею твору утотожуюте з його змістом і підкладом, а форму розумієте як це зверху, зовнішнє вбрання, яке можна розібрати без порушення „суті“, як у театрі куліси, або наше власне вбрання. Але і ці порівняння невдатні. Я шукаю надаремно таких, де зовнішня стягнена одіж не зміняла би значіння цього, що вона закриває. Ідею твору надто важко означити незалежно від даного прикладу, але означити її в залежності від цього, що я тут називаю формою, в найширшому розумінню, від погодження всіх можливих тонів і тіней твору, від пересічі всіх можливих його площин і сполуки покладених у ньому і кинених нами в нього первістків — це важше. Добувати ідею з конкретної, пливкої, непрохолотої маси, яка кипить від огню двох душ — здебільша шкідливо і надаремно. З'ясування письменником ідеї в якійсь точно означеній формі не залежить більше від його бажання і зусилля, ніж означення нами форми його твору на підставі його ідеї в залеженні від наших найкращих бажань і зусиль. Оце бажанє силкування, яке в уяві письменника істнувало, як ідея, виринає перед нами в цілком новому світлі, багато применшене, збіділе або навпаки: багато прибільшене, збагачене. Роля несвідомого і недосяжного в творчості є на стільки велика, що глибинь і широчинь ідеї тратять дуже часто завдяки силкуванням, щоби її доторкнутись. Ідея для нас, читачів, це уявління створене в нас усіми голосами тремтючого і замовкаючого слова письменника. Це, що для нього часто стає проблемою форми, накидається нам як проблема ідеї: як наслідок боротьби з легким і улітаючим словом. Легке і улітаюче слово схлоплює письменник на папері, а ми, читачі, уявою в так само питомім, виїмковім вигляді, який не можна узагальнити при допомозі ніяких понять, і тому добута з нього ідея висказує дуже незначну, зовсім не найважливішу частину його змісту. В глибоких, розуміючих життя, творах ідея є так міцно злита з формою, що не лиш не можна її віокремити, але і не вільно. Та

це торкається не лиш великих творів. Найбільш святочне охрещення твору при допомозі великої ідеї веде до його обмеження. Ось чому в деякому розумінню можна сказати, що його ідея є байдужа і не має безпосереднього впливу на його вартість.

СОФІЯ: Ви попросту накидаєте надто тісне значіння „ідеї“ і надто широке „формі“, — накидаєте зумисне.

Я: Це правда. Я зумисне принижую вартість ідеї, як ідеологічної суті, щоби тим сильніше пригадати Вам, що викопувати з гармонійної, — коли хочете: музичної одноцільності твору абстрактні мудрощі про життя, людину, світ, мораль і інші абстракти, значить: не розуміти ідеї твору в її іншому, кращім значінню. Друге, краще значіння ідеї зберігається в силкуванні письменника, щоби наблизити нас до кругу його переживань. Суть твору знаходиться у вимірних взаєминах його ідеологічних і естетичних первістків... а що ж таке ідеологічні первістки, які утворюємо з поняттями „ідеї“, „провідної гадки“, „темою“, „моралю“, або „світоглядом“ твору, як не силкування письменника, щоби означити як найточніше круг можливостей в розумінню виявлених ним переживань? Чи не від „ідеї“, себ-то розуміння свого завдання, залежить „парадоксальне“ силкування письменника, щоби цей круг і обмежити і поглибити, — а оцей обсяг і глибіню твору як переведене вже завдання чи не є формою?

СОФІЯ: Залишіть ці прольоґомена до будучої Вашої естетики і скажіть мені врешті: чому я без шкоди для свого розуму можу читати славні, нудні твори, хоча відчуваю, що не в силі буду їх читати без шкоди для свого серця?

Я: Старі нудні книжки і ці нові, якими вже нині годуються вишком вибранці і приготовляють їм вудну для Вас безсмертність — можете читати без шкоди, себ-то без самоошуки тому, що в них надто важко захоплюватися або включно формою, або виключно ідеєю. Артистична форма розвинулась в наших часах так сильно, що Ви будете почувати недостачі вибагливої форми навіть в класичних архитворах. Сучасні ідеї є так далекі від ідей старовини, що Ви будете глядіти на ідеї класиків майже з естетичного боку. Таким робом ошукати себе не легко. Ці нецікаві для Вас твори або не будуть мати на Вас ніякого впливу, або почнуть впливати на Вас цею атмосферою, яка є одинокторчою в кожному літературному творі: зростаючимся

психологічним процесом форми під впливом ідеї і ідеї під впливом форми.

СОФІЯ: Ні, вибачте, Ви постійно забуваєте, що я не маю найменшої охоти цікавитись якимись фаховими питаннями критики.

Я: Вибачте і Ви, але це неправда. Жінки це вроджені фахові критики. Хто пристрасніше займається питаннями „чому? як? пощо?“, хто видає більш суворі осуди в ім'я абстрактних ідей? Вас лиш бентежать досить імлісті слова „ідея“ та „форма“, та їх легко можна перекласти на мову Ваших практичних домагань. Що до сучасних, привабливих, хвилюючих новістю творів, то у відношенню до їх напрямку, дуже легко стати їх прихильником або противником. Вам не треба вести з ними боротьби, і Ви вільно приймаєте їх або відкидаєте. За те: в цих старих прикрасах полиць в Іліадах, Дон-Кіхотах чи Гамлетах — нема віроповідуючого гомону і не чути голосних гаслів, за якими можна би йти. Ріжниця в чужих собі століттях і в їх культурних потребах дозволяє Вам не прийняти ні крихітки з пам'ятника, який обріс поважним мохом часу; а проте, з найдалшого сюжету, з найбайдужніших для Вас думок і почувань, вириває дуже близьке і дуже цікаве питання, яке і тепер Вас хвилює: „чому-ж врешті цей дивний твір вважають ще до нині архитвором?“ Відповідь на нього...

СОФІЯ: Відповіді на нього Ви все-ж таки не дали мені і тому не дивниця, що і Ви і це питання є дуже далеке від моєї практичної мови, на якій Ви обіцяли висказати свій погляд.

Я: Це правда; ми дуже далекі, але проте ближчі дійсності, ніж Ваші надії на практичне поводження загальних широких ідей, захоплюючих усіх настроєм „сучасного духа“. В літературі, наколи вона має бути корисною — найменше з усього треба шукати безпосередно-практичного наслідку.

СОФІЯ: Отже Ви ще сумніваєтесь, чи література взагалі має бути корисною! Ви навіть відкидаєте її звязки з дійсністю, відкидаючи її вплив на загал, і хочете зробити з неї „святая святих“, призначену для нерозуміючих себе авгурів! Що-ж лишиться з цілої літератури, коли Ви відкинете сучасні настрої, безпосередно-практичні наслідки, поводження загальних широких ідей?!

Я: Лишаться нешкідливі архитвори.

СОФІЯ: Нічого не розумію! Чому-ж вони є архитворами і чому нешкідливі? Ви бавитесь в гру слів!

Я: А проте, це так просто, як гра слів в розмові з жінкою. Архитворами є вони тому, що лишаються для загалу нешкідливими. Бачите, що я не відкидаю критерія безпосередньо-практичних наслідків... Я можу пом'янитись з Вами термінами „шкідливий“ і „корисний“, а проте це не змінить суті справи. Називаючи архитвори — нешкідливими я не хочу сказати, що вони є або корисними, або шкідливими в якому-небудь розумінню, так як інші принальні, цікаві, рахапувані і захоплючі книжки. Заперечне означення „нешкідливості“ каже про їх приналежність до цієї сфери, яку Ніцше називав „поза добром і злом“. Це є твори, які виборюють собі не до нас доступ, а до яких ми собі мусимо доступ виборювати. Вони пригадують, що здійснення великих ідей не є так легкою справою, коли ці ідеї розсіваються століттями в мільонах примірників, — вселюдські, революційні своєю шириною ідеї! — а проте до нині нешкідливі. Вони пригадують, що життєвий процес здійснення якої-небудь ідеї мусить наближуватися до творчого процесу, завдяки якому впливає на нас великий геніальний твір... Який це процес? Не скажу Вам нічого. Я вже і так сьогодні був аж надто апостолом — і соромно мені... так соромно, що з ширістю людини яка не любить поганих перекладів письменства на життя і життя на письменство — наче науку чужинних мов в наших гімназіях — раджу Вам прочитати прегарний останній сенсаційний роман...

СОФІЯ: Розумію: „пощо Вам розумні книжки, коли є стільки інших, більше для Вас відповідних“... Дякую за раду. Піду до своєї тітки.

Я: І я з Вами, коли дозволите. А там, коли дадуть нам чаю і Ви не будете надто втомлені, ні надто люті на мене — доказуватиму Вам разом з Вашою тіткою, скільки поетичного чару находимо инколи в якійсь старій, припрошеній повісти, яка є одночасно сенсаційним романом, скільки..

СОФІЯ: Ні, ні. Чай питиму з розкішю, бо можна сказати за d'Aureville, що я аж охрипла слухаючи Вас. Але буду втомлена і люта. Не хочу більше ніяких теорій. Хіба, що схочете доказувати мені, що вони нічого не варті...

Я: Скільки лиш забажаєте. Це одна з найкращих тем для розмови з жіноцтвом. А щоби Ви не брали її надто

особисто, можу Вам висказати декілька сумнівів про хиткість т. зв наукових законів, коли річ іде про так складне питання, як моральний світ творців..

СОФІЯ: Згода! А коли засну — повірю в користь Ваших ідей.

О. М.

З Кофета.

Моїм дорогим Миколоям.

1.

Усе пустота і мана!
усе, як дим, проходить...
Стоїть лиш землячка одна
і все щось родить, плідить...
І так триватиме по вік,
як довго світить сонце,
а чоловік? — що чоловік?!
ніщо! от, порошок!

Ще її не розглянувся, як слід,
в тім дивнім божім світі,
вже її труби трублять на відхід
і дух, немовби з хіті,
іде послушно на краї губ
і звідсіль відлітає...
і остається мертвий труп;
а дух? — а хто се знає?

Чи вернеться він ще коли,
так, як ті з моря ріки,
в краплинках рос з вітром сюди,
чи гляне з під повіки —
на той гін вод в часі весни,
що йдуть так спішно в море?
а море все зве: плинь-плини, —
однаково просторе...

О, дивен кожен божий твір —
не годен їх збагнути!
не насититься видом зір,
ні ухо тим, що чути...
Ні мов, ні слів нема на се,
щоб з'ясувати все те,
що у сім світі Бог несе
кудиись за світа мети.

І дивишся: от, вже було
таке щось перед нами,
а дивишся: от, вже й пройшло —
і де там таке саме!
Усе відвічне і нове,
і змінне і незмінне —
що вчора мертво, днесь живе,
а завтра знову тлінне.

Одна лиш людська глупота,
здається, все та сама —
і глупота і злоба та,
що була за Адама...
Вони, як сестри, з перших літ,
ті самі все і всюди;
так було й буде доки світ
і доки в світі люде.

2.

Я Когелет*) з Девятимуз,
Наставник в Чорногузах,
Великий пан, великий туз
На всіх Девятимузах.
Чого забaglia лиш душа,
Я всього мав по вуха;
Саfé, театри, кіна — ша!..
і рік я так до духа:

І чим ти тішишся, дурак?
до чого щирити зуби?

*) Когелет — по єврейськи, з грецька: Еклезіяст, по нашому: Провідник, — одна з книг Старого Завіту.

Над всім тим — видиш? тліні знак!
 і — чуєш? трублять труби!
 Пустота все те і мана:
 як дим, як тінь, проходить;
 одна земля лиш, як стіна,
 стоїть і вічно плодить!

І дух послухав і лишив
 Саfé, театри, кіна,
 скільки не було тих всіх див,
 лишив, бо сталась зміна:
 Все йому згіркло, як полин,
 сквасніло, зрощиніло;
 ах, найсолодше навіть з вин
 тепер вже не кортіло.

І щоб зайняти чим мій дух
 і гіркість ту прогнати,
 я позганяв всіх моїх слуг
 і взявся до палати.
 І відновив і прикрасив
 (і випив часом чарку), —
 я створив з неї диво з див,
 а зробив чудо з парку!

Хто в Черногузах мав такі
 ґазони, кльомби, квіти,
 то розложисті, то стрункі,
 як багри, як блакїті?
 Ніхто! ніхто!.. а образи,
 а коври, а дивани,
 а перґаменти? — три рази
 кажу: ніхто, мій пане.

І дух мій глянув на той крам
 і так сказав до мене:
 чого ти дуриш себе сам
 і бешся так шалене?
 Кому ти лишиш тее все,
 як в тебе нема сина? —
 чужа рука все рознесе,
 як прийде час-година...

Візьмуть останній з плота кіл,
останній гріш зі скрині;
лежатимеш, як Ізмаїл,
саміський на пустині.
І даром будеш вкруг зорить,
не з'очипи ти Агари!
Хиба почувеш замість: цить,
як днуть твої котари...

І щось, як камінь, налягло
на моє серце бідне,
і я крізь сльози вздрів село,
те найдороше, рідне...
і я в сльозах весь був три дні
і я не спав три ночі:
хто з вас — питався я рідні —
мені закрий очі?

Малим пішов я в світ від вас —
і від вас відчужився;
далекій світ і довгий час —
так, я лиш, я змінився!
Але прийдіть, хто житиме
над мою домовину —
хоч серце буде вже німе,
відчує ще слезину!

3.

На все свій час є і пора —
і час на час не схожий:
є час недолі, час добра,
час гожий, час ворожий;
є час і крови і вина,
і праці і спочинку;
є час так гарний, як весна,
та є й поганий, синку.

Є час, коли-б ти світ обняв
і пригорнув до себе,
є й час, коли-б ти все прокляв:
і вхопив ніж з потреби;

є час, коли-б ти світ втопив
у власних сліз потопі,
є й час, коли-б ти все спалив
і сам згорів на попіл.

У час ворожої війни,
у час нудьги і скуки,
коли я з ласки Сатани
не знав, що взяти в руки;
в проклятий час німих образ,
при сяйві лун і крові,
найшов на мене страшний час
нестримної любови.

Чи справді був він так страшний?
Колись спитаєш, мила,
коли ще прийде час такий,
щоб ти так говорила:
Молімо Бога, щоб прийшов,
щоб ми ще в купці сіли
і говорили про любов
і правду всю повіли.

А нині — нині не пора!
я пишу Когелета:
любов, мій друже, то мара!
страшна мара несити,
мара страшніща від війни
від мору і від тучі,
а найстрашніща в час весни,
коли шумлять всі кручі...

Моли, мій друже, всіх богів,
щоб тебе хоронили
від тої кручі берегів
і укріпили сили;
бо наймудріший Соломон
не дав собі в нії ради,
і найсильніший в нії Самсон
загинув без пощади.

4.

Вкусив я з дерева добра,
азнав чимало лиха,
а й се історія стара,
і голосна, не тиха...
А днесь, як палець, сам сиджу,
хоч пізно вже і темно,
і в книгах мудрости гляджу,
хоч знаю, що даремно.

Не в книгах, всюди є вона!
та треба змисел мати,
який би знав ті письмена
повсюдні відчитати.
Жорстокий зміст є тих письмен;
щаслив, хто їх не знає!
хоча й бідненький той Еден,
що він по нім літає.

Як тая нетля, чи та цьма, —
а все на ті світильця,
що їх пускає з себе тьма,
щоб нам смалити крильця,
а потім жерти... Боже мій!
а той, що любить книги,
чи він щасливий є такий?
чи в світі він до шмиги?..

І се пустота і мана!
одна кончина всьому,
(хіба труна лиш не одна!)
і мудрому й дурному...
І дурень кине дурноту,
і мудрий мудрість кине —
і в земляньку підуть святу,
і слих по них загине.

Труна, вінки... о, що за честь!
тепер і так ховають;
тепер війна єсть, кулі єсть,
але дощок не мають!

І так усі ми рівні днесь —
 правдиві божі діти:
 приходим, йдем — відкілясь, десь —
 длячого? — щоб терпіти!

5.

І що-ж тобі ще, друже мій,
 сказати, розповісти?
 чи те, що гарний є спокій,
 що добре в двійку сісти,
 і їсти в мирі хліб і сіль,
 і діточки ховати,
 і виривати з них кукіль,
 і з них потіху мати?

Усе те знаєш певно сам,
 і совість певно маєш,
 то-ж і себе і їх не плям,
 і так роби, як знаєш —
 щоб чесні люде з них були,
 які би з ясним оком
 через всю погань світа йшли
 і не змилили й кроком.

Мій друже милий, вір мені:
 (із серця се, не з мести!)
 усі багатства ті марні
 і ті всі глупі чести,
 і світ сей весь і весь сей вік:
 не варті того, брате,
 щоб упідлявся чоловік
 і маргав духа шати!

І ти так дітям говори,
 а будеш мати дяку,
 не перемінну, до пори,
 а вічну і однаку;
 бо все розвіється, як дим,
 як банька з мила, щезне,
 але хто духом йде святим,
 сягає понад бездни...

О, Душе правди і любви:
де твої сили нині?
де твої стяги, хоругви
і де твої святині?
Глянь, скільки нині в пітьми слух —
а де-ж твої борці є?
о, Душе правди: де твій дух?
звели, нехай він віє!

6.

Усе пустота і мана,
як дим, як тїнь проходить;
стоїть земля лиш, як стїна,
і вічно родить, плодить.
Так говорив пан Когелет,
пером йому земляця!
а що був мудрий, як той крет,
то й те не є дурниця,

що він, покійний, говорив,
а я за ним — а-як-же,
отут по наськи повтїрив,
бо й я міркую также,
що так трїватиме по вік,
як довго світить сонце —
а чоловік? — що чоловік?!
ніщо! от, порохонце!

От, я: сиджу, сную думки,
картаю, напучаю,
і виджу божі маяки —
і що? — — або я знаю,
чи в сїй хвилині який драб
не прийде й не зарїже,
і я без трумна і без кап
пїду, ідіже нїже...

Параню, серце ти моє,
як прийдеш завтра зраня
і як застанеш, що я є
вже там, де нїсть зітхання, —

не стій, не бійся, і не плач,
і не лишай так хати,
а тільки в хаті децю спряч
і дай, де треба, знати.

Бодай двом душам знати дай —
як не тепер, то в літі,
тим, що відкрили мені рай
і пекло на сім світі.
Скажи: спасибі! їм обом,
а всім: здорові будьте!
доземним бю вам всім чолом —
прощайте і не гудьте!

На ріках вавилонських.

На р'к'ах вавилонських.
там є с'дохом і плах'ом,
внигда поман'ти нам євіна.
П'є. р'с.

*

Огнів червоних блиск червоний,
і тріскотня, і диму хмари,
і бряск мечів, іржання коней,
і стукіт, гуркіт, і фанфари...
Вставай! Наїздник відійшов!
Чи чуєш? встань, Єрусалиме!
Ах, всюди кров! ах, всюди кров!
а твої діти — що се з ними?
промов до них! промов! промов!

Чого-ж та кров? за що-ж ті рани
і та страшна на тобі зміна?
О, гіроде святий, ізбранний,
та-ж ти був в Ягве, як дитина!
та-ж ти був в Ягве, як дитина,
під серцем вигріта, єдина!

І треба було тобі їх,
нових богів, нових доріг,
не тої правди, що в завіті?
Та-ж ти мав Ягве, мав закон,
яких немає й Вавилон
у всій блекоті, всій просвіті!
яких немає ніхто в світі,
лиш ти! лиш ти!

І мав ти вдови й сироти...
а де вони? і тих немає!
остав лиш труп і крук остав,
погнав, у петлях всіх погнав —
клич Мізраїм,*) най доганяє!
Сіоне! чуєш? клич! біжи!
чому мовчиш, горо святая?
де твоя слава? де, скажи!
де слава тая?!...

*

Червонолице кружило
три рази шлях свій перейшло,
а верениці піших, кінних
і верхоблюдів і теліг
і з петлями на шиях плінних
пливли руслами всіх доріг
як тії ріки весняні...
На третю ніч зменшився рух,
улягся пил і шум приглух,
та не події! не події!

Гей, бенкетує Вавилон!
шумлять в господніх чашах вина,
звалився п'яний цар на трон:
де бог твій? де? хе-хе, личина!
а вашу мати! ти, сучий сину!
всіх в жертву кину!...

*) В Єрусалимі були дві політичні партії: вавилонська і мізраїмська. Мізраїм — Єгипет.

А цар юдейський — що се він?
чи він обняти Вила хоче? —
ах, він ще в Ріблі*) стратив очі,
як йшов у плін!...

Гей, бенкетує Вавилон,
і цар, і Вил, і чура Вила!
так як побідник, без ослон,
так як шалений, без вудила!
Не памятає, вражий син,
на мане, текель, уфарзин,
на тую правду віковичну,
що Ассурови сам у гніві
писав недавно на Нініві,**)
як божий перст, як божий чин,
в науку небозичну!...

Гей бенкетує бузувір
і день, і два, і три, і штири,
а кров тече, горять офіри —
вже й Вил червоний, сит офір,
а він немає міри!

Гей, бенкетує, бенкетує —
безумний! він не знає,
що вже й на нього меч***) готує
Отой, що міру має!

*

Дотлів на ватрах жар до тла,
устали шуми, крики;
на грішне місто мла злягла —
стоїть, як без'язике.
Стоїть — і хто се: небо? ад?
скажіть: і хто се творить? —

*) В Ріблі, по дорозі в неволю, осліплено (на приказ Навуходонозора) юдського царя Седекію, постинавши вперед перед його очима його синів.

***) Нініва — столиця Ассирії, яку здобули і знищили Вавилонці, повставши проти угніту Ассирійців.

***) То були Перви, що вже тоді почали зростати в силу.

стоїть стомовий Вила град,*)
стоїть і не говорить.

Над каналами, у гуртках,
як ті розбиті стада,
з слезою й сумом ув очах,
мовчать і Юди чада.
Ті рани мають, ті кормлять,
ті за огонь беруться —
сидягь останки божих чад,
сидять і не жеруться.

І я сиджу і я мовчу
і слъози отираю — —

Чому-ж не співаю? чому не кінчу?
над чим гірко плачу? чого дожидаю?
Мій краю коханий, моя вітчино,
як мені співати і як сліз не лити,
як перед очима мені не одно,
а всі до одного стали твої діти?...
Стали разом з тими, на тім оболоні:
усі під грозою, в невольнім ярмі!
та не всі вигають в думках на Сіоні,
збуренім Сіоні, безмовні, німі...
ах, сини без чести! без сорому доні!
коби я міг словом вас опаленити,
малі ви, нікчемні України діти —
негідні, хоч рідні, вироди самі!

— — — — —
— — — — —
А як пронесуться ті всі орди дикі,
як прийде нарешті тому всьому край,
згадай тих немногих, що були великі
в ті часи великі!
що тебе згадали — і мене згадай!

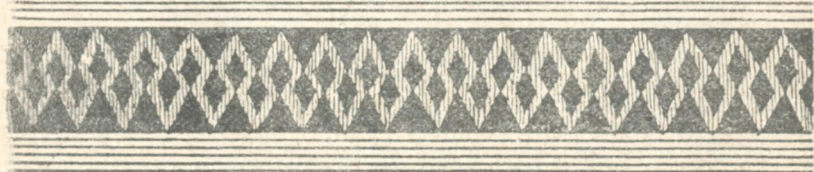
— — — — —
Понуро, мертво навкруги,
понуро, мертво, глухо — —
лиш часом хлипїт без ваги
розїдре серце й вухо.

*) Вила град — Вавилон, столиця Вавилонців. Вил, Ваал — назва бога у Вавилонців.

Часом зітхання лиш страшне,
як зпід землі добуते,
зітхне, зітхне, мов камяне,
і знов ніщо не чути.

Часом лиш кінний надлетить
і вихром пронесеться,
на вербі гилка затремтить,
на шляху пил зніметься.

Часом лиш варта перейде
по тім глухім подолі — —
мій Боже милий! де Ти? де?
як сумно у неволі!...

Аветіс Ягаронян

В тюрмі.

Переклав *Іван Ставничий.*

1. Дозорець в'язнів.

Була північ. У тюрмі панувала гнітюча тиша. Одно-стайно, без перерви розлягався лиш голос рівномірних кроків вартового. Малі круглі дірки в дверях камер відбивалися чорно від сумерку присінка. Вартовий кидав в ряди-годи лякливий погляд на ті круглі дірки, мов би на нього були звернені очі смерті.

Лиш в кімнаті дозорця в'язнів було світло. Там сиділо проти себе двох мужчин біля стола і споглядало на розложеної перед собою картку паперу. Се були дозорець в'язнів і його помічник. Зазначували олівцем на папері на звища в'язнів, які завтра мали піти перед суд.

Брязк, брязк...

— О, знову, — вигукнув дозорець і кинув олівець з руки.

— Що се? — спитався товариш.

— Новий в'язень, який своїм прикрим брязкотом кай дан уже від кількох днів мене мучить.

Чому він робить такий галас?

— Я знаю, чому? Без перестанку вовтузиться погань д'явр. у своїй собачій тюрмі, силкується ходити до-вкола, і не дає мені спокою. Чорт побори сю службу, — і він ударив міцно кулаком у стіл, — так багато літ я тут і ще не звик до сього пекельного голосу.

Брязк, брязк...

Знов зазвучав осоружний голос, сим разом голосніше, виразніше.

— Не можу, — ревів дозорець. — Я не можу слухати, як сей голос звучить. Вчора нічю через сей проклятий брязкит я ока не зажмуривав.

Помічник почав сміятися.

— Чого смієшся?

— Чого сміюся? Зварена курка також буде сміятися, як їй скажеться, що вовк трясеться перед бляяним вівці. До чого-ж твоя злість і твій неспокій, роздрух, енергія? Постарайся, щоби вмовк.

— Постаратися, щоби вмовк, се легко сказати. Але як се зроблю?

— Накажи, щоби спав.

— А як не буде спати?

— Приведи його до спання. Чи-ж не має ніяких способів? На що-ж отсе тут? — Помічник витягнув руку до висючих на стіні сильних мотузів із залізними кулями на кінцях. Він одержав щойно недавно своє становище. Злочинна загарливість, виконувати лиходійства, світила з його віч.

Брязк, брязк... чути було знову галас ржавого заліза, від чого йшов мороз по тілі.

Дозорець подумав сим разом трохи. Вкусився в губи і вийшов з гнівом. Звернувся до дверей камери, відки розлягався голос, відчинив малий отвір у дверях і крикнув ревути:

— Ге, собако, дявре, чом не поводишся спокійно?

— Але-ж я нічого не роблю, — донеслося з середини.

— Пощо счиняєш без перестанку брязкит?

— Кайдави, що ви дали мені їх, ударяють до себе.

— Пощо вовтузишся, щоби брязкотіли?

— Що ж маю робити?

— Спи, спи! кажу, як ні.. — дозорець умовк.

Спи, легко сказати, думав вязень. Але чи може спати нещасний борець за волю, живцем спущений у понурій гріб, і який не візьме з собою пересвідчення, що столітні терпіння, рани, слъози і зітхання його заневоленої вітчизни разом із ним спустилися на віки в ту саму могилу?

Груди гайдука*) були вульканом, його голова морем

*) Гайдуком у Туреччині називали кожного, що ворохобився проти турецьких гнобителів. Виступали гайдуки поодинці або — як наші карпатські опришки — гуртами.

думок, тюрма вузька, кайдани тяжкі. Але їх галас був страшенному насильству грізною піснею побіди, піснею, що від самого початку світа лунала під камінними, темними склепіннями, куди воля зверталась, і, передаючи пісню безсмертному духови вселенної, кричала, щоби волі спасенні, вибавляючі думки оголосити світови.

Такий був вязень, і він не спав.

Тюремний до лядач віддалився, а вязень стояв хвилину, розважав і потім порушився знов. Тюрма була за вузька, щоби міг мандрувати довкола. Він старався робити малі, зовсім малі кроки.. І кайдани брязкотіли, а темрява нарушалася. Брязк, брязк..

— Сей нездара вже довше тут? — спитав помічник дозорця, як сей назад увійшов.

— Перед трьома днями зловили його в Тгопраг-Гале. Він належить до лихих, не може спати. Бачиться мені, за тим криється багато; але ніхто не знає, хто і відки він.

— Так піде?

— На шибеницю? Правда, як присуд буде затверджений. Але що се за чоловік!..

Умовкли. Предмет не надобився до розмови. Про злочин не говориться багато; здається, лячно кожному власних слів; тим більше роздумується про се.

Мовчанку перервав поновний брязкіт кайдан.

— Чекай аж розвидниться, дявре, — бурмотав дозорець вязнів, — чекай!..

Помічник устав, сказав „добраніч“ і вийшов.

В тюрмі запанувала знову мовчанка, яку одначе ще довго переривав в ряди-годи страшений стук кайдан. Брязк, брязк..

— — — — —

Засвістало. Се була година, коли вязням подавалося сніданок.

— Тепер ти на віки заснеш, дявре, — бурчав дозорець, що звернувся з горшком, повчим їди, до кімнати неспокійного вязня. Відчинив двері, ввійшов і поклав брудну теч на землю.

Вязень ще спав; тому він обережно вийшов. Замкнув двері назад, але не віддалився від них, або — властивице — не міг віддалитись. Неозначене, але сильне почування задержало його на місці. Приложив своє око до малої дірки в дверях і зазірав тупо, бо не міг усунутися. Стать вязня була гарна й величава. Його чисте, широке

чоло було ясне й величне, як укриті за ним думки, могутнє обличчя оточене густою, великою бородою, що лежала розросла над мужеськими грудьми, які сильно підіймались і западали. Цілий образ мав щось у собі, зглядом чого дозорчий чувся подоланим. Щось немов релігійна боязнь пробудилося в його серці. Трібував усунути се чуття, якого досі зовсім ще не знав. Ні, ві, він не жалів його.. Тепер поволі піднесеться, наблизиться до їди, візьме з неї одну, дві ложки... і отруя зробить своє. Потім дальше не буде спати, не зможе спати... Так думав дозорець і споглядав на сплячого молодого чоловіка. Але пощо він спинився, чом не віддалявся? — Сього він сам не знав, і не хотів таки над тим мислити; старався навіть вмовити в себе, що задержався, щоби полюбуватися видом смерті, крутежів, судорогів і зітхань своєї жертви.

Обманював себе.

Тепер порушився вязень; протер собі очі, випростувався й обдивився навколо. Дивно! Дозорець почав тремтіти, його коліна зігнулися. Так, охота любитися злочинством, се була брехня! Але чи не затроїв він уже багато людей? Вязень устав, ланцюхи зробили знову давний галас, але доглядач не розгнівався. Оторопів. Чому? Він троїв сього дня вперше людину власною рукою. Попередні злочини були довершені тільки на його приказ.

Вязень наблизився до кубка зі стравою. Дозорець слідив кожний порух його ноги хиталися, він сперся на двері, щоби не впасти. Тепер узяла жертва з цілим спокоем ложку в руку, неначе би він виповняв зовсім звичайну роботу. Доглядач не мав сили зносити дальше се видовище. Хотів податися назад, але не міг. Горло почало висихати... Що сей пристойний, гідний мужчина заподіяв йому, дозорцеві вязнів? Величня стать, пречудові, палкі очі, ціле молоде життя, чим заслужило собі впасти жертвою сього великого злочину? Чому він наважився сьому життю пекласти кінець і то в найвікчемніший спосіб отрутою?...

Вязень перечував боротьбу, що довершувалася у тюремному доглядачеві, та її причини. Повів до страви ложку і ніс її поволі до губи, як галасливо відчинилися залізні двері, немов буря влетів дозорець, ухочив його за руку і крикнув:

— Чекай, чекай!

Його лице було страшне. Вязень дивився здивовано на чоловіка.

— Чекай! — ревнув знову дозорець. Засапався, бачилось задуситись, віддих устав. — Не можу, зажди, порушай своїми кайданами до схочу, нехай би й вічно гаморили, але не їдж сього!... не можу прецінь... — І вирвав від нього посудину і ложку, втік поспішно та замкнув ключем двері.

Вязень зрозумів його. На лиці заясніла легка усмішка, неваче сумне сяйво вечірньої зорі. Зрадів.

Під камінним зводом, за дверми, в заржавілих кайданах був він побідник...

2. Друг.

Минали дні та й тижні. Поблагословилося на світ. Брязк, брязк... Се був той сам тюремний брязкіт кайданів, що тепер розійшовся вулицями міста А. У прогалинах лискучих рядів багнетів показувалось час до часу бліде обличчя. Се був той самий вязень, якого вели на лобне місце. Брязк, брязк... Навіть у білий день сей брязкіт був страшний. Двері бережно зачинялися, вікна поспішно зашлюнювались. Се був голос грози цілої країни, який зі стоном перетягав вулицями, і злякано закривалися люде.

Суд. Багато людей... Судді, слідчі урядники, писарі й інші. Там знаходяться також дозорець вязнів і його помічник.

— Я сього не зробив, не маю ніякої вини, ви знаєте, — мурмоче дозорець сам до себе.

Суддя звертається до винуваченого.

— Ти А. з А.?

— Ні, я не з А.

— К. твій друг?

— Я його не знаю.

— Ти вбив Г.?

— Так, се був мій ворог.

— Ти переніс оружжя до С.?

— Ні, я його не переносив.

Помічник дозорця вязнів, який дотіль безперестанно приглядався винуваченому, наблизився тепер до судді та шепнув йому щось на ухо. Коли той кивнув головою, приступив він до вязня і станув перед ним, близько, зовсім близько.

В трибуналі залягла мовчанка. Всі вжидали чогось надзвичайного і навіть страшного, та всіх очі звернулися на обох мужчин які око в око тут стояли і позирали на себе, як довголітньою мстивістю наповнені вороги. Се не були два лица, але лишень чотири очі, або вірніше, чотири огні, які найрадше вискочили-б із своїх ямин, щоби спалити супротивника.

Глядачі почали відчувати щось як би жах. Щось мусіло статися, щось, що було дуже незвичайне, дуже страшне.

Заедно ще витріщалися на себе супротивники. Їх очі не жмурились, їх затиснені губи не порушались, брови не тремтіли, ніякий згук не загомонів, ніяке слово не було вимовлене. Вони лишень сопли й дивилися, дивились і сопли, один у кайданах, але гордий і пройнятий святим гнівом, другий в уніформі турецького урядника і в службі проти злочинства, а все-ж змішаний, дрожачий... Тут довершувався дійсний суд, який розжареним залізом п'ятнує совість.

Нараз подався вязень назад, ланцюхи забринчали, і він з такою відразою відвернув лице від свого супротивника, що тому холод пробіг поза спиною і ледви здужав вигикати:

— Я... я... знаю тебе, ти А. ..

— Так... — бурмотав винувачевий, — ти був мій „друг“.

Друг!... се було страшенне. Слово брало на себе по-стать, і в жаснім споганенню вставало перед помічником. Він бачив себе тепер у всій своїй дійсности, він бачив се і боявся свого власного образу. Як багато крови продав він за сі блискучі гудзики. Несамохіть поклав руку на один гудзик. Був ледяно студений, він узяв руку назад. Як багато літ він постійно з сям у кайдани закованим героєм виявляв себе приклонником „ідеї“, як багатьох гадючими хитрощами він зводив, обманював — але тепер!... Доторкнувся свого меча, знову взяв руку назад, і ненароком поглянув на тяжкі кайдани свого давнішого друга. Що було краще, меч турецького урядника чи заржавілі кайдани мученика за волю рідної країни? Се питанья, яке він давно вважав порішеним, стануло знову проти нього сьогодні. Чому?... Хто може змирити темрявну глибину людського серця, де вноді побіч злочинів дремає тисяча й одна загадок.

Знову ніч, повура ніч. Під чорним небом переганяв бурливо неспокійний вітер суворою, самотною пітьмою.

Помічник пішов ід тюрмі, дозорець вязнів кликав. Його хода не мала рухливости давніх днів. Темрява також не була мела, вітер також ні, на дворі не було нічого милого. Думав про річи, про які радше волів би не думати. Як він старався сього ранка укритись, коли А. виходив на шибеницю; не повелось. Бачиться, хотів він перед своєю смертю той страшенний, затруйний погляд на віки напечатати на його чоло, в якому кров застила. Тут, у тьмі були дві світючі точки — очі... Станув, нитка думок розірвалася, пригадав собі очі „друга“. Як раз такі були вони, великі, глибокі... Боявся. Мав дальше йти?... Розмірковував хвилину і заплющив очі. Коли відкрив їх, були світючі точки все ще тут, але більші, грізніше чатуючі, вритніші... Безпомічно підбіг він до них. Очі щезли. Се була кітка, вона втікла. Усміхнувся над своєю трусливістю, але все таки ступив мерщій.

Вкінці був на тюремнім подвіррю. Глянув в той бік, де сьогондя рано відбувся суд. Мав пересвідчення, що трупа поховано і все проминуло. Але.. одубілий зупинився... труп світив ще в темряві, і кожним разом, як вітер із силою вдаряв у нього, скрипіли стовпи шибениці важко, жалісно, немов покрита жалобою жінщина, що голосить за своїм коханцем, або немов безщасні, що зітхають над тяжким горем. І вітер ніс сей крик із собою, щоби передати його світови. Дорога йшла туй під самою шибеницею. Помічник біг, не зважаючи ві на що, стараючись, не кинути погляду в гору, але чим більше наближався до шибениці, тим тяжчі ставали його кроки. Вітер не допускає до сього, думав. Приневолений був іти повільно, без спростоги відвернути погляд від шибениці. Давний жаль пробіг знову його тіло. Вкінці вступив із тремтінням до дозорця. Тут було ліпше; принайменше був живий чоловік. Дозорець не підвів голови, задуманий глибоко, й оба мовчали.

— Тепер ти прецінь супокійний, — сказав помічник, щоби перервати гнітючу мовчанку. — Не чути також ні згук більше.

— Навпаки, не чуєш? Послухай! — З надвору донеслося змішане з лютуванням бурі скрипіння стовпів, сумне, одномавітне, наче велична колисанкова пісня до дрімки над послулими на віки борцями.

— Чом не поховав ти його?

— За для сього якраз я покликав тебе. Завтра мушиш його погребати, ти був його друг.

Помічник мовчав. Се був смертельно образливий на-
тяк. Зрештою ..

— Я не отруїв його, — мимрив дозорець і хотів го-
ворити дальше, але нараз умовк.

Не буде прецінь плакати, думав помічник і злякався. Дозорець спустив голову; очі зайшли мрякою. Помалу підвівся помічник із місця, взяв лямпу і наблизився дро-
жачи до лица дозорця. Дозорець підніс гнівно голову, вирвав помічникови лямпу з руки, кивув її на землю і розбив на кусні, при чім крикнув:

— Зраднику, се був твій друг!

У кімнаті залягла темрява. В кождім куті світив ту-
зин лискучих очей, що заодно більшали... Було неказано
лячно, він мусів тікати. Помічник не знаходив дверей. Як
часто вертівся навколо. Вкінці, вичерпаний, що аж капало
потом, віднайшов мозольно двері і виткнув обережно голову.

На дворі було не менше страшно. Темнота і вітер,
і шибениця дальше скаржилася своїм одноманітним, до
мозку пронизуватим виском; а труп колисався в повітря.
Куди мав іти? Рішився знову перебігти, але ледво зробив
кілька кроків, підвів погляд.

Перед ним у пітьмі світило двоє набіглих кровю, ве-
ликих очей. Його коліна відмовляли послуху... З дрожан-
ням вернув до дверей дозорця вязнів.

— Зрадник, — промимрив знову дозорець. Цілий світ
говорив крізь сі уста. Помічник звернувся, і сим разом
побіг нестримно.

Але вітер не дав йому втікти вперед далеко,
і він станув під самою шибеницею. Піт спливав із нього,
він трусився і сік зубами. Потім глипнув в гору. Труп
бачиться не був сим разом сердитий. Очі дивилися на
нього в низ і легко кліпали, немов спочуваючи, і тишком
шепотіли уста: — Друже, друже, друже... — Намісь сього
слова волів почути над своєю головою тріск смертоносного
грому... Куди втікати, щоби спастися? Ноги відказували
йому служби. Сперся на стовп шибениці і глядів на трупа,
що колихався сюди й туди, довго, довго, і чув жалісний
скрипіт шибениці.

Нагадував собі все... Труп, що вихитувався над його
головою, се був його друг. Де був він сам і як низько

впав? Хотів ридати, але не знаходив ніякої облекшуючої сльози. А його груди мало що не розтріслись і наче вогонь там горів. І він тиснувся ближче та ближче до хиткого стовпа, тер свої груди до нього, щоб внутрішнє полум'я задавити... даремне!...

Вився довго в темряві й самотності, як зранена гадина. Нараз пустив стовп і захопився за голову. Потім підніс серед горячкових рухів драбину, приставив її, вийшов на гору і розпустив мотуз. Труп упав на долину, а він скоро кинув собі мотуз довкола власної шиї й загойдався в повітря... З голосом вітру змішалось кілька харкотливих згуків... і все скінчилося.

Оба трупи гляділи на себе взаємно, нерухомими очима, один з гори, другий з долу, а в темряві було чути хлипання дозорця вязнів.

А дух свободи перетягав над ними обома вмерцями, усміхаючись до одного, на другого кидаючи понурий погляд.

Михайло Яцків

Скаменіла країна.

Зі заходом сонця прогомонила остання пісня і заніла. Убита лебідка впала на тихий Дунай і поплила на Чорне море.

На високій горі стояв поет, ловив душею останні гомони пісні і глядів за лебідкою.

Минув вечір, виринув місяць, поет стояв і втопив зір в розлогі долині, що стелилась на північний схід.

Згодом на долину зачали виринати полки на борзих конях і ставали як безконечний ліс.

Поет сходяв плаєм в низ, глядів всею душею в збиті лави війська, видів цвіт і славу князівсько-дружинної та гетьманської доби, оглядав сонце рідної історії, вибрану красу минувшини і благословив неньку, що привела його на світ і він був свідком, як вікова неволя і кровава боротьба народу творили перед ним чудо об'явлення і найкраще свято духа.

На предовгім чолі дружин від найстаршої до найновіщої доби стояли почоти бояр, жемчужні душі хоробрих князів, гетьманів та інших героїв, що носили в серці львіну силу і достойний заповіт вікової історії. Князі мали булатні мечі, гетьмани булави, старшина хоругви, пірначі і бунчуки.

Князь Новгороду Сіверського Ігор Святославич в золотім шоломі, ноги в золотих стременах, стояв з братом Вуй-Тур Всеволодом Курським, сином Володимиром Путивельським і небожем Святославом Ольговичем, князем Рильським.

А за ними преславний удалець Роман Мстиславич і Ярослав Осмомисл, що підпер угорські збочі своїми хобрими полками.

На чолі полку пристанув високий, ясвий лицар в парчевій хламиді, з оком сизого вірла, злогострунна кобза через плече.

Се віщий Боян, безсмертний дух землі Дажбога.

По правім боці примістився дружинник чернигівських князів, преславний ученик Бояна, творець „Слова о полку Ігоревім“.

По лівім боці стояв віщий козак-бандурист Вернигора з острова на ріці Росі.

На правім крилі витягнулися геройські полки невмірущої козаччини. Полки за полками, козацтво в спіжево-сталевих лавах, іржуть вороні коні, блищать до сонця самопали, дзвенять струни бандур. Попереду виступають гетьмани, всі на білих конях. Уся слава народу. І безстрашний вояка Байда Вишневецький, і поважний Петро Конашевич-Сагайдачний, і старий батько Богдан Хмельницький з полковниками та сотниками, і Іван Виговський, і князь сарматський Юрась Хмельниченко, і гетьман з діда-прадіда Петро Дорошенко, і князь римської імперії Іван Мазепа, і гетьман-скиталець Пилип Орлик, і ватажки розпуки народу: кривавої гайдамаччини.

А за ними військо найвовіщої доби, молоді орлята, скалічені і скервавлені у важких боях за волю народу.

Великанська армія стояла в торжественній, повурій тишині, лише корчі гаїв і чагарів рухалися від її віддиху.

Витою дорогою перейшла ясновя-женщина. Її сліди значили платки крові, як червоні рожі. Се Воля Народу, за котру платили життям найкращі з синів землі.

І серед святої тиші вдарила піднебесні зводи тужно-болюча пісня старого гетьмана:

„Ой, біда, біда, чайці небозі,
що вивела діток при битій дорозі“...

А із заходу і сходу, півдня і півночі сунули на землю Дажбога чорні хмари пажирливого гайвороння.

Тоді поет підіймив руку, гора отворилася і все військо, князі і гетьмани враз з трьома в щими мужами скрилися в теремах скель, що сягали від буковинських лісів аж до західного Beskidu.

Коли гора мала закритися, сказав поет:

— Ви спочьньте, а на землі поораній кінськими копитами, засіяній білими кістками і сполоченій кровю, вродиться туга і не дасть ворогови примкнути ока.

Поет остав сам і побрив каратися між народ. По дорозі нагадував славну пісню древнього предка:

„Поникла-зівяла від жалощів трава, а дерево з великої туги схилилося до землі“.

„О, земле рідва, ти вже не є безпечним, могучим захистом“...

По дорозі навідався до одинокої, сердешної товаришки.

Заклятий самоцвіт сліз народу, найкращі дари людського духа, гармонія пітагорейських сфер обрїю, які ловить ясновидна душа, се була любка поета. Як жрекиня краси, чарувала вона своїм голосом міртові гаї й упоювала, як божественний захист поезії і забуття, та нині її терпіння будило бунт проти світа.

Молоденька, струнка, стояла біля вікна і гляділа на вулицю. Біде лачко пахло зівялою рожею, в темносиніх очах отворилася глибінь, негасимий голод душі палав в її груди, на устах завмерла мовчанка, філі буйного волосся пригладила сіра журба.

Так стояла душа поета і гляділа в неволю і недолю народу.

Обізвлася тихим голосом арфи, накритої оксамітним саваном:

— Воля народу ще не дає щастя богоявленим скитальцям, їх дороги дальші, ніж всього людства, але земне життя, що складається на день історії, вимагає тої конечної основи як повітря, хліба і води.

На світі був май, зеленілася трава, сипав сніг, били громи і лопотів град.

Крізь вікно долітали розмови прохожих:

„Сім миль від моїх синів, а вже рік, як не можу довідатися, чи живуть, чи погинули, мов би се було за семою горою і за семою рікою. Караємося як в скрині“...

„Забрали нам славних співаків, народні мельодії, Матір божу, зі золотих таблиць народньої словесности видирають жемчуги, наших верховинців названо племенем не нашої землі, всяка деревина: явір, сосна, береза, вишня, яблуня, а навіть весна, літо і осінь — все пішло в скарбницю під чуже ймення“.

„Праведній людині і робучій пчолі не стало місця, ні спокою на рідній землі“.

„Раб зледащів у віковім ярмі і мусить спокутувати свій гріх“.

Товаришка поета сперла чоло до вікна і гляділа вниз. Рідна земля була під чужим іменем.

Народови теж накидувано дивоглядну назву.

Раз панував над ним Тевтон, то знов Чухонець, то Гун, за місяць знов хто инший і кождий на свою руку, палив, грабив, різав, вішав, замикав народови уста, називав, як йому було треба, ділив до вподоби землю і вичеркував його з карти людства. І всі ті приятелі купчили шкірою брата, торгували ним як німиною.

На мурі наліплював послугач величезну відозву з крикливими кличами:

„Воля! Рівність! Бритерство!“

Вулицею вели полонених.

Старозавітна наука воскресла в подвійній силі: Око за зуб, голова за палець.

Сповнилося пророцтво другого ірландського апостола, св. Малахії. По Пію X-ім з унаслідженням символом „Палаючого огню“, себ-то воєнного пекла, прийшла черга на добу „Religio depopulata“ — знищеної, знехтованої релігії.

І вимерла приязнь, любов, семейні злуки, чоловік бокував від чоловіка, а свій став гірший від ворога. Брат став невільником брата, життя одного іграшкою і химерою другого. Народ народови став за ворога і ката.

Хідником квапився священник з божими дарами.

З брами воєнного шпиталю виїздив дубинястий віз, гавантажений домовинами.

Люде снувалися як тіні, всі були однакові, лише свічки в руки і похоронний похід готовий. Нужда і сльози скаменіли на лицах, кожда людина оглядалася на всі боки і слідила все з-далека перед собою, як злодій. Денед двох оповідали собі страшні історії, непокоїлися, ставали разні і слідили кожного прохожого.

Ті самі, що бігли вчора різатися для відзначення і медалів, метали їх нині в болото.

Голодні матері воліклися як підвіяні, проклинали плоти в лонах і втирали сльози до голов немовлят.

Хмари дітей кликали татів, а тати зазеленілися по полях та дібровах.

А як ніч покрила світ чорною габою, то з великої країни народу-страдальця доносилися страшні зойки ранених і катованих, стогнала земля здавленням стогоном, шуміли

гаї і ліси зловищу похоронну пієню, плакало небо ледяною росою, шуміло море гуком гармат. Тюрємні мури здригалися від зойків і проклонів, а як сходило сонце, із землі вставали тумани-випари ще свіжої жертвенної крові.

В чорних турботах минали дні, як безпросвітні ночі. Німа розпука спеленала Духа Народу і судорожний біль закамєнів на устах того, що думає і чує.

Товаришка поета кожним нервом свого єства відчувала народне лихоліття. Глянула в очі поета і мовила тихо:

— В святині штуки заборєнено мені нашу пієню. Рідна земля стала тюрмою, домовиною, гробом. Вже кілька літ не видала я журавлів, не чула зазулі, ні співу соловейка. День став ніччю, дійсність страшним сном, правда казкою... Нєраз думаю про „Глогорожечку“ і „Скаменіле царство“. Дух старинного Сходу добачав в них може образ сил природи, сон зими, що западав над життям землі... Столітній сон Глогорожечки й її окруження, казка про Скаменіле царство, яке те все дрібненьке, бліде супроти сього, що дїється на живих очах, в ясний день, де ціла наша рідна країна, весь народ, не спить, лише чує, терить, а не годен рушитися, як скаменілий!... Чим сто ліг сну супроти одного дня життя і муки!?... Чим супроти сеї живої, найстрашнішої казки дійсного пєкла всі видумки поганської мітольоїї, ведіння і вифантазовані страхіття з мистецьких терчин Данта!?

Схилила головку в руки і була би опинилася на краю одчаю, але поет встав, взяв її в обійми і повів у високі гори.

Коли минали останнє село, стрїнули коваля, що блукав без праці. Взяли його з собою в гірські терєми, поет строго заборєнив йому говорити.

Ішли просторим, яєним коридором. По обох боках стояли при жолобах окульбачєні коні, на них сиділи лицарі в зброях і спали, а скрізь тихо, хоч мак сій.

Поет велів ковалеви кувати коні і той взявся до роботи.

І здавалося йому, що вже три дні і три ночі працює, але про їду і пиття аві не подумав і не міг розпізнати дня від ночі. Коли опинився коло останнього лицаря першого курєня, торкнув його нехотачи ліктем. Той збудився, зловив за шаблюку і крикнув:

— Вже час?

— Ще ні, — відповів поет, і козак знов заснув.

Відси вийшов поет з товаришкою до головної комнати.

Тут стояли три камінні столи. Край першого сиділи гетьмани в збруї у важкій задумі. Побіч сперся на руки козак-характерник і спав. Мого чуб і вуси обвивали довкола стіл, побіч лежала блискуча шабля і булава.

Кругом другого стола сиділи князі в золотих шеломах, сперлися на булатних мечях, якими рубали шеломи і погаві лоби Половців, Татар і всяких інших орд.

На третім столі горіла яра свічка і лежали дві книги. Коло сього стола сидів преславний Боян, по правім боці його ученик, по лівім Вернигора. Боян держав кобзу на колінах, орлиним оком вдивився в золоті струни, десять віщих пальців спочили на них і готові були кожної хвили пуститися, як десять соколів на стадо лебедів, а його безсмертний любимець-ученик, творець „Слова о полку Ігоревім“ — Гомер українського народу писав в третій книзі, то вдивлявся з полум'ям нетерплячого очікування і захвату в свого мистця і мовив з-тиха:

— О, Бояне, соловію времен старого Ярослав, хороброго Мстислава й удалого Романа Святославича! Коби так ти защебетав про тії полки. Ти стрибав соловієм по дереві думок, сірим вовком нісся по землі, вірлом сизокрилим ширяв під облаки, звиваючи славі обі половини сього времени. Ти співав: „Не буря понесла соколів крізь широкії степи; то галки стадами летять до Дону великого“. Тепер би ти таку пісню заспівав, віщий Бояне, Велесів ввуче!... Гинула земля Дажбога, серед княжих заверух короталося життя людей. Тоді по рідній країні рідко веселився ратай, ворони часто гралі-крякали і розділювали трупи між себе, а галки втішно гаморили і збирались летіти на багатий жир. Так діялося в часі варяжких воєн і в часі Олегових походів, а рівної як нинішня рать і з поконвіку ніхто на світі не чував.

Боян відповів:

— Ні хитрий, ні багатий, ні скорий як птиця не обмине божого суду... Тяжко голові без плечій, погано тілу без голови...

Вернигора мав зажмурені очі і мовив крізь ясноявний сон:

— І скаменіла країна щастя зазнає, та настане для неї час, в котрім великі знайдуть річи. Говорив би я про них, та боюся, аби Дніпро не виступив зі своїх берегів.

В значній частині світа відміниться зовнішнє справування, настануть нові лади, старі зміняться, або впадуть і щастливість триватиме багато літ. Поплило багато крові в країні, колись медом і молоком текучій, у великім огні збуджено окрадену Україну, та небавом прийде час, що прокинеться увесь народ, скине полуду із своїх очей і змору із свого духа, і викує собі своє щастя. І знову залунають співи у змученій землі, і дівчата заведуть радісні хороводи у вінках волі і свободи...

Дівчина пригорнулася до поета і плакала з одушевлення.

Зоря благовіщення.

Серед зойку ранених, серед трупів і забутих могил мандрував жовнір довгі літа. Постарівся в окопах, його трудам і мукам не було кінця. Мав звання і віру, з того не остало нічого, лише забуті країни з діточих літ.

Серед ночі мріли огняки і він вдивлявся в них притомленими очима. Не були се блудні світла, не почала їх людська рука, він глядів крізь мороку життя поза людське стерво, понад могили та руїни і думав: Чи се сліди нових доріг людства?

Вся і віра так само вроджений талант, як кождий инший; жовнір стратив те, чого навчився з книг і пізнавав річи на дорогах вселенної.

Гора, на якій повнив службу чатів, покрита чагаром, поорана потоповими зворами, мала вираз невикритого злочину і проклону з перед віків.

Одної ночі висунулася зі звору постать в темній габі, станула подалік і промовила притишеним голосом:

— Труди й утома підмулили твоє серце, я чую твій зов і приходжу з радою. Відступи мені те, про що не знаєш, а видобуду тебе з ярма сучасної неволі і виявлю тайну будучих слідів.

— Чи се, про що не знаю, належить до мене? — спитав жовнір.

— Воно твоє, з під твого серця, як біль самоти серед юрби і біль чужості до того Вавилону, що кишить і метушиться довкола тебе.

— Значить, мій невідомий талант має також для тебе не меншу цінність?

Хитра сила почула в тім питанню рішучу відмову, на жовніра подув студений вітер і поява щезла.

До другої ночі мучився жовнір під вражінням появи і загадочного предложения.

Нараз жах перелетів його. Чагір затремтів і скаменів як чоловік, коли прошибне його наглий страх. Жовнір напружив слух і зір, серед тиші зашевелів очерет, по лопухах далася чути хода, невидана постать сягала головою хмар і йшла до нього. Жовнір свинив віддих і спитав шепотом:

— Се ти, Боже?

— Я, — була відповідь. Від тої відмови теплої ясність повінули на жовніра, він сказав:

— Вчора о сій порі мріли там в далечі огники, як звізди на небі і прийшов до мене якийсь инший, страшніщий від Тебе і сказав: „Хочеш відгадати тайну тих будучих слідів віддай мені те, про що не знаєш.“ Я не зробив з ним загоди. Нехай терпіння буде запластою за ціну вияви.

Гарно вчинив ти, мій сину, — відповіла невидима постать, — за те привошу мир твоєму серцю, а що дух твій праведний і віра сильна, відкрию перед тобою тайну тих огників.

— Старий світ зі своїм фальшом і гріховним баговинням піде на поталу гною. Без моєї руки винищиться він сам собою до нащадка, а на його місце прийде народ, що найбільше витерпів в сій завірусі заглади і проклону. Я відступив від сеї западни крові, став незрушимий на зойки і ридання, якими насолоджується дух вчорашньої твоєї ночі, але до долі того народу, що найбільше витерпів і найкращу пісню плекає, приложу благословення моєї руки.

— Віддай прощальний поклін старим, заздрим богам мести і лиши їх в заслуженім спокою.

— Людство епохами шукало мене і в нивійшій добі мій образ, витворений людським розумом і шати духовного слова — за тісні на мене.

— В океані братовбійчого пекла далі метується, стогне, коває людство, з хлані добувається огненна жажда краси, любови і мира, туга блукає поза границями обрію, невідома сила веде мандрівця на нові вершини і показує крізь темряви благовісну зорю, але не довершилася чаша мук і горя, туга за новим Месією не набрала ще живлової сили.

— Та не довго ждати.

— З далекого світа, зі сходу, слідом Будди, Христа і Магомета іде великий гевій-поет і стане на нашій просторій землі, підійме могучим раменем світлий скиптр, повалить бога заздности і мести й обявить своїм творчим словом щировірно одинокого, правдивого бога мудрости, любови і краси, за яким людство споконвіку розбивалося даром і розпадуться на прах всі престоли і помиряться всі народи і стануть всі рівні і запанує краса, мудрість і любов на світі.

— Утиши-ж, синку, своє горе, нині з ранньою зорею приведе твоя жінка на світ сина, який стане красою і славою твого роду. Благословлю тебе, що не віддав ти його нечистивому духови минулої ночі. Не бери меча з нечистої руки, вічне світло не гасне серед бурі. Те, що в тузі західного світа впало в лоно твого народу, обявиться на досвітках благовіщенням його воскресення.

Жовнір припав до землі, душа розпливалася з розради.

Сучасний Каїн.

Інженір Іван Паливода був роздражнений. Дрібне спостереження не давало йому спокою.

Отсе лучилося вчора, коли переходив через міський огород, помітив одного пана. Паливода квапився за пильним ділом, обкинув лише бистрим оком пана, але в ночі не міг розслідити, кого він нагадує і що лучить його з давнішими споминами. Справа представлялася в таким виді: обдертий, виморений пан з широким, мопсоватим лицем, грубим носом, чорним вусом і погаслими очима сидів на лавці і з песью мелянхолією придивлявся пильно дівчорі, що бігала і лепетала недалеко нього. Старша дівчина розділювала між менших хліб, пан слідив за кожним кусником і за округками, до яких зліталися воробці.

Мрачне вражіння не дало Паливоді заснути. Рано сердитий скинув домашній плащ і зібрався в місто. Закурив папіроску і проходжувався ще кілька хвиль по комнаті. Повів оком по плащі, киненім недбало на софу і в складках змінятого рукава увидів ще виразніщі обриси людського лица, ніж в ночі і те, яке бачив вчора. Вдарила його схожість двох відмінних появ. Ні, неможиве, щоби се був той самий чоловік!

Паливода вийшов і простував до міського города.

Замітив здалека пана на тій самій лавці, обкинув його зором від чуба до пят, скрутив в бічну доріжку і тер чоло „Ні, воно так, як би до знайомого живого чоловіка порівняв мерця по кількох місяцях... А як він справді той сам?... Се була би чортівщина, спліт маячення з дійсністю, гра божевілля“.

Паливода потемнів на виду, затиснув п'ястуки, мязи рамен підіймались, як сталеві пружини, на устах набігла піна, він вернувся, підійшов до пана і сів біля нього. Глянув на сусіда, на його драну одіж та діраву обув і питав себе в душі: „Мав би се бути той типовий сатрап, висланник діавола, пострах людей?“...

Паливода почув, що його перший запал остудився. По хвилі звернув знов лице до сусіда і спитав.

— Чи маю честь говорити з паном капітаном д ром З...?

Сусід збудився, глянув на Паливоду і відповів дряхлим, покірним голосом:

— Так, прошу.

— Начальник воєнної експедиції, полевого суду підчас виїмкового стану?

— Так, прошу.

Паливода представився як бувший офіцер штабу і предложив недалекий прохід.

Капітан З. глянув з дивним виразом, який дуже застановив Паливоду і спитав:

— Чи ви мене справді знаєте добре?

— Як найкраще, — відповів той і затиснув уста. — Як-же інакше міг би пізнати тебе в сім цивільнім уборі.

Капітан З. важився хвилю, врешті встав і вповів значно:

— Може бути, може бути, що врешті з'явився спаситель.

Людною вулицею Паливода пускав товариша перед себе, обсліджував оком і думав: „Тарахну його по тім проклятім лобі, опісля покришу руки, ребра“...

Капітан З. оглядався за Паливодою, щоби не згубитися і се не менше здивувало його. Врешті той відчув його думку, станув і спитав:

— До вас до дому? Ні, краще в лісок, там тепер ніхто не буде нам на заваді.

Оба вийшли за місто в лісок і сіли на двох пнях.

Капітан З. відізався перший:

— Я хорий, найвище годину зможу вам служити.

Паливода хитнув головою і почав говорити.

— Пригадуєш собі, як ми стрінулися на початку війни? Незалежні люди перекинулися нараз у військовий мундір, ти адвокат, я інженір. Але війна війною, а чоловік повинен бути чоловіком, хоч би йому прийшлося натягнути на себе навіть чортову шкуру. Воєнний суд, прикази, розпорядки, виїмкові вказівки, все те буває в міру страху генерального штабу, але для інтелігента папір і те, що написано не все має ту саму вагу, що для простого жовніра. Тимчасом тебе опанував біс. Ти відразу став буквою і сліпим, невмолимим орудником воєнного права. На перший погляд, як ми лише представилися, пізнав я, який Сатана збудився в тобі. Таким чином ти поліз живо в гору. По трупах. По безлічі невинних трупів. Змилив дівізіонер, заляв палку, або струсив полковник — ти давай вітрити зраду, шпівнів між населенням, давай стріляти, вішати без пощади!

— Зачалося від першої жертви. З початком воєнного безголов'я, що називається мобілізацією, один опслченець-інтелігент лишив на селі жінку в злогох і що лиш натигнув мундір, дістає вість, що його служба втікла, шумовини підпалили дім і кинулися рабувати майно. Той як стій взяв устний дозвіл від свого підофіцера і побіг до недалекого села. По дорозі переймає його стежа чужинецьких жандармів, які ні слова не розуміли вашої мови, і ведуть його. А мали вони зі собою ще Жида конокрада. Чужинецька стежа передає по дорозі обох в руки нашої стежі і тут знайшовся знайомий інтелігента, командант стежі. Сей зрозумів річ відразу і хотів піти з ним, щоби зробити в селі лад, тимчасом чорт надносить тебе самоходом. Ти, свіжий службовець, задержувеш стежу, випитуєш коротко про річ, видираєш картку із записника, записуєш назвиска і приказуєш розстріляти обох як дезертерів. Командант стежі вияснює річ і вставляється зі своїм знайомим, але ти не маєш часу, приказ виданий, самохід рушив з місця. Конокрада і нашого інтелігента розстрілюють край дороги, по кількох днях милосерна рука поховала їх в рові, а щойно по чотирьох літах, по безупинних пошукуваннях віднайшла бідолашня жівка жертву твого приказу...

— В однім селі видали приказ, щоби люди перед небезпекою стрілів усунулися в ліс. По двох добах два селяне

взяли по вязці сіна з копиці і несли коровам, що остали заперті в селі в стайні. Ти стрівув їх по дорозі і без допиту казав розстріляти. Оба бідаки сиділи так мертві край дороги з тиждень на своїх вязанках...

— Шіснадцятьлітній хлопчина запалюється патріотичною ідеєю і йде боронити вітчизну для чужого добра і на чужий рахунок. Видержав цілий рік труди і наступи, врешті припадок хоче, що його сотня йде недалеко ріднього села. Хлопчин довідується від прохожого знайомого, що мати смертельна хора, дістає дозвіл від свого команданта, що може на короткий час скочити до неї. По дорозі переймає його стежа, веде до тебе — ти видаєш приказ розстріляння. Вояки, що мали більше серця від тебе, стріляли не гаразд, хлопчина поранений мече собою на землі, командант виймає бравнінг і дає йому ласкавий стріл, священник, що прийшов з останньою прислугою, паде омлілий...

— Згодом дібрав ти собі окремо вишколених псюків, типових туманів до своєї стежі, у яких був такий самий нюх, як у тебе, але що мав зовсім вільну руку і ніякої контролі не було, а сім'ї убитих не вміли і не знали куди вносити жалоби, тому твої злочини пропадали, а ти ліз в гору.

— Нетерпеливишся? Погоди, ще час. Опісля дам тобі годину спочинку, а відтак витащу грубші калібри. Память у мене добра й, як бачиш, реєстр іде в гарнім хронологічним порядку. До полудня упораємося. Слухай далі.

— Іде твоя хоробра, кілька разів відзначена стежа лісом і стрічає селянина з коновкою. Було се пізнім вечером. „Ага, шпiон! Повісити на гиляці!“ Раз-два упоралися з ним, аж тут біжать дитина і кличе: „Тату, тату, де ви з тою водою, бо мама вмирають!“ Твоя стежа виходить на близьку поляну, дивиться: стоїть хата, в хаті жінка на смертній постелі від блудної кулі, трое малих дітей заводять коло матері, а четверте шукає тата в лісі...

— Се початок твоєї кар'єри, ти скоро став капітаном, хоч властивого кінця твоєї служби не знаю, бо мене перекидали з фронту на фронт і я стратив тебе з евіденції. Саме по тій останній події стрівув я тебе підчас відпустки в місті Н. Одного вечера вийшов я в гурті цивільних приятелів, в яким були також пані, до ресторану на вечерю і підчас того, коли сидів в своїм кружку помітив з боку бульдога. Не люблю тої раси, вона своїм виглядом і вдачою приносить ганьбу песьому родови. Але не в тім річ.

Коли глянув я на того псеиса з його проклятою мордою, пригадався мені твій жввіснький портрет, а що майже кожний пан вибирав собі звичайно собаку відповідно до своєї вподоби, був я цікавий, як він виглядає. Оглянувся поза себе — напроти бульдога сидів ти. Ти був сам. Гості як би прочували і, мимо недостачі місця, до твого стола не приступав ніхто. Ти не бачив мене і ні на кого не звертав уваги. Смагла краса квадратного лица і грубого носа мінилася з оливково-гнилої в земляну, думки бродили як прокажені потвори в твоїй нехарвній душі. Мені вдарила кров в голову, я затремтів і в мить змінився не до пізнання. Мій гурт повидів се і занепокоївся. Між моїми пізнали тебе. „Ага, се той — вішатель“... В одній хвилі, хоч лише бідний, скромний четар, я був готовий встати, визвати тебе на місці і розсічи лоб шаблею. Товариші на силу витягнули мене. Се була наша друга стріча в життю. А третя знавш коли? Ні, ти сього не будеш знати.

Каїтан З. підіймив руки і благав:

— На Бога милосерного, не мучте мене.

Виймив бравнінг і поклав його перед Паливодою.

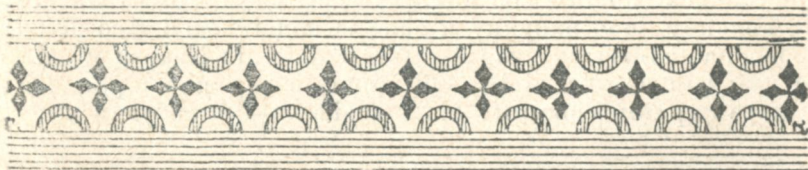
— Погоди, моя пісня краща. А те романтичне дрантя спряч. Пястук ліпший... Третій раз стрінулися ми вже тоді, коли орієнтації народів значно змінилися й я перейшов на службу власної вітчизни. Я був в цивільнім, твої посіпаки ймили мене в ночі і мали розстріляти тут в сім публичнім огороді, але моя жівка була під ту пору зі мною, заступила собою і виблагала на стілько, що мене завели на вартівню до переслухання. Ти тоді повнив службу, два рази перейшов через мій відділ, але я відвернувся плечима. Нас було десятьох. Припадок хотів, що командуючий підофіцер служив підо мною перед двома літами, тепер пізнав мене і поміг втечи. Інакше був би я не вийшов з твоїх рук. Се до хронольоїї наших зустрічин, тепер вертаю до реєстру.

Тут капітаном З. зачала трясти лихоманка, він бубонів без звязи, оглядався зі страхом довкола, пробував тікати, але крутився на однім місці, врешті впав на землю. Паливода збентежився тим несподіваним зворотом, глянув на годинник, встав і поволі пішов. По дорозі надумувався, чи вертати на попереднє місце, врешті махнув рукою і пішов в напрямі міста.

В кілька днів пізніше стрінувся зі знайомим лікарем, той зачав розмову на тему хоріб, викликаних війною й оповів отсю свіжу подію. Недавно привезли на його від-

діл бувшого капітана, який четвертий раз прострілив себе в самовбійчій намірі. Той сам капітан лічився у нього вже передше три рази на ту саму історію. Недавним часом лікар був очевидцем отсеї сцени: Недалеко залізничного двірця стинилося збіговиско коло того капітана. Він одержав був п'яте з ряду, найвище відзначення за хоробре поведення супроти ворога і в день торжества збожеволів, і в святочнім мундурі зі свіжо причіпленим відзначенням виліз на дах свинської кучі і лежав там з двома вуличниками, які ділилися з ним мамалигою. Жінка wraz з дітьми наставляли до нього руки і благаали, щоби зліз і йшов з ними домів. Опісля він перехорував довший час в заведенню і відзискав память, але попав в самовбійчу манію, а навіть сам шукав нагоди, щоби його хто-небудь убив.

Се вияснило Паливоди, чому капітан З. без вагання згодився на його предложення проходу в лісок, але добряга-лікар забув, що капітан др. З. весь час служив при воєннім суді і звальював вину хвороби свого пацієнта на страшні впливи боєвих наступів.

Сава Крипач

Вербас.

Нічною контратакою, напружуючи всі сили, ми відкинули ворога за широко розливу весняними водами річку, й тепер мали завдання знищити залізничий і два другі мости і як найдовше затримати в своїх руках лінію річки, щоб дати змогу вкрай стомленому нашому війську зібрати сили й закріпитися на новій позиції, захищаючій останній вже приступ до тимчасової столиці: нашої Республіки. Вставав немов осінній сірий день. Сірий серпанок вогкого туману вкрив собою здавалося од краю до краю весь світ. Туман переходив иноді в дрібну-дрібну мряку, що дрібними перлинками осідала на шапках, вусах і одежі. Я добіг по залізничій лінії до штабового потягу, щоб викликати з найближчої станції підрильник*), і власне мені протелефонували, що підрильник вже вийшов. Коли я вмивався горячою водою з штабового паровоза, біля мене промайнув бронпотяг „пана Твардовського“, а за ним слідом і підрильник.

Біля залізничного мосту, закритого від нас вільшиною й лозами, рехкотіли з перервами кулемети й кріси, то зриваючись гнівним поспішним стукотінням, то затихаючи на хвилину, щоб вибухнути знов із подвійною силою. Десь збоку раз-по-раз вибухав гарматній постріл і зараз у слід за ним над нами в сірім небі пролітав ворожий шрапнель з характерним свистом: зів — зів... — і вибухав десь

*) Технічний потяг з вибуховими матеріалами.

у вільшині за нами. То ворог намацував залізничу лінію й наш потяг, але поки-що минав нас.

Вмившись, я рушив уперед до мосту, щоб доглянути підриву й, минаючи штабовий віз, почув сердитий голос начальника штабу:

— Вербас! Де Вербас? І що за підлий хлопчисько! Зотик! як тільки появиться Вербас, зараз дати йому двадцять п'ять гарячих і замкнути на добу в порожнім возі!

— Слухаю, пане полковнику, — загув у відповідь спокійний бас добродушного велитня, бунчужного Зотика, й чути було в тім голосі, що бідний Вербас як стій дістане тих двадцять п'ять гарячих і що вони будуть справді „гарячі,“ бо старий бунчужний Зотик не вмів жартувати й точно виконує всі накази старшини, ні на хвилину не змінюючи спокійно-добродушного виразу обличчя.

Мені шкода було Вербаса. Вербаса всі люблять, хоч майже й усі гримають на нього, бо Вербас добрий козак, але не здібний до військової дисципліни й завжди щось змалює. Пристав він до нас ще в сімнадцятім році до Вільного Козацтва в Кіїві й бачили його товариші серед граду куль підчас боїв на вулицях столиці й усі визнали його добрим козаком, дарма що говорив він ламаним московсько-українським жаргоном великого міста й малий був „менший від кріса,“ як сміючись казали козаки.

Безрідний сирота, дитя мійського базару, вихованець „товкучки“ на Подолі, хударляве шінадцятилітнє хлоп'я, виглядало трохи смішно, коли в довгополій шинелі й завеликих козацьких чоботях стояло з крісом у руках на розі Хрещатика й Миколаївської й гукало робленим басом: „Назад! сюда не вільно!..“

Коли за гетьманщини нас обеззброїли, скасували й розігнали, коли ми всі поробились „цивілями“ й удавали наверх, що нас вже ніщо не обходить, я зустрів Вербаса на вулиці. Він сидів під муром великої кам'яниці й чистив чоботи. Я підійшов до нього й поставив ногу на підставку. Він похилився над моїм черевиком і почав уважно його чистити, відтак підвів голову, радісно веміхнувся очима й стиха промовив:

— Ви не впізнали мене, батьку?

— Впізнав. А де це ти так по українському навчився говорити?..

— Я тепер багато вчуся й читаю. Я за козацтво ще одержав шістьсот карбованців і тепер заробляю ось цим.

Я купую багато книжок і читаю. Ось бачите? — він висунув із скриньки шухлядку, де замість „Гуталінів“ лежало скілька українських книжок і додав якимось рішучим урочисто суворим тоном. — Я ніколи не буду зрадником!..

— Де запорожці, батьку? — спитав він по мовчанці й пильно глянув мені в очі.

— Які запорожці? — перепитав я, не зрозумівши.

— Казав один, що на Хортиці за Катеринославом закликають козаків у запорожці, але це не правда. Вони десь инде, а де-хто й зна. Може ви знаєте де вони?

— А ти-ж почім знаєш, що їх нема на Хортиці?

— Я їздив пароплавом туди й там навіть не чув ніхто про них. Казав один — біля Ялисавету в Іванівці якась Січ, але там Галичане, стрільці називаються, австрияцькі. Казали — може запорожці тут де біля Києва... Може в лісах ховаються? — додав і пильно дивився мені в очі.

Тепер, підчас нового московського наїзду, я зустрів Бербаса в нашій загоні в штабовій сотні. Він за цей рік зовсім не змінився й не виріс. Такий самий блідий і худерлявий, така сама на нім задовга шинеля й завеликі чоботи, так само завеликий кріс. Його всі люблять за щару козацьку вдачу й усі гримають на нього за постійні хиби в дисципліні. Він уже не раз стояв „під крісом“ по пару годин і зо два тижні тому мало не вскочив під Надзвичайний Військовий Суд за злочин, що карається смертю.

Прийшов я рано в штаб загону, що стояв тоді в тимчасовій нашій столиці, й здивований побачив Бербаса зі звязаними назад руками під вартою.

Оказалося, що Бербас не аби який злочинець. Як видно було з надісланих до отамана загону протоколів мійської командантури, Бербаса заарештовано о другій годині в ночі, коли він дуже п'яний безладно палив із кріса у вікна якоїсь кам'яниці. Арештувати себе не давав, погрожував козакам зброєю, казав, що він має повноважність сам робити труси й арешти; де визнає потрібним, що без суду може розстріляти кого захоче, а тепер іде „на довітки“ й ніхто його не сміє зупинити. Гроші має за спроданий жидові за двісті карбованців золотий перстень з камінцем, якого він добув із трупа розстріляного вчора бандита, віддавши йому перстня разом із пальцем з руки. Стреляв

у вікна кам'яниці, бо там живуть „жидівські большевники“...

І багато ще тяжчих річей наговорив на себе бідний п'яний Вербас, а тепер стояв під стіною з похиленою низькою головою і звязаними назад руками.

— Та що це з тобою, Вербасе? — сказав я з докором, наближаючись до нього.

Він не підвів очей, але я бачив, як набігли до них слюзи, задріжали губи й голова похилилась ще нижче.

— Чого-ж нюні розпустив? — суворо промовив я — умів грішити, умій і одвіт дати. Козак не плаче, коли-б і на паль прийшлося йти.

Він хутко підвів голову, якась искорка засвітилась у його очах і перемагаючи себе він промовив:

— Накажіть, батьку, мене розв'язати. Я не втікати, а не зрадник...

Щось ламалося в його голосі й обличчю, але переміг себе й стояв зовсім спокійно. Я сказав йому розв'язати руки й пішов до отамана.

Отаман був суворий і великий прихильник дисципліни, але мені вдалося оборонити Вербасове життя і все скінчилося двадцятю лятю „гарячими“.

Екзекуцію Вербас переніс по козацьки. Попереджений про те, що справжній козак перенесе всякий біль без зойку й не дозволить собі пручатися й дригати ногами, він дав доказ того, що вартий козачого імені й ані стірпнувся, ані писнув під час бійки.

Тепер мені стиснулось серце, почувши, що Вербаса знов мають бити

— І за віщо це ви так гніваєтесь на Вербаса, пане полковнику? — спитав я, заглядаючи в розчинені двері штабового возу.

Начальник штабу, похилений над розстеленою на столі операційною картою, зробив нервовий рух рукою й попрохав мене звернути увагу на підрив залізничного мосту, щоби його доконче повалити у воду, щоб навіть поодинокі люде не могли пробиратися ним.

Я рушив до мосту, де що раз ставало горячіще. Кілька кулеметів тарахкотіло майже без перерви й разом вибухнуло три гарматні постріли з нашого боку й почали вже так трійками бухкати з короткими перервами, немов хтось не вгабаючи вигукував гнівним зичним покрикком: „ку-ди йдеш-ш-ш?! ку-ди йдеш-ш-ш?!...“ То заговорив пан Твардовський зі свого бронепотягу, який складався з двох од-

критих возів з паротягом по середині й трьома гарматами. Майже рівночасно вибухало два постріли з легких трьохцалівок, немов дубельтовий постріл ловця до табуна куріпок і за ними зараз гукала поважним басом шостицалівка, шугаючи продовжастою дуною по безлистій чорній вільшині. За мостом пару разів зривався різкий гуртовий покрик „уррааа!“, але незабаром змовкав, приглушений поспішним сердитим стукотом наших кулеметів. То ворожа піхота намагалася форсувати причілок мосту „на штихи“. Проворуч, ляпаючи чобітьми по болоті, підтюпцем пробігла сформована до бою сотня спішених гайдамаків з довгими червоними шликами й оселедцями й зникла в прибережних чагарах в напрямку до мосту. Далеко на горбку мерехтіли в тумані дві сірі постаті телефоністів, що спокійно тягли телефонний шнур, що-хвилина схиляючись і закріплюючи його на вогкій стерні, а насупроти мене йшли мов п'яні, підтримуючи один одного, два ранені козаки. За мостом почали частіше бухкати ворожі гармати. Їх було вже чотирі й шрапнелі, зикаючи мені над головою, рвалися вже десь у вільшині зовсім недалеко. Починав розгорятись справжній бій.

Я прискорив кроку й за хвилину вже минав „пана Твардовського“ й підрильник, що стояли поруч себе не далі, як на триста ступнів від мосту, й тут я вперше побачив славетного пана Твардовського при роботі.

На переднім відкритім возі підсакувала після кожного вибуху шостицалівка, а на задньому дві трьохцалівки; біля них жваво ворушилися гарматчики, а пан Твардовський, той жахливої слави „панцирний чорт“, як його прозвали вороги, що вже чотирі місяці не злазить зі свого бронпотяга, що за цей час майже не мав дня, в якому-б не бив зі своїх гармат до ворога „на око,“ що вже п'ять разів, загнавшись задалеко вперед і відтятий від своїх, щасливо пробивався назад, той улюблений школярами народний учитель, завзятий пасішник і кооператор, якого в рідному місті знає кожна м'яла дитина, не кажучи вже про дорослих, стояв позад усіх у розстібнутій сірій кожуханці зі зсунутою на потилицю сивою шапкою, з під якої висмикувалась давно нестрижена довга русява чуприна. Він похилив своє добродушне обросле ясною бородою світніле округле обличчя, щось коротко викрикував, раптово випростовувався й у слід за цим вибухало три веселих гарних постріли: „ку-ди йдеш-ш-ш!“

Коли я минав його, він глянув на мене привітними блакитними очима й весело кивнув головою. Я підвів у гору руку й, показуючи йому сполоханий табунець чирят, що бистро пролітали горою, гукнув:

— А коли це ми на них підемо війною, пане Твардовський?

Він з веселим усміхом, але якось жалісно глянув за відлітаючими качками:

— А й справді це-б краще було, але мабуть не скоро...— й знов похилився до гарматчиків, а за хвилику знов бухнуло три гучних постріли.

За річкою не було лісу й дорога піднімалася в гору. На горбі на самім краєвиді розкинулось якесь село й виступали виразніше два більші будинки: церква й біла з червоним дахом школа. Тепер обидва ці будинки, влучені з гармат пана Твардовського, палали й видно було, як із них вибігали й метушилися мов комашня чорні маленькі постаті на конях і піхотою. В школі був ворожий штаб, а з церковної дзвінниці кореговано ворожі гармати. По той бік на п'ятьсот-шістьсот ступнів за мостом чорніло на стерні кільканадцять кінських і людських трупів, праворуч з прибережних чагарів нервово стукотіли ворожі кулемети, а за горбом ліворуч раз-по-раз бухкали гарматні постріли. З гнівним зиком пролітали над нами шрапнелі й рвались десь вже зовсім близько.

Нараз я побачив, як над мостом враз підлетіла в гору ціла хмара пошматованих дощок і швелів, вицвів клуб жовто-сивого диму й струснув повітрям могутній вибух. Рівночасно ворожий гарматній набій вдарив у стятий вільховий пень поруч з підривником, той свиснув і почав одходити назад. Від мосту бігли чотири підривачі, поспішаючи до свого потягу.

Я поспішив до мосту й побачив, що вся його залізна клітка зіскочила з бетонного причілка й, zdeформована з повикручуваними дивовижно залізними ребрами, висіла майже простопадно над водою. В ту саму хвилину я побачив Бербаса. Він лежав за бетонним виступом мостового причілка й уважно націляючись, послав у прибережні лози по той бік річки кулю за кулею. Я підбіг до нього й собі присів за виступ, бо навкруги густо цмокали в болото ворожі кулі.

— Ти що тут робиш, вражий сину? — спитав я Бербаса.

Він так був зайнятий своєю роботою, що не помітив мого приходу й тепер здригнувшись усім тілом, повернув до мене голову.

— Знаєш, що тебе шукають у штабі й усиплять тобі двадцять п'ять гарячих за те, що ти відійшов без дозволу? — додав я.

Його розискрені очі немов помутніли на хвилинку, на блідому забрисаному болотом обличчю змалювався вираз, наче він змагався пригадати щось прикрого й давно минулого й раптом, зовсім для мене несподівано, він стрепенувся, глянув на потойбічні лози й скрикнувши: „о!“ — націлився й стрельнув. Справді в лозах показалася була до половини тіла сіра постать із крісом у руках і після Бербасового пострілу зникла. Він обернувся знов до мене, очі його сяли, бліді лиця зашарілись і він, захлипуючись від захоплення, поділився зо мною своєю радісною перемогою:

— Це вже третій тут у лозах, батьку, але їх не видно, як попадали. А оті два — додав, показуючи на два трупи, що чорніли віддалік на стерні — то також мої, вони перебігали.

В ту саме хвилину щось страшенно грюкнуло біля нас, мене наче молотом вдарило по голові й наче темна покришка влала на мене..

Я розплющив очі й підвівся. В мене страшенно гуло в голові й боліло тімя. Я почув, що дуже болять рука, а за пазухою мокро й тепло. Я взявся рукою за бік. Жупан під лівою пахвою був широко розпенеханий і залитий кров'ю, тепла кров стікала по ребрах. Я підвівся на ноги й озирнувся навкруги. По наших боці не було нікого, десь поділися й підрильник і „пан Твардовський.“ На рельсах, недалеко місця, де стояв бронпотяг, чорніла вибита гарматним вибухом велика яма, біля неї лежав боком поломаний кулемет „Максіма“ й дивно помішані поміж собою пошматовані трупи двох козаків. По той бік зараз за мостом на горбочку стояв довгий ворожий бронпотяг і весело грюкав раз-по-раз із кількох гармат на наш бік. Весняне сонце підбилося в гору, роздерло туман і освітлювало тепер кучері білого диму, що вилігав із димаря ворожого бронпотягу, й громадки сірих жовнів, які поспішно вискакували з возів і лавами з вигуком підбігали до проти-лежного причілка.

Біля моїх ніг боком лежав Бербас. Здавалось, що він спить, відкинувши назад ліву руку, а праву підклавши під голову. Тільки з під споду підплив кривлею, був занадто блідий і під лівим оком на вилиці блищала застигла сльоза. Я почув через гук у голові частий свист біля вух і зрозумів, що то на мене стріляють з того боку, зійшов у низ із насипу й пошкандибав геть, але спіткнувся й упав.

Прокинувся вдруге. Я лежав у санітарному возі. Було холодно й сівтемно. В ліхтарі блимала свічка. Колеса воза одномаїтно гуркотили й мені здалося, що похилений наді мною наш славний лікар загалу щось говорить до мене. Але я не чув, що саме говорив він, бо дуже шуміло мені у вухах і дуже боліла голова.

Степан Чарнецький

Побідники!

Гей, взяла ти мене в полон... Манили
Уста і очі і — краса терпіння...
І йшов я наче в полусні, без сили —
Ішов по смерть, на жертву всегоріння...

Лічу в неволі ночі, дні, години,
Бю об решітку ржаву головою
І ржу багрять кривавії краплини —

— — — — —
Ні! Не зігну колін перед тобою!

Пісня кільчастих дротів.

У бурю-негоду, як падають громи,
Співаємо пісню без вшину, без втоми,
А в пісню влітаються громи й проклін
Ідуть до нас гості, із двох йдуть сторін — Гура!

І літом в пожежі гарячої днини,
Як все вколо сохне, рвесь віддих людини,
Як сріблом на сонці вилискує кріс,
Співаємо пісню, аж луни бють в ліс — Гура!

А в сумну, осінню, вечірню годину,
Як вітер від поля ридає без вшину,
Як сірі колоди лежать на стерни,
Співаємо з вітром осіннім: Засни, Засни!...

Томас Ман

Шляжка година.

Встав від свого бюрка, маленької, хиткої комоди, встав в одчаю і пішов із спущеною головою в противний кут кімнати до печі. Піч була довга і струнка, як колюмна. Поклав руки на кафлі; були майже цілком холодні, бо північ минула вже давно. Так не зазнавши маленької благодати, якої шукав, притулився до них плечима, кашляючи притягнув поли свого халата; ізза його вилогів на грудях вибігав поливілий від частого прання жабот. Він тяжко пирхав через ніс, щоби добути собі трохи повітря; бо мав нежит, як звичайно.

Це був якийсь особливий і непривітливий нежит, який цілком не покидав його майже ніколи. Його повіки були зболілі, береги його ніздрів були зовсім поранені, а в голові і ногах лежав йому той нежит, наче яка важка болізна опянілість. Може виною цієї оспалости і тяжости було те обезсилююче запертя в кімнаті, яке на нього знов від кількох тижнів наложив лікар? Бог зна, чи він добре так робив. Вічний нежит і корчі в грудях і животі могли вимагати цього і зла погода була над ёною від тижнів, справдішня, нещасна й неависна негода, яку відчувалося у всіх нервах, дика, темна і холодна, а грудневий вихор завивав в комині, скаженів та не вгавав, що аж гуділо по нічній пустелі в бурі і шалі і в неуцільній скорботі душі. Одначе доброю не була отся вузка вязниця, не була доброю для думок та ритму крови, з якої родилися думки...

Шестикутна кімната, гола, пуста і невидітна із своєю побіленою стелею, під якою уносився дим з тютюну, із своєю скісно краткованою тапетотою, на якій висіли в окру-

глих рамах сілюети, із своїми чотирма, п'ятьма тонконогими меблями — лежала в світлі обох свічок, що горіли в головах рукопису на комоді. Червоні заслони висіли над горішніми рамами вікон, хоруговки лишень, симетрично поспинані ситці; але вони були червоні якоюсь теплою, спокійною червоністю, і він любив їх і не хотів ніколи з ними розлучитися, бо щось буйного та розкішного вносили вони в незміслово-повздержливу убогість його кімнати...

Стояв під печю і глядів, кліпаючи очима, бистрим і аж до болю напруженим зором там на свій твір, від якого утік, цього тягару, що пригнічував його, цієї муки сумління, цього моря, яке малося випити, цього спрашного завдання, яке було його гордістю і недолею, його небом і прокляттям. Волівся, зупинився і стояв — твір, вже знов, ах знов! Погода була виною і нежит його і його утома. А може твір? Праця сама? Яка була нещасним і до одчаю посвяченим зачаттям?

Піднявся, щоби зробити собі трохи відстані, бо часто простірне віддалення від рукопису спричиняло, що зискувалося перегляд, ширший погляд на матеріял та вмілося ним влучно розпорядити. Так, бували випадки, де почуття полекші, коли чоловік відвернувся від місця змагання, ділало оживлюючо. І це був невинніший загал, як коли-б пілося лікер або чорну, міцну каву... Маленька філіжанка стояла на століку. Коли-б вона помогла йому перемогти цю запору? Ні, ні, більше ні! Не тільки лікар, але також хтось інший, значніший, обережно відраджував йому це: Інший, той, у Ваймарі, якого він любив з якоюсь тужливою ворожнечю. Той був мудрий. Той умів жити, творити; не знущався над собою; вповні ошаджував себе самого...

Тишина царила в домі. Лиш чути було вітер, що шумів на долі на Замковій вулиці і дощ, як з розгоном сік об шиби вікон. Все спало, господар і свої, Льота і діти. А він самотний стояв чуйний під визимвілою печю і кліпаючи глядів там на твір, в який вірити не дозволяла йому його хора непомірність... Його біла шия виставала високо із обвязки, а поміж полами його халата було видно його до середини скулені ноги. Руде волосся було закинене в зад з високого і нижного чола, над висками були вільні затоки з блідими жилами, вуха прикривали тонкі кучері. На насаді великого, загненого носа, який безпосередно кінчився білявим шпилем, збігалися близенько в купі густі брови, темніші від волосся на голові, що поглядови глибоко

положених зболілих очей давало якийсь трагічний вигляд. Змушений віддихати устами, він відхилив свої тонкі губи і його щоки, покриті веснянками і поблідлі із хатнього повітря, окляли і запалися...

Ні, не поталанило і все було даремне! Армія! Армія мусіла би бути показана! Армія була підвалиною всього! Одначе, що вона не могла бути поставлена перед очі — чи-ж можна було думати про цю безмірну штуку, щоби вимусити її на уяві? І герой не був героєм; був неблаго-родний і зимний. Заложення було хибне, та мова була не така, як повинна, і був це сухий і без полету предмет в історії, широкий, пустий і для театру пропаций!

Добре, так було по всім. Пораження. Схиблений підйом. Банкротство. Хотів написати про це Кернерови, доброму Кернерови, який в нього вірив, з дитячою надією клонився перед його генієм. Він глумився би, молив, сердився — приятель; пригадав би йому Карльоса, який також повстав із сумнівів і з'усиль і перемін, а наконєць, по усій муці, показався як щось високо досконалого, як славно звисний твір. Одначе це було инакше. Тоді він ще був мужчиною, щоби якусь річ вхопити щасливою рукою і вийти з неї побідником. Сумніви та боротьба? Ох, так. І хорий він був, ще й як хорий, більше як тепер, злидар, збіглець, що зірвав із світом, пригноблений і в людській подобі убогий, як жебрак. Але молодий, ще зовсім, молодий! Кожний раз, хоч як глибоко зігнений, піднімався його гнучкий дух і по годинах скорботи приходили інші, години віри і внутрішньої радості переможця. Вони не приходили вже більше, ще десь колись. Одна щіч огненного настрою, коли нараз бачилося в якісь геніяльно-хоробливим світі, — що сталося-б, коли-б усе малося зазнавати такої ласки, — одна така ніч мусіла бути заплачена цілим тижнем темряви і параліжу. Був утомлений, доперва тридцять сім літ, а вже близький кінець. Віра не жила вже, віра в будучність, яка у злиднях була його зорею. І так воно було, це була одчайнна правда: Роки нужди і злиднів, які він уважав за роки горя і проби, вони властиво були багатими і урожайними; а тепер, коли трошки щастя прихилилося до нього, коли він із духового харцизацтва увійшов в законні та горожанські звязки, мав уряд, почеси, жінку та діти, тепер був виснажений і було по нім. Безсилля та зневіра — ось що оставало йому.

Стогнав, притискав до очей руки і ходив, наче гонений по хаті. Це що якраз подумав, було таке страшне, що він

не міг остати на місці, де прийшла йому ця думка. Сів на стілець під стіною, спустив заложені руки поміж коліна і устроїв очі понуро на долівку.

Сумління... як голосно кричало його сумління! Згрішив, згрішив проти себе самого у всіх твх літах, проти свого віжного пригаду тіла. Розгульність його молодечого духа, просиджені ночі, дні у хатнім повітрі, наповненім димом з тютюну, передуховлений і непамятаючий на тіло, отомлюючі середники, якими побуджував себе до праці, — то мстилося, мстилося тепер!

А коли мстилося воно, то він хотів робити на злість богам, які посилали провину, а потім накладали кару. Він жив, як мусів жити, він не мав часу бути мудрим, не мав часу бути розважним. Тут в тім місці на грудях, коли віддихав, кашляв, позіхав, все в тім самім місці той біль, ця мала діявольська, колюча, прошиваюча пригадка, яка не мовчала, відколи перед п'ятьма роками напала його в Ерфурті пропасниця, ця получена з горячкою грудна недуга — що хотіла вона сказати? По правді знав це аж за добре, що вона думала міг собі лікар як міг і як хотів удавати. Він не мав часу з мудрою уважливістю обходитися із собою, лагідною обичайністю господарити. Це що хотів робити, мусів робити зараз, сьогодні ще, скоро... Обичайність? Одначе, як прийшло воно наконець, що якраз гріх, віддання себе шкідливому і пожираючому здавалося йому моральнішим, як уся мудрість і холодна приличність? Не вона, не підла штука доброї совісти була чимсь обичайним, але боротьба та нужда, терпіння і біль!

Біль... Як то слово розпирало йому грудь! Випялився, зложив на вхрест рамена; в його очах під червоновими, разом стоячими бровами виявився гарний жаль. Не було ще нужденним, цілком нужденним ще ні, як довго було можливо дарувати своїй нужді горду й благородну назву. Одного треба було: доброї відваги — давати своєму життю добрі і гарні імена: не зводити болю до кімнатного повітря і запору! Бути досить здоровим, щоби бути патетичним — щоби могли на тілесне не дивитися, не відчувати! Лиш в тім бути наївним, коли також зрештою знаючим у всім! Вірити, могли вірити в біль... Одначе, він вірив, так вірив в біль, так глибоко, так щиро, що щось, що діялося під впливом сього болю, не могло бути ані марним, ані злим. Його зір перенісся на рукопис і рамена схрестились ще кріпше на грудях.. А сам талан, чи не був бодем? А коли

цей там, нещасний твір, велів йому страждати, не було-ж це в порядку так, і майже вже не добрим знаком? Він ще ніколи не вийшов розбурханий — твір і його недовірря властиво доперва тоді почалося би, коли би він це зробив. Лиш в партачів і ділетантів він виходив розбурханий, у скорозадоволених і незнайків, які не жили під тиском і в школі талану. Бо талан, мої панове і пані, там в долі, низько в партері, талан не є нічим легким, нічим барашкуючим, він є не так то спроможністю. В коріні є се потреба, критичне знання ідеалу, непомірність, яка не без муки доперва творить свою спроможність і побільшає її. А для найбільших, найнепомірніших є їх талан найострішим кнудом... Не варікати! Не чванитися! Смирно, терпеливо думати про це, що неслося! А коли у тижні ніюдин день, ніюдна година не була вільна від страждання—що дальше? Тягарі і подвиги, домагання, клопоти, тяжкі труди уважати марними, видіти малими — ось що робило великим!

Піднявся, витягнув табакерку і жадливо нюхав, а відтак заложив в зад руки і ходив так прудко по кімнаті, що аж полум'я свічок маяло на продуві... Велич! Надзвичайність! Здобуття світа і безсмертність імени! Що значило все щастя вічно незнаного проти цієї мети? Бути відомим, знаним і любленим усіми народами землі! Говорите про самолюбство, ви, що не знаєте солодкості цієї мрії і бажання. Самолюбним є все незвичайне, наколи воно страждає. Можете самі придивитися, говорить воно, ви, що без жадного післанництва, що на землі маєте так о много лекше! А честилюбивість мовить: Чи має терпіння пропасти марно? Великим мусить воно мене зробити!..

Ніздря його великого носа були напружені, його зір дрожав і блукав. Його рука була сильно і глибоко засунена за випустку його халата, коли ліва затиснена звисала на долину. Перелетний румянець виступив на його худі щоки, полумінь, що вдарила із жару його мистецького самолюбства, цієї пристрасти для свого „я“, яка невгасаємо горіла в його нутрі. Знав добре її, цю потайну опянілість своєї любови. Часами вистало лиш поглянути на свою руку, щоби його огорнула одушевлена ніжність для себе самого, на услуги якої все постановив віддати, що було йому даним із оружжя талану і штуки. Він міг це, нічого неблагородного не було в тім. Бо глибше ще, чим це самолюбство, жила свідомість, щоби все ще таки при тім всім в служенню чому-небудь високому, розуміється без заслуги, лиш

із конечности, безкорисно нищитися і посвячуватися. І це були його заздрощі: щоби ніхто не стався більшим від нього, хто також глибше не страждав, як він ради сього високого.

Ніхто!... Він пристанув, з очима прислоненими рукою, горішнім тілом звернений на бік, виминаючий, утікаючий. Одначе чув уже жало сеї неминучої думки в своїм серці, думки про нього, того другого, ясного, наглядного, щасливого, змислово-несвідомого, про того там, у Ваймарі, якого він любив з якоюсь тужливою ворожнечю... І знов як усе, в глибокім неспокою, з поспіхом і запалом, він чув, як починалася в нім робота, яка слідувала за отсею думкою: власне ество і мистецтво удержати і відгородити від мистецтва тамтого... Бо чи був він більший? В чім? Чому? Чи було це кровавим наперекір, коли би він побідив? Чи його знемога сталася-б трагічним видовищем? Богом, мсже, — героєм він не був. Одначе ще лекше було бути богом, чим героєм! — Лекше.. Тамтой мав лекше! Мудрою і щасливою рукою ділити пізнання і творчість, це могло робити погідним і безболісним і жерельно негідним. Одначе, коли творчість була божеською, то пізнання було геройством і обоім був той богом і героєм, хто творив пізнаючи!

Воля до чогось тяжкого.. Чи прочував хто, скільки карности і самопоборення коштувало його речення, одна строга думка? Бо нарешті він був незнайко і мало вишколений, тугий і розмаячений мрійник. Тяжше було написати лист Юлія, чим створити найліпшу сцену — задля цього також чи не було це вже майже вищим? — Від першого ритмічного пориву внутрішньої штуки за творивом, річю, можливістю відливу — аж до думки, до образу, до слова, до стрічки: що за дужання! яка дорога страждання! Чудесами туги були його твори, туги за формою, видом, обмеженням, тілесністю, туги там в ясний світ тамтого який безпосередно і божеськими устами називав осяяні сонцем річи по імени.

А все-ж таки і тамтому на перекір: хто був мистцем, поетом рівним йому, йому самому? Хто творив так, як він, з нічого, з власної груди? Неваче музика, чистий праобраз буття, чи не зродилася в його душі поезія, довго ще перед тим, заки позичив порівняння і одіж із світа прояв? Історія, світова мудрість, страждання: ніщо більше, як за со́би і приводи для чогось, що мало з ними мало що спільного, що мало свою вітчину в орфейських глибинах. Слова,

поняття: лиш клявіші, в які ударяло його мистецтво, щоби видобути звуки укритої гри струн.. Чи знали це? Вони цінили його дуже, ті добрі люде, за силу настрою, з яким він ударяв по сих або тих клявішах. І його любиме слово, його останній патос, великий Давін, яким він кликав на найвищі торжества душі, заманив багато... Свобода... Більше і менше, на правду, розумів він під тим, чим вони, коли торжествували. Свобода — що означало це? Трохи горожанської достойности, одначе не перед князівськими престолами? Віддайтесь мрії, про що все важиться думати дух під тим словом? Свобода чого? Чого наконєць ще? Може навіть ще щастя, людського щастя, цих шовкових пут, сього мягкого і любого зобовязання..

Щастя... Його губи тремтіли; здавалось наче-б його зір звернувся до середини і поволі він опустил своє лице в долоні... Був в побічній кімнаті. Синяве світло спливало із висячої лямпи і квітчаста навіса заслонювала тихими закладками вікно. Стояв коло ліжка, схилявся над солодкою головою на подушці.. Чорне волосся кучерявилось над лицем, яке блистало блідістю перел і дитячі губи були у сні відхилені... Моя жінка! Люба! Чи ти йшла за моєю тугою і прийшла до мене, щоби бути моїм щастям! Ти є ним, будь тихо! І сви! Не підноси тих солодких, довготинистих вій, щоби дивитися на мене, так велика і темна, як янколи, наче-б питала і шукала ти за мною! Боже, Боже, як люблю тебе дуже! Лиш деколи не можу знайти мого почування, бо я дуже часто є втомлений стражданням і змаганням з тим завданням, яке ставить мов „сам“. І я не можу завадно бути твоїм, ніколи цілком в тобі бути щасливим ради сього, що є моїм післанництвом.

Поцілував її, розлучився з любою темнотою її сну, оглянувся, пішов. Дзвін нагадував йому, як далеко зайшла вже ніч, одначе це було також рівночасно, наче-б він вказував ласкаво на кінець тяжкої години. Відітхнув, його губи кріпко затиснулися; пішов і вхопив церо.. Не мріяти! Він був за глибоко, щоби могли мріяти! Не сходити в хаос, що найменше не задержуватись там! Лиш з хаосу, якого є у щертъ, видвигати на світло, що здатне і дозріло, щоби осягнути постать. Не мріяти: Працювати! Замикати межами, викидати, надавати вид, скінчити..

І він скінчив його, твір страждання. Може не був добрий, але був скінчений, отже тоді мусів бути і добрий.

А з його душі, з музики та думки, виривалися нові твори, голосні й лискучі картини, які в святім виді чудово велили прочувати безконечну вітчину, так як в мушлі шумить море, з якого її виловлено.

З німецької мови переклав:

Іван Віктор.

З французької пірики.

Переклади Василя Щурата.

Гюстав Паруас

Рівність.

Пануючи всевладно над землею,
Ви кажете: нічим нам пролетар!
Бєте його надутостю своєю?
Ніяких прав не має в вас нуждар?
А признасте-ж і нам, рабам по просту:
На світ прийти — не має двох доріг;
Бідак чи пан — одно всім право зросту...
Сам, видно, Бог зрівнати хоче всіх!

Скажіть же нам, панове повні власти,
Чому погорду маєте для нас?
Чи хочете наш дух до гробу класти,
Наш дух такий же божий, як у вас?
Однака старість нас і вас поборе;
На головах усім нам ляже сніг;
Бідак чи пан — однаке всім нам горе...
Сам, видно, Бог зрівнати хоче всіх!

Дівча всміхнеться й ласками любови
В полон бере вам серце хоч яке;
Обнявши наше щастя чорноброве,
Забудемо і за життя важке.
Коли-ж молодик сповнений надії
До серця горне любку в хвилі втіх,
Бідак чи пан — однакі в нього мрії...
Сам, видно, Бог зрівнати хоче всіх!

У шалі битв, де лавр над головою
 Героеви принадно шелестить,
 Де ангел смерти, мов косар косою,
 Покіс кладе і шлях собі мостить —
 Чи вивела тебе з палати доля,
 Чи жебрака взяла з чужих доріг,
 Бідак чи пан — всім місце серед поля...
 Сам, видно, Бог зрівнати хоче всіх!

Бідак чи пан — послухайте всі земні!
 Настане раз день суду. І тоді
 Відчиняться відвічні брами темні
 Й приступить дух до строгого судді.
 І тямте всі, що буде суд над вами,
 Бідак чи пан — розкусять свій оріх!
 Бо гнів судді проллється й над парями...
 Сам, видно, Бог зрівнати хоче всіх!

Невідомий

Щащальний лист.

Отсим тобі доношу, Ганно,
 Як я ось-тут себе держу.
 Побіда з нами безустанно,
 А я калікою лежу.
 Нас буде пам'ятати ворог,
 Пішла й моя рука ліва;
 Взялося трен і кріси й порох,
 Я сам дістав набоїв два.

Лежу в шпиталі тай не знаю,
 Чи довго я ще буду жив.
 Сих злотих два, що посилаю,
 За труп мій дохтор положив.
 Міркую: випадє дорога...
 Вдовою Ганну полишю.
 Так щоб потішилась небога,
 Хоч децицю їй запишю.

Вмлівала матінка єдина,
Коли я вибиравсь в похід;
Дізнавшись про цей лист від сина,
Покине з певністю сей світ.
Бо хоч-би і була здорова,
То у годинонці страшній
Прийме нечайну вість без слова,
Вмить розірветься серце в ній.

Тобі в опіку перш усього
Пса мого бідного даю,
Не говори йому, небого,
Про кінчину сумну мою.
Бідняга тішитесь, що певно
Капралем верне його пан.
Заплакав би як серна ревно,
Довідавшись про мій талан.

На чужині я загибаю,
Тож і бере мене відчай.
Бо хто вмірає в ріднім краю,
Ще другові повість: пращай!
Над ним своя могилка стане
І хрест і напис на хресті,
А там колись одна й помяне
Й помолиться на самоті.

Бувай здорова, моя Ганно!
Пращай, коханячко мов!
Полк, до якого я пристану,
Уже урльопу не дає.
Морочиться... бракує слова...
Кінець усьому... з сил паду!...
Вже карта походна́ готова...
Бувай здорова! Я вже йду!

Сюлі Прюдом

Будь богом я, то-б смерть не мала жнива,
Розлуки не було-б, з нас всіх була-б сімя,
В нас лиш на radoцax сльoзa сплила-б правдива —
Будь богом я!

Будь богом я, то-б овoч виногpaду
Вже й без лyши дозрiв, втeклa-б журя-змiя,
До пpaцi як до гpи, ставaв-би кoждий paдо —
Будь богом я!

Будь богом я, то небом без хмарини
Я-б оповив тебе, коханочко моя,
Тебе-ж, мій ангеле, оставив би без зміни —
Будь богом я!

Денис Лукіянович

Воєнні образки.

Куна.

Боева лінія на Нараївці хиталася, а кожний рух союзних військ, чи вперед, чи взад давав себе почувати в нашому містечку. Раз тільки так, що від німецьких самоходів валилися недопалені Москалями дома, другий раз тим, що солдатеска гучно брязкала шаблею, то знов готовилися до втечі. Одного тільки ніколи не хибувало: гарматніх стрілів. Ті грімали й грімали.

Але наші міщане вже так освоїлися з сусідством фронту, що гук не перебивав їм сну, пересувини війська не збавляли їх апетиту, а вояцька бута і злоба не псували їм веселости. Тим більше, як із близького фронту, наче з великої трапези мусіли злітати окрухи й для їх, бо культурному чоловікови давав фронт багато вигоди, „промисловцям“ барішів, усім запевняв достаток поживи, а офіцерські гулянки набивали крамарські та шивкарські калитки.

От і правительственний комісар, себ-то воєнний бурмістр нашого містечка приймає гостей, хоч нинішній день був теж „гарячий“. Крізь повтвірані вікна чують сусіди й прихожі бічної вулички сміхи та оклики з хати, а гості п. комісаря чують барабанний вогонь знад Нараївки.

Невелике діло, гості у бурмістрия кожного вечера, бо його уряд дає йому честь, звільняє від військової служби і помагає робити корисні інтереси, а на торгах п. бурмістр

по давньому скуповує скот і безроги, так що йде йому з роси і з води, тому і гулянкам кінця немає. І приймав він без запросин. Коли-ж сьогодні закликав приятелів своїх, і то куди більше, ніж їх прийшло, то мав до того особливу причину: вчора виїмково не лунала його самотня хата веселим шумом.

Вчора сидів п. посадник у ванні і вмлівав від любої роскоші, коли тепла водичка лоскотала його косматі перса та поїд пахи і розтвирала заклозені потом перезівники. Гості всердилися, що не буде їм забави, добрих напоїв і дорогих сигар. Нащипали його пухке, а жовтяве мов глина тіло, розбурхали його симетричну причіску тай вибігли.

І вибігли і завзялися покарати негостинного господаря.

Сю кару п. бурмістр уже відчув, але він дуже любив сміятися, хоч-би і з себе самого, а золотоустий фінансіст любив оповідати.

Так і наповнив господар скляночки своїх гостей правдивим французьким коньяком тай просить міністра фінансів зачинати.

Міністер з податкового інспекторату вдоволено всміхнувся, аж блиснув золотими зубами:

— Спанилися ми на подвіррю і в кожного з нас зродилася гадка, що п. бурмістр за неувагу до гостей буде покараний. Наша рада без особливого зазиву перенеслася з мощеного рундука в садок засланий зеленими, неруко-творними килимами, де лавок не бракує.

— Ксьондз вікарій пригадав нам, що в нашої цьоці лежить наше біля вже два тижні, і вона не обіцяє братися до прання, бо не має дров. Відомо панам, що перенівський ліс обкопаний потрійними ровами, наша цьоця знаходиться на карному списі *der deutschen Ostkommandantur*, отже не може дістати від Німців ніякої помочі, а через те мусіли-б ми при теперішній спеці і страшних клопотах і пилі ходити хоч по дві неділі в однім білю. А є в нас ріка?

— Звісно, що є; славна Гнила, в старих хроніках: Срібна Лица — почулося ненадійно.

— Але можна в ній купатися? питаю.

— Як кому.

— Отже нам не можна. А між тим бурмістр не тільки вліз у ванну в ту пору, коли ми у його правильне сходимосся, але має свіжо порубані два метри дров і може

купатися кожного вечора, біля може прати кожного понеділка, а сорочку міняти кожного дня.

„Буржуй!“ — крикнув п. карний суддя — вменшити йому припасу дров.

Плян був прийятий. Цілий день божий Німці вивозили з магазинів, а над містом зависла така тривога, що вже й ми збиралися тікати. Чи після такого дня не належалася розривка і гучніща забава? Належалася! Заспиш завтра? Тільки журби, бо до уряду приходить, чи ні, не спитають.

Дожидаючи пізної години, полягали ми на лавки та в траву; де що говорилося, то знов рахуємо стріли, а вікарій з музикальним ухом пробує розрізняти московські стріли від наших, шрапнелі від гранатів.

Гості бухнули сміхом і вікарюму випадало всміхнутися. А міністер фінансів тільки показав золоті зуби і любувався своїм оповіданням.

— Прошу панів, сам Ботмер міг був прийти і подивитися.

— Як би хотів.

— Варта було. Той гоґо, повітовий комісар, що вранці дві години чепуриться, поки вийде з хати, ввечір дві години гладить, чистить і порядкує свою одіж, а спить у хустці і в рукавичках, той п. комісар носив оберемками дрова до цьоці, аби випрала йому біля; карний суддя забув на параграфі в кодексі, а кс. вікарій забув на Бога, бо йшов з краденими деревами тими вулицями, на яких доводилося його бачити в орнаті та в біреті.

— А той міністер, що так високо цінить своє урядниче становиско, і вважає себе справді міністром, він також ніс крадені дрова міськими вулицями навіть попри сам високий інспекторат, перед яким усі Жиди і кріґсгевінери шапку скидають.

— Тай то як іще ніс — не задукався міністер — адже треба було виминати німецькі самоходи.

— Варта було бачити вас на вулиці — перебив господар — але варто було бути в мене сьогодні ранком. Вибила сема година, а кави нема. Кричу. Приходить з кухні поліцай Семен. Де кава? Нема ні одного поліца при хаті. Нема? тай ловлю його за груди. Поліцаєви стали очі стовпом, веде мене до комірки, а там справді тільки тріски з дров лишилися.

Здоровий регіт покотився по хаті.

Забава йшла далі, поліцай витягав з креденсу закуски одну за другою, а порожні фляшки виносив до пустого салюну, де вже тільки одна четвертина паркету близьче дверей була незаложена, бо вся решта долівки наїжилася дулами. Була то переважно вовнна добіч із шампанського боевища, був то знак, що хоробрі урядовці не дармували.

Затяглося. Вже випили без тоастів, випили й за здоровля п. бурмістра і п. бурмістрихи, яка сидить у Львові тай пильнує дітей і дорогих, вивезених відси меблів. Нарешті було вже бурмістрови досить і він виголосив тоаст, яким звичайно викидав гостей з хати, а до того свого тоасту він доробляв тільки ріжні принагідні сеси. Нині складося таке:

„Коли-б не війна, се вино пили би Французи, а так привезли його союзні війська до Галичини. Коли-б усі посылки і транспорти доходили до властивих рук і на властиве місце, не ми пили би се славне вино в нашому містечку. А так от купив я того правдивого шампана по 12 корон 50 сотиків. Тому кінчу старопольським окликом: *koszajmy się!*”

Любі гості добре розуміли господаря, але й шампан їм смакував, тому не мали гадки розходитися. Хвалили вино і допитувалися кілька фляшок по 12 і пів корони закуплено з нелегального жерела.

Коли-ж все таки прийшла пора рушитися, промовив п. карний суддя:

— Мої панове, близькість фронту виправдує не один наш учинок, але не виправдає тої кривди, яку ми заподіяли п. бурмістрови. Бо добра, мої панове, цьоця, яка нас харчує і бере біля нам за добрі гроші, але милий і дуже милий нам наш господар, який нас приймає й гостить кожного дня і в кожду пору без грошей. Правду кажу?

— Справедливу.

— Мої панове, навіть кс. вікарій засвідчить мені, що цьоця повинна звернути нашому господареві кривду. Дров вона не зверне, але кілька курок може дати.

— Браво, нехай дає.

— Правду кажу?

— Правду.

— Позвольте, мої панове, пояснити, чому курками повинна цьоця відплатитися. Отже така річ придасться п. бурмістрови, бо він часто приймає гостей, або може схоче цієлати птицю своїй жінці, яка у Львові пильнує йому дітей і дорогих, вивезених відси меблів. Зрештою за курками цьоця ревно плаче, бо вже їх куна їсть кілька ночей під ряд. Лишив би курки там — поїсть їх куна всіх... а шкода! Кінчу, мої панове, кс. вікарій, як льокатор цьоці, обіймає провід.

Сміх і оклики покрили промову судді той ні стріл моздіря, від якого стряслися вікна, ані ґранати й шрапнелі, що иноді приближалися, не захитали сміливих. Добре знаними вуличками, втоптаними стежками дійшли вони до цьоці.

Вікарій використав свою знайомість усіх входів і закутин, тому не минуло кілька хвиль, як у кожного була в руках курка.

Але завинив комісар. Ке—ке! — скрикнуло у його в руках.

Халепа! чуйні господарі, вразливі на курячий крик загомоніли в хаті: куна!

— В кукурудзу! — впала команда. Всі п'ять куро-крадів подалися на город, скочили в лабуз, тай зробили розстрільну, а на подвіррю вже біліє ворог. Збирається купою, куна росте. Вискочила цьоця і муж її, прибігли обі доньки та ще й син, а на кінці кутильгає заспана служниця.

— Кука! куна! — повторяють. Бурмістр умисне або нехотячи потиснув курку так, що закеркала.

— Куна, куна! шляґ би її трафив — зашипотіла цьоця.

— То вона переносила наші кури — заскрипів її муж.

Іди та вбий!

На те відповіла курка: кир, кир..

— Ідіть котре; що, куни боїшся?

Густо керкали курки, то чубатушка, то золотушка, то зазуляста. На другім фронті накликали себе одно то друге, бити куну і ніхто не рухався.

— Ото дівки, та не підеш?

— Та певне, а Юзик від чого? він вояк.

— Овва, два роки чоловік від кулі стерігся, а тут, на урлопі має мене якась біда життя збавити?!

— Бо ти стара можеш сама йти, се-ж твої кури!

— А ти небоже, розіспана, розчухрана... зараз мені йди в кукурудзу тай відбий курку!

— Ая, певне в сорочці піду — буркнула наймичка, тай як отямилася, що вона при паничеви незаперезана і в сорочці, біжить до комори по спідницю.

— А ми не в сорочках? — спищали панні.

— Ото, куни бояться. Видів хто таке, чув хто?

— Мовчав би, старий, а ти Юзик стидайся, що жінок в огонь посилають, як ти коло нас.

Тоді вояк з італійського фронту хопив гандгранату, замахнувся, шпурнув.

— У ту мить виросло серед кукурудзи пять темних постатей проти блідого місяця. Пять білих, навіть і вояк з італійського фронту ахнули тай подалися взад, але чорні побігли за ними тай у хату. Не таїлися, що хочуть побачити невбраних дівчат. Побігли з курками під пахою. І видко, що вікарій тай комісар найліпше щипали свою, заставляли керкати, бо на попівській реверенді і на гладженім елегантнім тужурку п. комісара лишили курки знак страху і терпіння.

У цьоці найшлася флящина, хоч і не з Франції А над Наравкою не втихало: гуки і громи відзивалися один за одним.

Leichtkranken -Abteilung ² | 12.

Адамови Бачинському

До Люськи, що сиділа край вигону, забіг на подвірря німчик, а кілька їх пірнуло за счорнілі остріжки та високі опідки в сусідів.

Звиваються. Що котрий викажеться на вулиці, то знов ховається поза тинням. Плавають по Заваллю поміж багацькі оселища, виринають у своїх ярих стяжках на шапці, що ті качурі на потоці, рибу ловлячи. Перекликаються по імени то курлююють мов журавлі в темну ніч: ніхто їх не розуміє, тільки вони.

Наче в себе дома ті чужинці. Проте ворогом ніхто в селі їм не був. Хіба-ж і тут не зналося сеї пісні, що вони ратують наш край від заглади? Тай уже обзнайомилися.

Бо скоро тільки відступили російські війська, почали зараз німчики набігати на Завалля. В холодку на вигоні біля Люськи, як той чуйний пес, дрімав самохід з розкрученою машиною; за годинку-дві прискакували пруські шапки з ловними коновками, кобелами, ківшами та міхами Гаркнули на лету, мов на муштру, вантажили все добро в бездонне черево ненаситного звіря, що вив диким голосом, лишали слугу вонючої хмарки і западали в ярк, наче під землю.

Завалівські жінки і смуд і їзду необачну, прокляту, в якій розтратовано дробу і поросят чимало, дарували німакам, бо як село селом, ніхто не платив таких цін за сільські статки, за харчі. Наче в казці. Аж бояться, що взяті гроші покотяться нічю з села за самоходом.

Ой, як же злюбили собі Завалівці! Мали вже переконання, що справа не без чортів, а гарні-ж ті сині паперці у прискринку, гарні! Тай пожиточні, бо в місті яка дорожня!

Тільки німчики чомусь довго не приїздили. З'явилися днесь нові, тай ті купують мало, хоч обдивляються багато і по шіпках і повітках і карниках.

Так само не торгував нічого і Люсьчин гість, молоденький, веселенький. Перший раз він тут, а точить баяндраси і не дбає, чи розберуть його, чи ні: сміється сам з себе і Люська мусить з ним сміятися.

Правда, покмітила, що він свої малі очі пустив мов човенце на основі. Совгнулися вони по оборі, то повз хлівчиків, але зустрілися з оком господині і борзо скочили під чоло, сверлють повіки. Люську якось замлоіло, вже й не до сміху їй. За те мусіла аж попід груда ловитися і плечима одвірки підперти, як перед хату забіг другий німчик іще веселіший. У того сміялися очі, губи, ніс, а вуха насміхом тряслися. Плескав в долоні, кигикав, на вуслах заграв, а ще як товариш задув на губі так в кулак, то кури й качки сполохалися. Люська не лопнула тільки тому, що добрі сусідки помогли їй сміятися, слухати музики тай дявитися, як Німці підскакують. Вже й не мала як додивлятися за ними, що в сю хвилину набігли та випали по оборі.

А що-ж то вечером буде? Німці то язика ломили, то руками говорили, аж порозумілися: буде велика забава. Коли один силувався щось доповісти, другий клапнув за-

сувкою у малій скринці на Люську, на Тетяну, на Явдоху, а третій за пару хвилини припняв кождій на груди шпельку з патрегом. Руда явась фарба на нім, але очі, ноги і хустка — то вже її патрет. До котрої клапав, тої образ.

Ще молодичі призиралися, пізнавали, як Німці підсміхнулися до них, показали, щоб за столом була їда тай попрацалися. Мов гусяки гегали свої поздоровлення, а молодичі провели їх веселими очима та поглядами добрими.

Зразу наеміхалися з Люськи, так буцім то нікотра з них не прийде. Та скоро тільки закурилося з Лющиного комина, одна принесла кусень сала, друга горщик сметани, а тиха і безмовна Гафія, але така, що при хлопцях топиться мов воєнна свічка з лою, притаскала справленого каплуна і придолок гречаної муки.

Заспівала жінота, ніби коровай місився. Але вже темно на дворі, вечеря давно готова, гостей нема і вже в Люськи всі втратили віру. Сумовиті мовчали, веселі казали, що треба без Німців вечеряти, а Гафія засунулася в кут коло запічка тай дала волю пустим думкам при замкнених очах.

Нагло вітер, що від воріт з великою силою бив у двері, кинув під вікна веселого вальця на вуслах. Жінки насторожили вуха. Гафія висунулася до сіней і мало не впала на Німців.

Макс вийшов перший і не переставав грати, Август, його товариш, зачинив за всіма двері. І зараз перемінилися всі в хаті в купу дівчаків. Август сміявся, що живе сміялося з ним разом, хоч він і слова не промовив. А як запіяв у жменю, знявся такий регіт, що блимала лямпа, дзенькало скло на миснику і пузата піч хиталася. Далі пішла ходором уся хата під звуки гармонії. Гафія скочила до Макса, других брали в танець Німці самі і пішла така жвава трамбалия полька, що по хаті забігав місяць у повні, в кождім углі стояла піч, а мисники потяглися по стіні таким рядом, як образи попід стелю.

Серед гульні прибігли ще дві сусідки городами. Більше було-б їх зійшлося, коли-б уже не спали таким праведним сном, що навіть крик у Люськи — не розбудив їх. За столом жваві хлопці розсмішували жінок теревенями, а при тім скакали пироги в їх голодні черева мов до маґнесу. Не дармували губи, хоч злипали від сметани, а в голеного Августа борода і ніс блищали від сала, хоч совгайтеся. Лющині хлопчики, як би вже не спали на запічку.

Алеж при тій вечері Люську щось такнуло. Не забувала, що вона господиня, тільки лиха була на себе за всю забаву і мала себе за дурну. Їй дуже несподобалося, що Макс крадьки ніби спозирив на вікно, ніби наслухував. Початок був такий, що німаки, за стіл сідаючи, по чужому звичаю, випили край стола один до другого всі враз. Жінок як би не було в хаті. Серед вечері перепили самі до себе тричі і кожним разом гаркнули один одному. До жінок не пили, як водиться, тільки кожний дав сусідці хильнути окремо і наче ховався з тим.

Зате не дала їм Люська кашлуна в росолі, хоч Гафія допоминалася.

По третій чарці загреміла чужинецька пісня складна і бодра, а проте повіяло з неї задумою на українських жінок.

Відчули вони серцем, що в пісні співається про вітчину, її оборону і тугу за нею. Зараз згадали, хто то за вітчиною тужить: ті 45-літні батьки, що лишили по кількоро дітей, мов випряг коні з плуга серед нивки. Ті 17-літні хлопчики, що збиралися парубочити: голуб, що вивісся під причілком, облетів перший раз обійстя. Ті парубки годні, що служили три роки і в осени мали йти домів женитися, господарями стать. Перед голодним пурхають овочі, зникають колачі, перед жаждушим тікає вода в нору.

Урвалася пісня мов нитка з клубка. Макс перестав співати, сгруснув її з себе, як лебідь воду. Ще наші не збудилися з задуми, як Люсці причував свисток і Німці зараз устали зза стола. Не перехрестилися і не дякували за хліб-сіль. Пішли мов ід корита, тільки Август ударив Гафію в плечі тай щипнув. А Макс таки не глядів ні накого, перший пішов з хати.

Лишилися жінки, як би полицника дістала кожда, або з церкви від аналог була прогнана. Люська тямил, що вона господиня. Вийшла за вовчими гістьми в сіни, але так стала перед порогом, що й сама не поступила і нікотреї не пустила.

Гафійку ніби смуд бензини облетів з далека, скоро-ж вступила в хату, застала товаришок за столом, як споживали її кашлуна. Вони їли мясо, а їх злість хрускала кістки й умкнула їм бесіду. Щойно тоді, як Феська поклала на стіл м'ясо не повну флящину рому з Августової кишени,

бесіда знов облетіла хату щебетом тай таким сильним, як із прірваної дучки вода ключем ударить.

Таке зробилося по другій чарці, бо від приходу Москалів не вживали того добра. По третій поплила жалібна пісня на тонкі голоси, по четвертій полилися сльози. А там залітали чмелі і товклися до стін, то знов стихало і під образами розцвітали рожі.

Втім ударив по вікнах білий світ місяця, заіпав когут на вижді і гості стрепенулися. До дому! Та близько стежки лежить.. Боже мій! та що-ж се? Ой, то киптюх, ще й розрізаний, а в нім 14 поросят, що за кілька днів може були би ссали цицьку.

Скаменілими очима дивилися жінки на себе і довкола. Доглянули відхилені двері тай мовчки всі враз зайшли до хлівця. Ухопив їх за горло свіжий запах крові, що розлилася калюжею і відбила посвіту місяця.

Мовчки пішла Люська в карник, де годувався ситий уже підсвинок, але й по нім лишилася калабаня крові і тельбухи, а в повітрі зависла енергія передсмертної боротьби.

Люська не добула з себе слова. Ані на скаргу, ані на пращання. Гості її заступотіли підошвами, застукали підківками.

— Усіх нас таке чекає дома — вимовила Гафія.

Посиділа Люська в хаті мовчки, а далі схопилася тай фляшкою з недопитим ромом — бух до землі. Полетіли три миски зо стола і лампа, а шпилька з патретом під ноги.

Вийшла на двір тай стрічає Гафію.

— В Явдохи, сестро, взяли два міхи пашні, всі кури з бантів і гуси з сажу.

Люська мовчала.

— Я прийшла до тебе спати. Лячно мені тай моя хата студена, бо лишили двері на остіж, зі скрині вибрали до чиста полотно, сукно, а з грядок кожухи.

Люська завзято мовчала і не рухалася з місця. Нараз озвався вічно голодний німецький звір диким ревом аж там за горбом на дорозі до Рогатина. На сухоморозі покріпшав він проти того рику, який літом так часто гремів на рогатинським шляху.

Полювання.

В нашому повітовому містечку пішло на гостро, не так як у сусідніх. По ночі з 1. на 2. падолиста взято під арешт усіх Поляків на урядових становисках, бурмістра і декого з приватних, а вчасним ранком забрано з їх помешкань зброю.

Добре, що не жінок і дітей — скажете. Ба, в кого там лежав якийсь старий, заржавілий револьвер у сховку, тому байдуже. Але мисливому!...

Його око колюється зброєю, розвішеною по стінах, пестить її, насолодою ніжить. Помилується нею і думка твоя летить на поля вкриті озиминою. З гаю виходять серни з цапом, а зайчики вже добре попасли. Ти складаєшся і сернюк неспокійно зривається. З ним підняло головки все стадо. Та тільки на хвилину. І знов серни пасуться, тільки цап підірвався нервово вдруге, бо націляєшся на його, він не чує. Гарну голову його обрисували смілі лінії... Та вам не до того, ви націляєтеся між передні лопатки. Огник, самець поривисто зіпняв, хитнувся, гук, стадо тікає, а мисливому розпирає серце втіха, перемога, пристрасть...

Дивишся на зброю улюблену і голова твоя сповняється споминами, а душа мріями. Згадавш забави, обіди, теревені й балагурства за столом після полювання.

Так, тільки мисливий зрозуміє, чим гарна, любима зброя на стіві!...

Коли-ж наближується час дозволеного полювання, ох, як нетерпляче ви готуєте зброю і все мисливську знадобу! Як гадки та мисли ваші носять вас по лісах та полях! Ви кожного дня поглядаєте на мисливський календар і починаєте лічити не дні, а години, які вас ділять від першого в сезоні полювання. Бо ви лишите за собою місто, кинете канцелярію-тюрму, забудете щоденні турботи і безжурно погуляєте на лоні природи, п'яніючи від філь свіжого повітря.

Серед такого дождання мисливих зробився український переворот. Арештовані посиділи під караулом у VI-ій кл. української гімназії, хто добу, хто довше, чи коротше. Пригадалися школярські часи, конференційний „карцер“, пішли розмови веселі, то скучні, а там і пущено всіх додів.

Для одних скінчилося, або хоч облекшилося терпіння, але для мисливих почалося, бо ві один із них не побачив на стіні своєї збруї.

Боже, що за мука і який невтишимий жаль! Звірина свобідно й безпечно по лісах бушує та полями гонить і буяє, а мисливий без стрільби нудьгує і по хаті ходить — хоть по стінах дерися! Тільки той, що сам переходив муки й терпіння незаспокоєної пристрасти, тільки той мене зрозумів.

Вкінці, і не всі члени нашого ловецького товариства однаково страждали. Кого потішила жінка молода, хто найшов розраду в кружку дітей і знайомих, а були й такі, що в їх само якось перейшло. Але що мали робити нежонаті, бездітні і — непоправні?

Отже і п. презес ловецького товариства, ц. аптикар та п. нотар не в силі були переболіти нещастя, ніяк не могли погодитися з думкою, що втратять сезон полювання. А ще як знайомі селяне доповіли при стрічі, що лиси надто сміливо чешуть межами, що дики визбирують за копачами бараболю — вони зі шкіри вискакували. Коли-ж вчасний сніг на три дні до Михайла припорошив ниви та стежки, а другого дня вже й покрив білою мантою всю землю — вони замовкли, похуділи та стали дуже непривітні.

П. презес навіть замкнувся і не приймав нікого.

Тому я не вірив очам своїм, коли через вікно побачив його на вулиці. Ішов з двома підрутками і з реклямованим від військової служби столярем той живо розговорював з ними.

Другого дня дуже рано подали мені записку. Се був призов на полювання. Я всміхнувся, бо в середині я ще спав і здавалося мені, що то ще за Австрії. Кинув я карточку на столик і був лихий за те, що перебили мені хвилину забуття, ті солодкі хвилини між сном і явою, коли чоловік забуває журбу, не знає в котрому він світі.

Нараз протверезився я, злетіла з очей луда. Адже се кличе презес на полювання! Адже виписав § 3 нашого ловецького статута, подав місце збірки тай привів § 4, який накладає обовязок послуху.

Тож я вбрався дуже скоро, наробив крику, чому снідання нема, хвилька-дві, я вже біжу. Так, біжу. Де? На полювання. Як, без стрільби? А, Боже! і пес мисливий

дивиться на мене, а з місця не рушився і я тепер безрадно глянув на порожні кілки на стіні. Бо там висіли моя люба дубельтівка і мій милий дрлінг, моя недоцінена зброя! Ох, не тільки ждав я терпеливо від 1915-го р., але й возив до фабрики в Баден цілі два роки солонину, муку та цукор і підпрошував, щоб гарно, скоро й добре зробили зброю. Тепер їх нема на стіні, нема з чим іти і пес не слухає мене. На полювання без стрільби!... Але піду, а-пса лишу. Презес знає, що в мене зброї нема, коли-ж він збожеволів, то ні йому, ні мені стрільби не треба.

Все точний, побіг я і тепер хутко тай ледвеньки-ледвеньки поспів на час стати перед садом аптикаря.

Приходжу, і строгий, наче сумний презес стоїть уже з годинником, з листком паперу в руці. На привіт він тільки головою кивнув тай став почитувати, неприсутнім кару згідно з § 4 нашого ловецького статуту накладати. Пені наложив чимало, бо на 27 членів явилосся нас тільки три, п. презес четвертий.

Тепер хіба вясниться? Вже мені на устах висів навіть запит. Але презес був далі такий же діловий, мовчазний та строгий, що краще було мовчати. Урядово покликав він парубків, що стояли з боку; ті виняли з плаhti і нам подали — чотири луки! Сміятися? дивуватися? Ні одно, ні друге. Дуже поважний, аж суворий презес самою прямою своєю вимагав нині послуху, німого послуху, мов на муштрі.

Ми прийняли луки, сагайдак стріл, відчинилася перед нами висока брама і ми знайшлися в саді, ограбленім ранною зимою з осінного багацтва та мелянхолії. Сумом повіті були дерева та корчі, легко тільки притрушені сніжком, сумні були хмари на небі, непотішний був презес. Тому і ми не були веселі: один на одного позирав і ніхто не знав толку.

Аж тут поскочили обидва парубіки тай пустили з клітки тузин, чи більше кріликів. Хвилина застанови... Та тільки впала команда, ми натягли тятиви, пустили стріли.

В ту мить ми були мисливі, заграла кров! Заяць чи крілик; стрільба чи лук, але полювання! Стріли літали, крілики квичіли, раненого добивали парубки, а за хиблені стріли накладав презес кари.

На хвильку я отямився і якийсь сором прошибнув мене. Розглянувся я довкола, чи чуже око не підзирає.

Але ні, на паркан валожено ще 2—3 дошки, так що сад був докладно заслонений перед цікавими очима. Мені вернулася веселість. Правда, мисливська веселість. Я прицілювався, випускав стріли і ранив звірину. При тім не впадало мені на думку, що се не полювання, тільки діточа забавка.

Так само товариші. Всі робили справно роботу — не іграшку: всі полювали, один одному дорікав за хиблені стріли та посполу насміхалися один над другим по черзі. Розхмарився й презес, викликав ціни за вбиту звірину після статуту, картав невдачі, а командував ще гостріше.

От і мали ми з того часу справжні полювання! Одягалися по мисливському, приносили напої й закуски, а хто і термофора, безпастанно приповідали та не вмовкав веселий сміх. Полуднували й підвечіркували під голим небом, але вечерами збиралися за столом по черзі у кожного ловця. Тоді розказували ми не тільки помічоння з теперішнього полювання, але нагадували собі й давніщі наші ловецькі пригоди та різні історії.

Наша невинна забава тяглася вже тижнями. Способи і зброю ми хитро поправили, роди звірини помножилися, ми устроїли навіть полювання на дика, купленого на торзі (бо безрогі через брак вивозу до Львова подешевіли) а круг мисливих більшав.

Усі ми мали добрий гумор і ще ліпший апетит, краска лиць у нас освітилася, забулися турботи. Деколи цував нашу веселість пан презес, нагадуючи свою зброю. Він подавав її вартість на 70.000 корси, грозив, що буде скаргами доходити своїх прав, чираз бував близький плачу. Та сяк-так ми його вговорювали і вертала до нас веселість.

Звикалося поволі й до України. Полювання починало нас мирити. Тільки-ж, як за багато нас про ті полювання знало, заговорило про вих усе місто. Здається, прислуга— хоч се були вірні парубки п. презеса — перші взяли нас на сміх. Як там не було, досить, що треба було кинути нашу забаву тай нудьгувати, тужити по давньому.

А шкода!...

Я в кватиронці сиджу...

Народня пісня для сольбспіву з фортепяном.

Lento, tempo giusto

mf Я вквати...ронці си...джу, я вкватироньку

p *ped.* *rall. dim.* *pp* * *p* *p*

f *tem.* *poco string* *poco a poco rall.*

гля...джу До — темної ночі через чорні омі збуїним вітром на роз...

мо ві *pp* До темної ночі через чорні о...чі збуїним вітром г-ароз.

pp *dim*

rall ten.

мо...бі Ой бі.....тре, бі...троньку, по

ten poco string. rall.

вій в доли...ноньку, До... за хо. ду сонця стукай до ві кінця

sin al tempo lento parlando

до мило...ї на сло...веч.ко *pp* до за хо ду сонця стукай до ві кінця

rall molto ten

до ми.по...ї на сло..веч.ко.

al tempo

tr

rall

lunga

ppp

Василь Барвінський

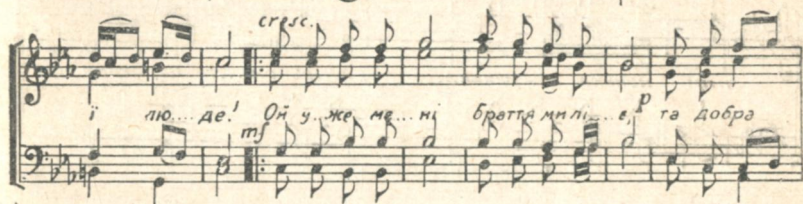
Завзялись враги...

Народня пісня для мужеського хору з фортепяном.

Повагом з смутком.

тр Завзя лись враги гей! Завзя лись панки, р щей превражі.

cresc.
і лю... де! Ой у же ма... ні брата милі... е, р та добра

йне бу де! Мату сю ма. я. Гей! не верну ся я, р по... і. ду

на Украї... ну *mf* і кінь воро... нни *marcato* і сам мо... ло... дий я марно
тр

Музична партитура з двох систем (скрипка та альт/бас) і українськими ліричними текстами. Музика виконана в тональності Б-бемоль мажор, змінюючи ритм на 3/4. В кінці кожного рядка є динамічні позначення: *tr*, *stacc.* та *sosten. e espress.*

не за... ги... ну. *tr* Сідла... є ко... ня Ген! та і... де зда.

ра, *R* на гри.бу по... хи... лив ся, а за ним за

ниг пенька старенька: .. Не їдь си..... ну. верни ся

Ой ідуть, ідуть тумани...

(Мішаний хор).

Uproso lento.

Сопран
Альт

f Ой ідуть, ідуть тумани, над дні...

Тенор
Бас

стро...ви... ми лу...га...ми, на...че вій...соко захо...руг...

ва...ми, по...пе...реду о...то...ма...ни

p 2 Сурми бо...є...ві не гра...ють і пан...цирні...

2. Сурми бо...є...ві не грають, сурми бо...є...ві не грають і панцирні...ки не двоять

ки не дзвонять, тільки сму...ток на...ві...

і панцири ки не дзвонять, тільки смуток наві...вають; тільки смуток

f ва...ють верби ві...те ни...зом кло..... нять. *ppp* Тільки
на ві...вають *ppp*

втраці то...нуть се...па, і ч...я...ва ма...ри пло...дять,

sfz. тільки ду...ма не...ве...се...па. *f* мов жебрак
sfz.

ritard
p по душах хо... дить *r*

Степан Валей

Відчування життя.

(Дрібні замітки).

Звісний дунський психолог Гаральд Гефдінг написав недавно книжку під заголовком „Гумор як життєве почування“. Заголовок сам не зовсім ясно толкує річ, про яку йде авторови. Тема, якою займається в сій книжці Гефдінг, слідує: Загалом беручи, почування чоловіка змінюються відповідно до обставин, в яких він знаходиться, а що отсі обставини можуть бути раз такі, а раз інші, то і почування змінює раз-ураз свій характер. Таку перемену найкраще слідує слідувати можна у дитини, в якої дуже легко сльози переходять в сміх і на відворот. Такий перехід стрічаємо і у зрілого чоловіка; все-ж однак він з правила, поминаючи хіба патологічні припадки, не такий скорий і різкий як у дитини. Порівнюючи малу дитину зі зрілим чоловіком, бачимо повільну тенденцію до постійности настрою, який удержується довше і тільки повільно і незначно хитається в один чи другий бік. Те, що називають рівновагою душі, лежить якраз в осягненню такого одностайного способу реаговання чувством на всякі подразнення із вні. Отже питання, яким займається Гефдінг, відноситься якраз до сього, чи і о скільки гумор може бути таким остаточним, загальним настроєм душі, яким вона може стрічати все, що діставатися в круг її свідомости. Гефдінг на отсе питання відповідає на загал потакуючо. Треба тільки тямити, що слово „гумор“ уживає він тут не в звичайнім, банальнім значінню, в яким кождий сміх, хочби й як плиткий, зовуть гумором.

Гумор се настрій глибший, до якого здібний лише чоловік, який багато бережив зарівно доброго, як злого і, хоч се здається парадоксом, до досягнення справжнього гумору треба більше пережити горя, чим добра. Кождий правдивий гумор має в своїм зароді сліди сього подвійного походження, і се різнить його маркантно від пересічної, банальної усмішки. Звичайний сміх має в собі все якусь дозу отруї, якесь вістря, що коле других. Правдивий гумор навпаки має в собі завжди домішку співчуття і любови до предмету, на який звертається. Дивитися з гумором на блуди і промахи людського життя, се значить: відноситися до них без жовчі відрази, а противно мати для них виrozumіння і толеранцію. Саме обставина, що чоловік ніколи щиро не може сміятися сам із себе, а противно може дуже добре трактувати з гумором свої блуди і промахи, показує найбільше, що гумор не в еґотичним почуванням.

Із сих поданих нами причин слідує здатність гумору до сього, щоб стався він таким загальним, універсальним, почуванням, з яким можна відноситися до всього, до себе самого і до других, і взагалі до цілости життя. Чоловік відповідно настроєний все в своїм життю стрічає гумором. Чи справді все? Гефдінґ не хоче висказувати свого твердження абсолютно. Він признає, що існують виїмки; так ла приклад каже він, що до подій дійсно трагічних з гумором відноситься годі.

Нас не обходить тут, чи дійсно гумор може бути таким універсальним почуванням, чи ні. Нам йде о саме ствердження факту, Гефдінґом дуже влучно заміченого а саме, що в чоловіці твориться в міру розвитку його психічних сил змагання відповідати на цілість життя, на всі його прояви постійно тим самим настроєм душі.

Таке змагання може дійти до негативної розвязки, якою тут не хочемо займатися, а тільки слід нам буде її сконстатувати. Буває іменно, що чоловік, який часто і довго хитався між почуванням суму і радости, досягає остаточно рівновагу душі під формою апатії. Се значить, що тратить взагалі здібність радіти або бути сумним. Замітимо іще, що кромі природної апатії такої, яка сама із себе приходить нераз по бурях життя, може бути іще апатія инша, така іменно, яку чоловік з розмислом і свідомо викликає у своїй душі. Так, як знаємо, приклонник стоїцької філософії старається приймати усі життєві події зовсім рівно-

душно, вмовляючи в себе, що відляватися якій-небудь пристрасти се річ негідна чоловіка. Правдивий філософ все, що приносить йому життя, повинен стрічати однаково рівнодушно, не тішитися нічим, щоби опісля не мусіти сумувати по втраті. В тім лежить звісна „erosche“ стоїцького філософа.

Таку розвязку проблеми однастайности настрою ми назвали негатиивною, бо в ній чоловік осягає рівновагу між противними почуваннями так, що не дізнає взагалі ніяких почувань. Розвязка, якої приклад подає Гефдінг, цілком инакша, бо після неї чоловік через уодностайнення чуттєвої реакції на прояви життя не тратить вразливости душі; почування не зникають з поверхні душі, а тільки зі стану ріжнородности і змінчивости переходять в трівку, постійну форму, яка є свого рода синтезею і завершенням всіх попередніх.

Ствердивши факт істновання в чоловіці змагання до уодностайнення чуттєвої реакції, поставмо собі питання: які причини викликають його появу? Здається, що причиною буде тут закон економії психічних сил, сей сам, який Авенарій називає „Prinzip des kleinsten Kraftmasses“. Авенарій виказує ділання сього принципу при творенню філософічних систем. Завданням системи є, як каже він, пояснити явища так, щоби ми могли як найлекше, зужиттям найменшого зусилля зорієнтуватися серед них. Звідси й береться змагання філософії звести по можности круговорот усіх явищ до якоїсь одної формули, чи засади. Бо ясна річ, що коли ми цілість явищ обгорнемо одним якимсь правилом, то хід їх стане для нас ясним, орієнтація серед них легка; одним словом ми зможемо опанувати їх при зужиттю найменшого зусилля. А в тім якраз лежить змагання людського ума: коштом як найменшої сили обняти як найбільшу цілість.

Сей сам закон, якому підчиняються інтелектуальні чинности нашого ума, має значіння також у области почувань. І тут психічний механізм намагається способом як найбільше простим, однастайним стрічати хід життєвих явищ. Річ зрозуміння, що реакція така буде дійсно улекшена, вимагати буде зглядно найменшого зусилля, коли чоловік зможе витворити в собі такий один настрій, яким він однастайно зможе стрінити кожду яку-небудь життєву появу. Примінення до життя дійде тоді до можливо найвищої степені.

Поза сим існує іще друга причина згаданого змагання. Вона лежить в розвиваючійся в міру культурного поступу людини його чуттєвій пам'яті. Із пережитої роскоші лишається спомин роскоші—із пережитого болю, спомин болю. І опісля у вражливій людини у хвилині родячоїся роскоші встає спогад пережитого смутку та свою тїнь кидає на радість, не дозволяючи їй розцвієтися як слід. У хвилині власного щастя приходять гадки про терпіння других, неначе докір, і притемнює хвилю вдоволення. Іншими словами: різні почування остають в противенстві до себе; кожде з них лишає в душі слід, який дуже часто стає іншому на перешкоді. І се новий товчок, який пхає людську душу на дорогу змагання до витворення одноцільного настрою, вільного від внутрішніх потрясень. Одначе річ ясна, що сього рода пристосовання почувань, хоч як воно здається на перший погляд доцільне, несе із собою всякі небезпеки. Перша і найважливіша з них лежить у слідуючім: коли в душі витвориться схил реагувати на велику скількість зовнішніх чинників завсіди тим самим способом, то з сього легко витворюється свого рода, так сказати-б сліпота душі. В чім річ побачимо найкраще, вийшовши від деяких фактів, звісних у психопатології. Там стрічаємося не рідко з появою, що дана одиниця завсіди або через якийсь означений протяг часу реагує на все тим самим почуванням. Такими почуваннями є відповідно до стадії, чи типу хвороби, веселість або сум. Звісні стани еuforia паралітиків або гебефреніків, де хорі безнастанно радіють та бачать все у рожевім світлі. А з другого боку стани депресії мелянхоліків, які постійно бачать все у темних красках і безупинно сумують. Почування одного рода бере тут верх в душі і не допускає ніякого іншого. Чуттєва реакція на життєві події стається тут ідеально одноцільна, та за те тратить вона інші прикмети, а саме вона перестає бути вірна і повна. Паралітик через те тільки може бути постійно веселий, що на річи прикрі і для нього небезпечні зовсім не звертає уваги. Він переочує їх, дивлячись тільки на се, що може йому дати дрібку приємности. І в тім якраз лежить сліпота душі, про яку ми згадали. Твориться вправді одностайність реаговання душі на життєві події, але тільки так, що психічний механізм манірується, він вибирає серед явищ тільки ті, що в силі підсичувати дане чувство; на все інше він зовсім глухий. Та-

ким чином реакція душі на подразнення із вні стається неповною, односторонною.

Подібну появу бачимо також і поза психопатологією, там, де в чоловіка витворюється схил ставитись завжди однаково до цілоти життєвих подій. Є люде, в яких існує схил брати все в життю з іронічного боку; отже схил сей манірується з часом так, що дотичні люде бачать в окруженню лиш те, що можна стрінутти іронічно. Все инше для них байдуже, неначе б зовсім не було. Таким чином психічний механізм уодностайнюючись, рівночасно скривлюється і нидіє. Страта, яку через се поносить, є більша, чим зиск, так що явище, з яким тут стрічаємось, треба уважати біологічно відемним.

І справді з гори вже видно, що проблема, о яку тут ходить, тяжка до розразки і легко зводить душу на манівці. Бо ріжнومانітність подразнень вимагає ріжнородности реакцій; а коли реакція має бути завжди подібна, то з гори вже можна предвидіти, що не може вона бути точно примінена до всіх подразнень.

Тому то бачимо, що коли хтось, як Гефдінг, приписує якомусь почуванню здатність бути універсальною реакцією душі на життя, то не може се бути якесь почування перше-ліпше з краю, а хіба якесь зовсім окреме, своєрідне, яке попри свою одноцільність заключало би у собі ціле багатство моментів, відповідаючих багатству подразнень, з якими життя безвпинно звертається до душі. Так було, на приклад, як ми виділи, з гумором в розумінню Гефдінга. Гумор се щось зложене, що має в собі щось трошки зі сміху і трошки зі сліз. І тому то тільки може він бути почуванням універсальним, таким, з яким можна віднести до кожної події, сумної, чи веселої. Бо гумор, як бачимо, містить властиво в собі і сміх і журбу. Возьмім ще инший приклад. Коли Анатоль Франс може відноситися до всіх річей великих і малих, тривіальних і святих, сумних і веселих з тою самою божественною іронією і коли ся іронія не вражає читача, як манера чи обида дійсности, то діється се тільки тому, що Франсова іронія, хоч називаємо її одним словом, се на ділі психічний стан дуже зложений. Тільки тому, що Анатоль Франс насміхається з легка з осіб своїх романів нераз лишень через те, що їх незвичайно любить та має безконечну вирозумілість для їх житейських хиб, тільки тому, що Франс, сміється часто тому, щоби читач не мусів плакати, тому

тільки іронія Франса може бути до якоїсь принайменше міри загальною фізіономією його душі, не маніруючи її та не кидаючи на неї пята односторонности. Як бачимо отже, почування, яке з душі має заступити всі інші, набирає права до сього лише так, що стає воно неначе спливом, свого рода синтезою усіх чувств душі. Тому тільки, що дотичне почування у своїм зароді містить ціле багатство всіх інших почувань душі, може воно мати претенсію заступати і репрезентувати їх цілість.

З дотенерішнього слідно, що коли часто протиставляється почування, як ті прояви душі, які безвпинно змінюються, розумови як тій власті душі, яка стремить постійно до рівноваги, то таке протиставлення не зовсім влучне. Бо і в області почувань існує змагання до одностайности і до витворення постійної рівноваги, хоч, що правда, сила сього змагання індивідуально дуже ріжна.

Нам, річ важна, треба замітити, що попри обговорені вже досі форми уодностайнення почувань існує ще одна. В завязку лежить вона у формі, яку обговорювали ми на посліднім місці. Там бачили ми, що схил душі відповідати на всі подразнення заедно тим самим простим почуванням, отже на приклад: сумом чи радістю, є біологічно менше вартяним і мусить довести до витворення манери. Бо подразнення, які домагаються реакції зі сторони нашої свідомости занадто багаті, занадто ріжnorodні, як на те, щоби один стан душі міг бути для них всіх однаково влучною відповідію. Тому то, як ми виділи, виступає змагання відповідати на ріжnorodність подразнень заедно тим самим вправді, одначе не простим, лиш зложеним почуванням, яке містило би у собі багато ріжnorodних елементів, відповідаючих ріжnorodности подразнень. Почування, о яке тут іде, було би свого рода синтезою усяких почувань, до яких здібна психічна організація чоловіка. Коли отже тут довершується уодностайнення реакції душі так, що ріжnorodні почування душі, не неутралізуючи себе взаімно, спливаються в один душевний стан, якого цілість може виладуватися в однім моменті, то стає можливою ще одна розвязка проблеми заведення рівноваги душі без засуджування її на мертвоту чуттєвої апатії. А саме: оставити душі можливість реагувати не завсіди однаково, лиш противно — відповідно до обставин, раз так, а раз инакше, одначе достосувати поодинокі почування, змінюючи їх породу і час їх появи так, щоби вони не про-

тиворічили собі, не перешкоджали собі взаємно, а противно творили одноцільну систему елементів, розложених на про- тязі довшого часу. Над сею якраз евентуальністю ми хо- чемо ще трошки задержатися тому, що вона біологічно найбільш совершенна, хоч і найтрудніша до досягнення. А трудність ця береться звідси, що намагається вона пого- дити зі собою дві прикмети, які позірно принайменше ви- ключають себе взаємно: задержати різнородність почувань душі, а прецінь утворити з них звязану цілість. У чім, запитаємо, проявляється факт, що свідомість даної одиниці піддається сьому змаганню і що вона вспіла в якійсь при- найменше часті перевести його в дійсність? Відповідь на се питання не зовсім легка, бо тяжко подати її у строгій формі ясно означених понять і термінів; вона радше му- сить покликуватися на прояви, які можна замітити і слі- дити у власній свідомості, а які не легко описати дру- гому. Перша проява се щось, що можна би назвати свого рода прозорністю почувань. У чоловіка первісного, а так само в дитини, кожде почування, хоч би воно і не було тревале, займає душу так сказати-б аж до самого дна. В такій душі, переповненій одним якимсь настроєм, нема толеранції ані зрозуміння для иншого противного стану душі. Ё або сміх, що не зносить плачу, або смуток, що не терпить радости. Инакше в чоловіка, у якого ріжні ста- дії почувань дійшли до взаємної рівноваги. О що нам тут йде, пояснимо може найкраще, коли возьмемо для при- кладу один з висказів славного сучасного французького письменника Romain Rolland'a. У вступі до своєї книжки про Михайла Ангела величає він тип модерної людини, яка здатна відчувати зарівно, як добре є жити і як солодко вмрати. Пересічний чоловік не має такої спосібности. Ё в нього хвилі, де каже, що життя є солодке. Ё й такі, де, нарікаючи на життя, каже, що найкраще вмерти. Але відчувати красу життя і смерти рівночасно, в тім самім моменті, можливе тільки в людини, у якої дійшло до вза- їмної толеранції суму з радістю, у якої ті оба стани душі не присловюють взаємно один одного, а противно наче валів прозорні прогляди можуть прсвічувати один крізь другий. Отся взаїмна толеранція противних почувань се, як ми вже замітили, одна з прикмет, які характеризують стан чуттєвої рівноваги душі. Ё іще прикмета инша. У людини такого зрівноваженого типу є завсіди свідомість, яка не відразу родиться готова, але яку здобувається довгим,

тяжким досвідом, що почування, яке в данім моменті являє ся в душі, є серед даних обставин одиноко відповідним, і що ніяке инше почування не повинно бути на його місці. Йде тут о річ, якої примітивні форми звичні буденному досвідові. Кождий з нас знає, що ріжні люде на ті самі подразнення реагують ріжними почуваннями та має почуття, що не кожда з тих реакцій є однаково відповідна. Навпаки, свого рода чуттєва совість каже чоловікови одобрювати одні з них, а опрокидувати инші. Вид чоловіка, що, зачіпившись о що-небудь на хіднику, паде на землю, викликує живий сміх у дитини. У зрілого чоловіка та сама поява викличе острах і співчуття. Се приклади доволі примітивні, в яких ріжнородність реакції не дуже велика, а влучний вибір між ними не тяжкий. Бувають одначе ситуації, в яких можливість чуттєвих реакцій майже неограничена і в яких відповідно до обставин у ріжних одиниць виходить вона дуже ріжно. Возьмім слідуєчий приклад: улицею переходить молода женщина, якої стать одначе zdeформована горбом; в переході стрічає хорошого мушину і її очі вдивлюються в його лице із захопленням, кризь яке пробивається любовна жадоба. Яке почування зможе викликати така сцена в прохожого принагідного обсерватора? Нема властивого почування, яким не можна би при відповіднім настрою на неї зареагувати. Безсумнівно, така сцена містить у собі якусь скількість грубого комізму, що може скривити уста видця до іронічної усмішки; одначе так само можливе почування цілком противне, бо безперечно у такій сцені міститься також якась скількість трагізму, що викликує мимохіть співчуття і жаль. Та скаля почувань, які можуть збудитися при сій нагоді тим іще не вичерпується. Бо рівно добре може з'явитися в душі на такий вир почування негодования, що природа приводить на світ твори і дає їм інстинкти, які не можуть і не повинні бути засюковні. Але так само можливе почування подиву для сили і живловости полового інстинкту, який бере верх над душею кожної людини, не оглядаючись зовсім на те, чи він в данім припадку доцільний і чи замість до щастя не веде до трагедії. Котре з тих почувань треба би назвати властивим, найліпше відповідаючим ситуації?

Є люде, які ніколи не мають потреби застановлятися над таким питанням, є однак другий тип людини, сей власне, який ми тепер взяли під розвагу. Люде сього по-

крою хочуть мати свідомість, що чуття, яке в них викликають події, є на властивім місці, що вони в данім моменті повинні були відчувати якраз так, а не инакше. Одначе до такої свідомости можна дійти лише дорогою широкого досвіду почувань, який старається вчутись у всі можливі сторони і прояви життя так, щоби для нього ніщо, що є людське, не остало чужим. І звідси то береться в людей сього типу змагання, поширити досвід почувань до можливо найдальших границь. Маємо тут знову черту серця людського аналогічну до властивости людського розуму. Людський розум, станувши на відповіднім ступні розвитку, намагається пізнати все, подібно серце чоловіка на аналогічній стадії розвитку старається відчути все. На тім тлі стається зрозумілим своєрідний голод почувань, характеристичний для чоловіка сього типу, заки дійде він до стадії пізнійшої рівноваги. Є він проявом змагання до всесторонности в області чуття, подібно до такого самого змагання в області знання; бо і чуття є також знанням, хоч окремого рода.

Психології звісний здавна тип такого чуттєвим голодом наділеного чоловіка який в області одного якогось почування старається дійти аж до самого дна. Згадаймо для прикладу звісне „Novembre“ Flaubert-a; там стрічаємося з типом людини, яка аж до дна хоче дізнати любовної пристрасти, заспокоїти її аж до краю, дійти нею неначе до самого центра всесвіта. З подібною проблемою стрічаємось також в донжуанізмі в розумінню Kierkegard-a, де товчком, який пхає людину до безнастанного шукання чим раз то нових любовних пригод, є змагання пізнати любов аж до її найглибшої глибини, аж до послідного дна; а тому власне, що кожда поодинокa проба веде в тім згляді до розчаровання, мусить в її чергу прийти нова так само безуспішна. Тип, який ми пізнали, доповняється тим, що таке змагання до відчуття життєвої глибини проявляється в межах не одного тільки якогось почування, лиш бере за свій інструмент всі чуттєві струни людської душі, кажучи їй переживати цілу повну, різнородну скалю почувань — так, щоби при помочи їх всіх разом вчутися у суть життя.

Таке змагання ставить чоловіка безперечно перед проблемою, якого совершенна розвязка ніколи не можлива. Се не значить одначе зовсім, щоби чоловік не мав змагати до її розвязки, так, як взагалі факт, що чоловік

ніколи не в силі бути совершенним, не увільняє його від обов'язку уссовершеншатися. Якраз противно, тип, якого нарис ми тут подали, се тип, який лежить на лінії будучого розвитку культури. Будучи витвором чимраз більше скомплікованого, буйного життя, модерна культура засипує чоловіка безнастанно множеством подразнень, що змінюючись наче в калейдоскопі, втискаються у внутр людської душі, домагаючись від неї відповіді. Тип, який ми тут розвели, представляє одинокє пристосовання душі, яке ратує її зарівно від хаосу зворушень і від мертвоти рівнодушности. Будучність належить якраз до сих людей, в яких рівновага душі твориться без затрати здатности до всесторонности відчувань, людей, в яких по словам Rolland-а почуття роскоші життя остає в згоді з бажанням смерти.

Ст. Людкевич

Модест Менцінський і українська пісня.

Модест Менцінський з самого почину своєї кар'єри заодно відносився до української пісні, а головню до Лисенка з великим піетизмом. Та нас цікавитиме перш усього чисто музикальний інтерес, а саме проблема, як ставиться Менцінський, питомець і артист німецької школи, Ваґнерист — до українського пісенного стилю.

Український „пісенний стиль“, коли він де справді виявив себе досі виразно, то хіба у (гарно і відповідно аранжованих) народніх піснях і у сольоспівах Лисенка а саме у його „Музиці до Кобзаря“.

Я далекий від сього, щоб відсуджувати від національного українського кольориту і характеру сольоспів пок. Д. Січинського з їх важкою галицькою мельодикою, ані кількох популярних сольоспів пок. О. Ніжанковського з їх трохи театральною позою; але вони появи доволі відірвані, нерівної стійности і не являють собою стійного напрямку в пісенній формі. Що-ж до сольоспів молодших авторів, наддністрянських і наддніпрянських (напр. Стеценка, Сениці, Степового) — то вони, з малими виїмками, були ще Менцінському недоступні, так як вони у нас в Галичині що йно в останніх роках перед війною стали появлятися в книгарнях.*)

*) З иншої знову причини не згадую тут деяких доволі плодотивих та мало талановитих наддніпрянських авторів „українських пісень“ в роді Заремби і ин, -- які при своїй скучній „мельодійности“ мусять являтися для всякого, сик-так інтелігентного співака, не то для Менцінського, — безвартними.

Значиться — Менцінський (іменно-ж перед 15-ти—20-ти роками) поза Лисенком не мав великого вибору в українській пісенній літературі і не міг мати. Він і з самого почину обмежився майже виключно до пісень Лисенка, а власне до „Музики до Кобзаря“. Сей факт треба записати щасливим случаем в історії нашої сольово вокальної концертної продукції в Галичині. Бо ніякі інші українські сольоспіви так гарно не підійшли під артистичну манеру і індивідуальність Менцінського, як саме Лисенкові сольоспіви до Шевченка, — і з другого боку ніякий другий наш артист так всесторонно і глибоко не зрозумів і не відчув їх внутрішньої стійности та краси і не зумів її показати так ясно, як саме Менцінський. А се була не зовсім легка річ.

Лисенкові сольоспіви, особливо-ж до слів Шевченка, так своїм свобідним, вельми змінчивим стилем, без технічного пляну і системи — відтак із своїми вокально-технічними і драматичними вимогами являються мені для пересічних фахових співаків доволі ризиковними і не дуже вдячними проблемами.

Правда, співали і співають їх з патріотичного пієтизму многі наші доморослі співаки з гарними і дужими голосами, та переважно масакрували їх немилосерно, відаючи Лисенкові медвежу прислугу. Що-ж до наших оперових артистів, (говорю про артистів мужеського роду*) — то вони ніколи надто з Лисенком не симпатизували. Наш незрівняний лірик, Мищуга (мабуть з одним виїмком елегійного „Мені однаково“) не міг ніяк помиритися із сольоспівами Лисенка, та часто держав своїм акомпаніаторам інтересні виклади про непригідність його для співака-меліка, якого ідеалом в і мусять бути краса звука та заокруглена пісенна форма.

Так воно і склалося, що аж у Менцінським найшов собі Лисенко у нас вперве всестороннього інтерпретатора, який і голосово-технічними і іншими індивідуальними даними вповні достроївся до його вимог, а при тім і ревного

*) В сольоспівах Лисенка до Кобзаря (як і в укр. нар. піснях) доволі різко виступає різниця між піснями жіночими і мужеськими. Ся різниця условлюється головню змістом і характером тексту; але вона має також великий вплив на характер і пісенний стиль і на предестинацію одних або других пісень для мужеських або жіночих голосів. На всякий случай до тепер всі наші артисти і артистки у виборі пісень шанували сю різницю.

пропагатора, який умів промостити йому дорогу до нашого зрозуміння.

Може се й декому буде трохи дивно, що якраз німецька школа співу явилася потрібною і пригожою для виконання пісень Лисенка, який весь вік був свідомим борцем за ідею визволення української пісні від впливів „німецького“ шаблону, так осоружного в бувшій Росії. Але ми дивімся на факти без утертих пересудів. Перед усім всім нам доволі звісно, що й сам Лисенко перебув твердо німецьку школу і то в самому центрі німецької культури, в Липську. І хто знає, чи ось такі позірно парадоксальні фрази в деяких балачках про „німецький драматизм“, чи навіть „холеризм“ у Лисенка не мають в собі деякої долі правди. І хто знає даліше, чи такий конвенціональний у нас погляд, будьто би наш пісенний стиль мав бути ближчий і більш споріднений з італійським, чим з німецьким, дається вдержати без mnogих застережень. Правда, склонність української пісні до „широкої“ „роскішної“ мелодії і меліки здається надто очевидна. Але, розглянувши добре, ми побачимо, що отсе любовання мелізмами обмежується в піснях тільки на головні, ударені або кінцеві тони фраз, та що кольоратурні мелізми українських пісень, хоч і часті, але короткі і дрібні, і зовсім не впливають на ритміку, не мішають деклямації, яка для виразу української пісні має, хто зна чи що найменше не рівне значіння, як меліка. І хоча й українська пісня переважно м'якого та ніжного настрою, любить плавні, не острі ритми, — то проте вона також далеко від одностайного розливного, сантиментального мелізму, який нівелює ритмічно деклямаційну лінію тексту. І мабуть нема нічого більш осоружного для почуття справді музикального Українця, як отся „церковщина“, (чи не „італійщина!“) що виявляється у обезображенню деклямації і її виразу в співі. Українська пісня шукає краси перш усього в правді і безпосередности виразу, а не зносить крутої стилістики.

Те саме, але в далеко ще більшій мірі треба сказати про сольоспіви Лисенка до Кобзаря. Пісенний стиль великої часті тих сольоспівів оснований майже виключно на легкій, співній деклямації, в якій меліка тільки трохи заокруглює кінці, або видвигає і розширює головні тони фрази. Як на типові зразки такого деклямованого стилю, закрашеного тільки мелізмом — можна вказати на такі сольоспіви до „Кобзаря“, як: „За думою дума“, „Мені од-

наково“, „Чого мені тяжко“ (імено-ж 1. половина) і інші. Головний вираз і ефект сих, незрівняних в своїм роді „музикальних переводів“ Шевченкових поезій, криється у так простому, а так вірному музикальному підхопленню наголосових нюянсів деклямації — у тісній звязи із нюянсами настрою, які музика тільки економно підчеркує і скріплює мелодично-гармонічними середниками. Але і в інших, навіть найбільш „широких“ і свобідних мелічно сольоспівах (напр. „Гетьмани“, „Ой чого ти почорніло“, „На що мені чорні брови“,*) слідні на кождім кроці моменти і ефекти чисто і ярко деклямаційної основи, яких зневаження дуже легко обезобразує всю красу.

І взагалі дух і характер Шевченкових поезій, так змінчивих настроєм, що так часто любить перекидатись з екстрему в екстрем, — часто не може зносити самостійно розвиненої мелічної форми, та конче потребує драматизовання, реторики та деклямаційного патосу.**)

Усе те вкупі вказує доволі ясно на те, що українська пісня взагалі, а сольоспіви Лисенка спеціально — не всюди і не дуже то підходять під манеру італійського *bel canto*, і мені не дивно, що вони могли легше і краще підійти під лад Менцінського, питомця німецької школи і Вагнериста, чим Мишугі.

Мабуть без пересади можна сказати, що Менцінський вперше показав у нас в Галичині (а може і взагалі на Україні) „музику до Кобзаря“ в її найкращім і найвірнішим виді і став першим клясичним виконавцем у нас того рода стилю Лисенка. Він не тільки показав давніше вже часто у нас продукovanі і обезобразувані сольоспіви, (як „Гетьмани“ і ин) в новій красі і силі, але видобув на божий світ ряд нових, ранше у нас неспіваних творів Лисенка, як „Гомоніла Україна“, „Чого мені тяжко“, „За думою дума“ і ин. та зробив їх найсвітлішими номерами свого українського репертуару і заставив іще інших наших інтелігентних солістів-співаків на ньому взоруватись.

*) Пор. сюди також сольоспіви до Франка: „Розвійте ся з вітром“, „Місяцю князю“, або до Куліша: „У досвіта встав я“.

**) Здається, що одною з головних недотач сольоспіву „Минають дні“ є надто самостійно розвинена меліка, яка трохи пригнічує деклямацію і вибуховий патос поезії. Натомісць не мішає вона у сольоспіві до поезії Франка „Не забудь юних днів“, — де зрівноважений зміст і стопові наголоси допускають навіть одностайну мелічну схему.

Ніхто мабуть з нас досі не міг забути сього великанського вражіння, яке робив у нас Менцінський виконанням „За думою дума“, „Гомоніла Україна“, або „Гетьмани“. Ніхто мабуть не був в силі без розкішної дрожі всіх своїх нервів вислухати, як передавав артист отсі слова великої муки і туги поета:

Та що вродить з того плачу?
Вурян, мабуть, брате!
Не заревуть в Україні
Вольнії гармати,
Не заріже батько сина,
Свої дитини,
За честь, славу, за братерство,
За волю Вкраїни...

або, коли він неначе з кровю свого серця викидав отсю очайдушну фразу:

Нехай, брате! А ми будем
Сміятись та плакати,

або знов, коли він перекидувався у отсих скрутоголовних контрастах Шевченкового настрою:

День і ніч режуть гармати
Земля стогне, — гнеться!
Сумно, — страшно! А згадаєш,
Серце усміхнеться!

Так виконувати сих пісень не міг би ніякий чужий артист, хоч-би й найбільший, а лиш український з крові і кости.*) Правда тут злучились всі гарні голосові й інші прикмети нашого співака-артиста, уся його висока штука і культура для відтворення краси поезії і музики; але над ними всіми панувало та ними руководило ще щось инше: се його щиро-сердечне українське почування, якого він набрався за молоду, та яке не вспіло ще потахнути на чужині, а всею силою виривалось на волю при стрічі

*) Свобідна, нераз невикінчена і мало стильова фактура пісень Лисенка буває часто для культурного співака чи музика-чужинця не дуже то интересна, іменно з нотного образу здається часто не дуже то мудра і зрозуміла. Особливо доктрина Лисенка про свобідні наголоси в півстиху — нераз комплікує ритмічне фразовання і викликає різні непорозуміння для співака, який не говорив з роду українською мовою та з малку не співав українських пісень. Тут часто тільки питомий український інстинкт співака може вказати дорогу, якого вже мати у колісці заколючувала рідню пісню.

з рідною сферою. І хоч як нині відчужився Менцінський у своїм приватнім життєві від нас, то одна хвиля його виступу на естраді перед нами з семи кількома піснями була і буде вповні достаточною для того, щоби його відразу з'єднати з нами, щоби ми побачили в ньому знов рідного „Модзя“, хоч і співака-артиста європейської міри.

Коли із „Музики до Кобзаря“ Менцінський використав для себе трохи не всі кращі сольоспівні мужеського типу, — з інших сольоспівів Лисенка він — крім згаданих кількох пісень до слів Франка — чомусь не вибрав для себе нічого. З галицьких композиторів він (пізніше трохи) взяв в програму деякі сольоспівні Січинського (особл. „Finales“ і „Із слів моїх“) — і декілька інших (напр. мого „Черемоша“, М. Волошина „Ой гляну я“ і ин.*) Не згадую вже тут про деякі народні пісні (напр. „Ой ходив чумак“) співані Менцінським, так як вони не представляли собою особливого інтересу.

Докоряти Менцінського за те, що він переважно обмежився до Лисенка, — нам годі. Раз тому, що, як згадано, стиль „Музики до Кобзаря“ фактично краще всього підходив під його лад, а друге тому, що в інших сольоспівах нашої музикальної літератури був вибір вельми малий. Зрештою, Менцінський, як справедливо замітила німецька критика, не з тих співаків-артистів, які люблять монополізувати для себе самі вдячні, ефектовні партії питомого собі жанру і ними вдоволяються, — а навпаки, він досі все змагав примістити свої сили і талант до всяких вимогів стилю, коли тільки дана річ являлась йому важною і інтересною. На обмеження Менцінського до Лисенка зложились ще деякі інші внішні причини, які знову треба шукати у обставинах життя і кар'єри Менцінського. Сольоспівні Лисенка до Кобзаря він знав і співав з піетизмом ще за своїх гімназійних і студентських літ; натомість з піснями Лисенка до Гайного і з іншими сольоспівами в Галичині і на Україні, які явилися переважно пізніше, що йно в часі його оперової кар'єри за границею, — міг він знайомитись хіба лиш за час свого короткого побуту в Галичині з нагоди виступу на яким то святочнім концерті, — коли йому

*) На скільки не помиляюся, виконував Менцінський у нас також деколи О. Ніжанковського: „І молилася я“. Взагалі не можу ругати, чи в репертуарі Менцінського не нашлись деколи ще які інші пісні галицьких композиторів.

треба було збагатити програму чим то новим. Із того віддалення артиста від нашого життя вийшло не так злегко-важення наших сольоспівів, а зовсім друге лихо:

Менцінський бувало нераз, в останнім моменті перед приїздом на концерт до Галичини, або в останні дні перед концертом, розглядаючи горячково нашу нову літературу сольоспівів, та не подибавши на час щось собі пригожого а вартного, іноді прихапцем вибрав дещо не дуже то щасливо, або знов не достеріг дечого, що дуже гарно годилось би для його виконання. Так напр. тільки тим способом можу пояснити собі, що Менцінський не найшов нічого путнього для себе серед сольоспівів Лисенка до слів Гайного, а обмежився якраз до пісні Січинського: „Із сліз моїх“ — мелодії вельми дешевого, а за те мало Гайнівського жанру — ще й до того з прозово-кованим українським текстом, якого не в силі окрасити і найкраща музика. І великим спопуляризованням якраз сеї пісні у нас завдяки виконанню її Менцінським, годі віддати великої прислуги для нашого мало виробленого смаку. Так само важко було-б пояснити, чим саме руководився артист, коли взяв в програму простеньку, а радше трохи деревляну мелодію відомої пісні про чумака, коли міг би був у нас найти відміни сеї пісні далеко кращі і повніщі, хоч і не знаю, чи де друковані (напр. співану у нас Хоткевичем).

А вже-ж ніяк не можу зрозуміти, чому артист на однім з останніх концертів у Львові в серії народніх пісень на першому місці поставив старосвітсько-сантиментальну пісню: „Ох, я нещасний“, яка являється у нас уже трохи пережитком, і то мало інтересним, і ледви чи надається до серйозного артистичного трактовання. І коли не покладемо сього вибору на карб поспіху артиста перед концертом, то хіба треба би прийти нам до печального висновку, що Менцінський через своє віддалення уже від нас так відчужився, що й на ґрунті народніх пісень годі нам з ним порозумітися. Але таке заключення здається мені — по тім всім, що досі сказано про нашого артиста, як виконавця українських сольоспівів, — зведенням квестії ad absurdum.

Я твердо пересвідчений, що з матеріялу українських народніх пісень Менцінський міг би добути велику силу відповідних і вдячних для себе номерів. Та головне лихо в тім, що в нашій нотній літературі народніх пісень, гарно і стильово зааранжованих для артистичного сольо-

співу з фортепяном, знайти трудно. Навіть доволі обемистий „Збірник українських народніх пісень“ Лисенка — для артиста-співака, який схотів би вибрати з нього низку ефектовних і різнородних, контрастуючих зі собою номерів, — мало пригожий, бо Лисенко поставив собі девізою не зовсім вірний принцип, що для заховання етнографічної вірності і кольориту народньої пісні треба посвятити свободу артистичної обробітки, яка обмежується сливе у кожній пісні, „Збірника“ до стереотипних „Vor-і Nachspiel“, та легкого гармонічного підкладу для мелодії.

А все-ж таки мені здається, що в ньому найшлись би деякі пісні, які (і в тім виді, як вони є) могли-б стати певно кращими номерами репертуару Менцінського, чим згадані в горі.*)

Отсі мої кінцеві замітки і думки, які зродились у мене уже давніше, перед війною, не повинні в нічім вразити нашого артиста. Вони подиктовані мені нічим иншим, як лиш гарячим і щирим бажанням, щоб його думки по змозі трохи ближче до нас притягнути та тісніще зв'язати з нашою, хоч і вбогою, та всім нам однаково дорогою підростаючою культурою. І я певний, що Менцінський зрозуміє мої інтенції, і не зрозуміє їх фальшиво.

*) Із кількох німецьких рецензій про устровні Менцінським „Вечері українських пісень“ в Німеччині видно, що артист співав крім сольоспівів Лисенка і инших, також українські народні пісні; котрі саме були се пісні, дізнатися годі, бо в рецензіях не подається заголовків ні змісту пісень; але з загального тону оцінок видно, що були се, на жаль, пісні, співані артистом на остнім концерті у Львові.

В. Карпович

Доля галицьких пам'яток в часі війни.

Пам'ятки нашої минувшини ніколи не могли величатися справдішньою опікою, наколи ми самі не постаралися о їх охорону та безпечний захист в наших музеях. Так було звичайно перед війною, а далеко гірше склалось за час війни.

Офіційними покровителями старини галицької землі являлися ц. к. консерватори, що під австрійською управою були справдішніми мальованими фігурами без якої-небудь влади та матеріальних засобів. На наше щастя чи нещастя, перед війною задумала була Центральна комісія у Відні якусь реорганізацію інституції краєвих консерваторів, та не встигла її перевести через воєнні події. Збір галицьких консерваторів остався, неначе-б завішений між небом і землею та до кінця не спромігся на щось більш енергічне.

З вибухом війни в 1914 р. припинив він свою діяльність, звинув бюро, віддаючи акти, збірки та видавництва в переховання бібліотеці гр. Баворовських у Львові. Так тривало до осені 1916 р., а тимчасом вигасли мандати членів збору, невідновлені ц. к. урядом. Недостача урядового консерваторського органу, що його передбачував проєкт державного закону про береження пам'яток з 1909 р., не введеного в життя задля вибуху війни, спричинила, що галицька земля була позбавлена до весни 1916 р. урядової консерваторської опіки. Аж від сього часу за ініціативою краківської Академії наук розширила віденська Центр. комісія діяльність ц. к. краєвого консерваторського уряду в Кракові також на українську область. Втрати, за-

подіянні війною в галицьких пам'ятках та пекуча потреба опіки для них, дали почин краєвому Виділові відновити нечинний збір консерваторів.

Письмом з 21. вересня 1916 р. звернувся краєвий Виділ до збору консерваторів з заявою, що без огляду на факт утворення ц. к. консерв. уряду в Кракові та без огляду на зв'язь сього уряду (зглядно збору консерваторів) з Центр. комісією у Відні, краєвий Виділ бажає мати власне дорадче тіло, що мало би розсліджувати подання про краєві субвенції на консервацію пам'яток та видавало про них оцінку і провірювало зужиття признаної субвенції.

На засіданню бувших членів збору ц. к. консерваторів Східної Галичини 5. жовтня 1916 р. у Львові рішено по думці краєвого Виділу уконститууватись знову під назвою „Краєвого консерваторського збору Східної Галичини“ та збільшити число членів, вибрати управу і предположити краєвому Виділові справи діяльності, організації та завдань збору на будуче.

На засіданню дня 5. марта 1917 р. приступив збір до внутрішнього уконституування та подрібного поділу праці, що мала розвиватися в рамках, наданих їй постановою краєвого Виділу з дня 17 січня 1917 р. Після сього поділено збір на чотири секції, а саме: історичну, архівальну, передісторичну та видавничу. Порішено довести до кінця видання „Звітів збору ц. к. консерваторів“, докінчити третій том „Консерваторської теки (I. 1892 — II. 1900), та підняти видавництво орґану нового збору.

Склад краєвого збору у Львові обнимав в останніх часах 14 членів, іменованих краєвим Виділом на шість літ (1917—1922 р.), які одначе нічого не довершили, остаючи і на дальше давними м'яльованими фігурами без значіння та власти. Супроти сього наші пам'ятки були полишені за весь час війни своїй незавидній долі, що тяжко відбилась на них нещасних та призабутих.

За весь час війни українські пам'ятки не мали ніякої зорґанізованої та свідомої опіки, а все те, що робилося в сім напрямі, се змагання одиниць та інтересованих. Московська інвазія відрізала відразу шмат землі, загарбуючи власть, для нас зовсім невічливу, але все таки, респектуючу нашу матеріальну минувшину та святощі народу. Над церквами не знущалися, а о скільки деяка з них впа-ла жертвою, се звичайна, хоч сумна воєнна доля діла люд-

ської руки. На загаль можна сказати, що несогірше вийшли наші пам'ятки з московської управи — много гірше велося їм пізніше!

Для береження галицьких пам'яток делегувала петербурська Академія наук заслуженого директора російської колєгії у Римі, а свого члена, Євгена Шмурла, що вскорі найшовся у Львові, уладжуючи звідси консерваторсько-научні поїздки по цілїм краю. Щиро зайнявся він українськими інституціями, а найбільше Товариством ім. Шевченка та „Національним Музеем“, в яких бував не рідким гостем. Пам'ятаю його заінтересовання для научних наших публікацій, що видно були для нього великою несподіванкою. Спеціально зайняли його праці, що їх підняло Наукове Товариство ім. Шевченка задля інвентаризації та досліджування нашого церковного будівництва та інших українських пам'яток. Для нашої научної діяльності мав він велике признание та не дуже ховався з сим, що не годиться на варварське придушення нашого народнього життя царським режімом. Що до наших взаємин з Поляками не дуже орієнтувався, але намагався бути безсторонним; лихо було лиш в сім, що на офіціалнім своїм становищі не міг противитися своїм властям, які не толерували Українців, а не могли ніяк найти в нас справдішніх Росіян.

Дуже радо зносився він з представниками науки, а найбільше з консерватором д-р. Ал. Чоловським, що мав багато зрозуміння для пам'яток старини. Незвичайно інтересні були спомини Е. Шмурла, списувані ним педантично з дня на день, в яких обняв він подрібно всі свої вражіння та помічення з українського і польського життя в Галичині. Залюбки характеризував він всі особи, з якими доводилось йому мати діло в научних справах, і під сим оглядом будуть колись цікаві сі записки. Про наукові, консерваторські та музейні справи інформувався він у Б. Януша, який і згадує про нього в своїй книжці про „293 днів російської управи у Львові“. Церковно-українським деревляним будівництвом зайнявся він так щиро, що в петербурській Академії реферував про потребу спеціальної публікації, якої оброблення радив віддати Янушови; на сю ціль призначила Академія навіть якусь квоту, але відворот російської армії перепинив се діло.

З великим признанням, а навіть одушевленням згадував Е. Шмурло про „Національний Музей“, що видно

просто зачудував його багатством нашої питомої штуки і культури. Сього не сподівався стрінати у Львові. І не лиш він заглядав в тихі мури музею. „З першого дня російської окупації Львова — каже директор музею — Націон. Музей став предметом особлившої уваги. Українці йшли до нього, як до свого рідного, як до представника свobodної наукової та культурної праці в області давнього нашого життя не лиш галицької України, а „руські“ приходили — одні, щоби пізнати „осередок мазепинства“, а другі, щоби пізнати наш культурний дорсбок“. Завдяки Е. Шмурлови управа музею не лиш не відчувала перепон в своїй діяльності, але навіть спромоглась на уладження інтересної вистави картин арх. Ол. Лушпинського, що представляли деревляні церкви галицької землі. Ся вистава стягнула багато цікавих, але через те мабуть дала прибою до переслідування інституції, яка колола в очі людоців зпід чорносотенного стягу.

Тому серед особливо важких умов прийшлося Нац. Музеєви святкувати 10-ліття свого основання 8. марта 1915 р. „Товпа поліцистів — оповідає директор — жандармів і московських комісарів зірвала з його дверей урядові печатки, щоби перевести подрібну ревізію. Ревідували, накладали великі печатки на поодинокі шафи та відділи, щоби „мазепинська“ пропаганда не полилась з музею ріками по галицькій землі. Перетрусили все, положили нові печатки на всі входові двері, поставили знову сторожу, забрали ключі, директора відвели туди — звідки привели...“

В другій половині марта 1915 р. музей вернув до нормального життя, правда під строгим наглядом поліції та жандармерії. При тім треба згадати, що ще ніколи досі не мав він стільки доходів із вступів та продажі каталогів! В останніх днях червня скінчилось все — директора вивезли до Росії, вернули австрійські власти, а музей лишився на довго без опіки. Сторожила лиш вірна цінним збіркам А. Павликівна, а опісля і Я. Пастернак, колишній урядник музею. Директор І. Свенціцький вернув аж в 1918 р.

Полишаючи Львів, Москалі мали намір забрати з собою і наші музеї, та не стало часу. З власної волі спакували лиш „дудикевичівські“ братчики з Ставропігії свій цінний архів та багатий музей і вивезли все до Києва, чи Ростова н. Доном. де і досі десь зберігаються наші най-

цінніші пам'ятки, які — хто знає — коли вернуть на своє місце. На щастя, сей музей був дуже точно зінвентований та публікований в просторім каталозі д-ра І. Свенціцького і в давніших реєстрах та описах А. Петрушевича, д-ра І. Шараневича і инш. Сей спис облекшить значно евентуальну ревіндикацію наших пам'яток.

Також тяжка буде справа зі забраною в Перемишлі владичою мітрою, переробленою з корони, присланій королеви Данилови папою Інокентієм IV. на коронацію в Дорогичиві в 1253 р. По здобуттю Перемишля Москалі вивезли її дня 2 червня 1915 р. в Петербург і не знають, що нині з нею діється. Се незвичайно цінна пам'ятка і тому не можемо залишити ніяких змагань, щоби її видобути з поворотом для скарбниці перемиського кафедрального Собору. Ся мітра звісна є з ріжних рисунків, але найкраще представляє її кольорова картинка, видана з нагоди її вивезення Москалями, а зроблена з портрету владики Чеховича києсти А. Скрутка, що малював мітру з оригіналу.

З львівських збірок потерпіла бібліотека Наук. Тов. ім. Шевченка, перевезена якраз з початком війни з „Академічного Дому“ на ул. Чарнецького. При ревізії розкинуто картковий каталог, деякі книжки та рукописи, так само, як і в „Націон. Музею“, де згинуло також дещо книжок. Велику шкоду потерпів митрополит Андрій Шец-

Вознесення..

(З Богородчанського іконостасу).

тицький, якому забрали Москалі великий родинний архів, зложений з величезної переписки, що сягала ще середніх віків по нинішні вже часи. Були проби ревіндукувати архів, але хто знає, чи верне він ще коли до свого власника. Була би се одначе велика і непомірна втрата, бо згадана переписка се першорядний історичний матеріал, досі незаний і невихіснаний. Тому треба буде в відповіднім часі ушімнутися за ним, як і за архівом Ставропигії, короною Данила та вищими нашими пам'ятками.

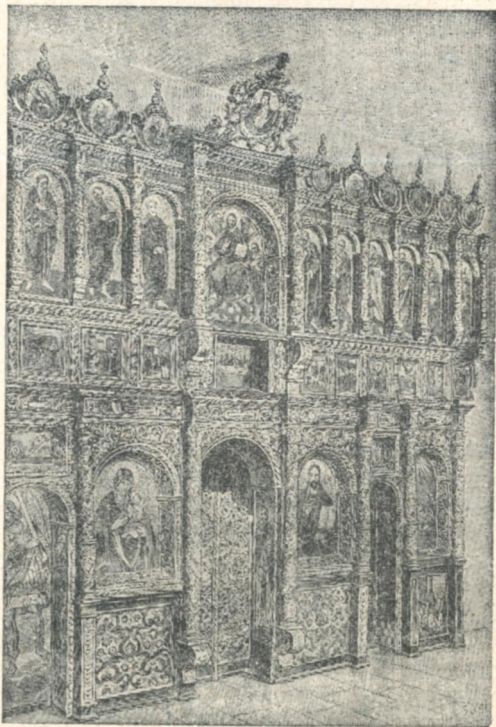
Зовсім розграблено бібліотеку „Академічної Громади“, що містилася в „Академічному Домі“. Москалі звалили її на купу, палили книжками, кидали їх під коні, а опісля з гноєм закопали на огороді. Поодинокі книжки з печатками товариства бачив я розкинені на вулицях Мохнацького та Супінського, а також в руках деяких мешканців сих сторін. Вратувати повелось ледви дещо з цілої бібліотеки.

З приватних збірок постигла незавидна доля гарну бібліотеку, рукописи, приготовані до друку праці та цінний матеріал Мих. Возняка, зібраний ним до історії української літератури і культурного життя. Те саме постигло бібліотеку історика проф. Ст. Томашівського, якому згинули теж ще й рукописи кількох праць. Таке нещастя лучилося і кільком иншим нашим ученим.

Сумна доля стрінула одну з найбільших українських бібліотек, а саме бібліотеку „Народнього Дому“ у Львові. Перед самою війною перевезено її з „Народнього Дому“ до нового будинку при ул. Курковій. Війна спинила розпочате впорядкування цієї бібліотеки. Прийшла московська інвазія, а відтак відворот. Разом з архівом та музеєм Ставропигії задумали москвофіли вивести і сю бібліотеку. Навіть спакували кілька полиць, але остаточно задля недостачі часу оставили цілу бібліотеку в порядку. По повороті австрійських властей обняв заряд інституції з рани уряду комісар поліції А. Смุลка, що старався оберігати книжкову скарбницю. Аж з початком 1916 р. велике нещастя постигло неоцінені книжки. Військовий заряд постановив опорожнити льокаль (три поверхи) бібліотеки та перемістити його на школу для інвалідів. Самі книжки мали перевезти до сутерин намісництва і зложити там в депозиті. Була се велика небезпека для збірки, що

вже перед адміністрацією Смулки потерпіла значні втрати задля недостачі якої-небудь опіки. Автограф одного з найзнаменитших творів Шевченка найшовся на вулиці в руках дитини сторожа і лиш випадково вратовано його, — а скільки інших речей згинуло!

Зарядження військових властей викликало несупокій серед української громади, і тому 21 лютого пішли д-р Е. Озаркевич, д-р Ст. Баран і д-р В. Бачинський в депутації до делегата намісництва з проською, щоби здержав румацію бібліотеки, яку мали перевезти вже другого дня. Радник д-р Цоль прихилився до просьби і мимо виразного телеграфічного поручення намісництва з Білої здержав румацію. Українська парламентарна презентація та український представник краввого Віділу довели до сього, що бібліотека остала на місці, хоч таки треба бу-

Іконостас церкви в Рогатині з XVII ст.
(Загальний вид).

ло уступити льокаль на згадану школу. Не обійшлося відтак без виломлювання дверей, за якими звалили книжки, але все таки зберіглися вони, хоч з немалими втратами. Сумне лиш, що багато книжок, друків, а навіть рукописів найшлося в торговлях львівських антикварів, з яких спеціально один багато їх продав бібліотеці міського Архіву мимо сього, що на них видніються великі бібліотечні

печатки. За ці книжки треба буде також ушімнутися управі бібліотеки, здекомплетованої спеціально в відділі летучих листків, рукописів та автографів.

За московської інвазії впали жертвою ще два провінціональні музеї, вправді не в наших руках, але переважно складені з наших памяток, а саме: „Подільський Музей“ в Тернополі та „Покутський Музей“ в Коломиї. Спеціально втрата сього другого торкається нас немало, бо в ньому находилися включно українські історичні, етнографічні та природничі памятки. З тернопільським музеєм втратили ми багату збірку українських передісторичних памяток, між якими були і дуже цінні уаікати. Оба музеї належать нині до минувшини — так безслідно розграбили їх Москалі та „свої“.

Не мало потерпіло провінціональних збірок, передовсім деканальних, парохіяльних та священничих бібліотек. В Сморжові (пов. Радехів) розграбили архів і церковну бібліотеку, в Лучинцях (пов. Рогатин) згоріла бібліотека пароха, з парохіяльного дому в Козовій (пов. Бережани) розграбили всі акти і багату бібліотеку. Теж саме постигло парохіяльну бібліотеку в Липовиці (пов. Долина). В часі інвазії знищено цінну деканальну бібліотеку, приміщену на приходстві в Гребенові (пов. Сколе), що обнімала більш 500 книжок, засновану 1859 р. о. Мих. Фортунною. Таких втрат могли би ми навести дуже багато, але і отсі можуть послужити за доказ, яка доля була писана нашому культурному майнові за час війни. Грабили Москалі, по них Маляре, Турки, Німці, а і тепер нема кінця апетитам грабіжників всякого роду.

Годі вже нині уявити собі ціловид наших втрат, але се напевно можна сказати, що в змалюванню сього пресумного образу одною з найчорніших на нім красок буде певно знищення соток наших гарних деревляних церков і недавно побудованих, мурованих. Які справдішні трагедії переходили вояи разом зі своїми громадами! Тяжко змалювати як слід сей безмір горя, варварські наруги зі святощів народу! Все те мусіли ми перенести в цій великій війні, без найменшої нагороди.

Свого часу зайнялися ми збиранням звісток про знищені церкви дорогою квестіонарів. — Зібраний матеріал буде найточніше публікований зі всіми датами, і тому тепер обмежуємося лиш до найзамітніщих прикладів, які могли би ми навести цілими сотками. Як глибоко відчу-

ває наш нарід втрати, заподіяні йому якраз що до найбільшої його святости, найкраще засвідчує лист, який ми, один з перших, одержали на наш поклик. Автором його не є навіть священник, а учитель, якого воєнна доля прогнала з родинного села і кинула в якийсь військовий шпиталь по тяжких переживаннях в полі. „Вичитавши в „Ділі“ ось його слова — зазив подавати звістки про звичення війною наших церков, полишених нам в спадщині дідами і прадідами, спішу, щоби бодай в часті розказати про свою матір-церкву, що впала жертвою цілковитого спалення в 1915 р. в часі відвороту російської армії. Властиво таке донесення в першій мірі було-б обовязком пароха, одначе сумніваюся, щоби нашого пароха заінтересувало таке діло! Тож яко парохіянин і вірний син своєї матері-церковці в Добротворі (пов. Камінка струмілова), будучи часово на відпустці, оглядав я лиш буряном поросле міспе, де стояв наш божий храм-церква, побудована з дерева ще в XVII, в...“

Такими словами промовляють автори і інших листів, з яких все пробивається велике привязання до своїх храмів, дзвінниць, дзвонів, образів, церковних книг і т. п. Один із священників пише про церкву в Суходолі (пов.

Гусятин): „...„Не велика вона вправді, але гарна була, весела тай стрійна. Панувала в гусятинській околиці, бо 32 метри високу вже з далека можна було бачити. Але доля її сумна-незавидна. В неділю 10-го відай вересня 1917 р. о годині чверть на десяту в ночі зникла з поверхні землі. За високою точкою була в тій воєнній хуртовині. Щоби

Камінний велитень в Підгороддю.

Москалі не мали такої високої точки, пригожої до цілі, себ то до влучних стрілів, з припоручення вищих властей 15 та запасна німецька дивізія підминувала її і висадила в повітря. На моїх очах будувалась і немов з під землі виросла і на моїх очах розсипались в могилу румовища“..

Про зовсім зруйновану церкву в Свистільниках (пов. Рогатин) розказує вдова по тамошнім священнику: „в чотири місяці по смерті бл. п. мужа т. в. 9. вересня 1916 р. виевакували мене, як і всіх людей, з села, нагло і несподівано, бо мусілося лишити свій доробок на поталу і знищення, а що не було ще постійного завідателя в парохії, я встигла перед виїздом скрити під підлогою в церкві метрики, важніщі папері, записки, щадничі книжочки, а також фелони, чаші, церковне біля і т. п. Все те було схеване при двох свідках, з яких один церковний провізор, Тимко Герус, господар в Свистільниках. Через 10 місяців була там боева лінія, — не вільно було нікому і заглянути під загрозою кари. Аж по відвороті Москалів в липні 1917 р. вільний був вже доступ і згаданий провізор виводив сховані річи, але вже з під розвалин церкви. Метрики і всі письма заніс до сусіднього священника в Сериках горішніх, книжочки щадничі задержав у себе, а церковне біля та фелони майже все знищене. Само село зруйноване, аві одной цілої хати, парохіяльного будинку ні церкви. О скільки мені відомо церква з дерева мала походити з кінця XVII або початку XVIII в. і не була побудована в Свистільниках, а лиш куплена і перевезена з иншої місцевости. В виді хреста з трьома банями; за церквою мурована дзвінниця, з котрої дзвони забрали Москалі в 1915р. Мала вона прекрасний старинний іконостас, що по переказу мав походити з Манявського Скиту; часть сього іконостасу з намістними образами Божої Матері і Христа та побічними іконами була на археологічній виставі у Львові.

„В 1914 р. в серпні перейшла через село кількадесять тисячна армія Радка Дімітрієва, котрий оглядав церкву і приказав сфотографувати іконостас. В церкві було також кілька старинних портретів на блясі фундаторів, Андрія Свистільницького та його жінки, що були також на виставі. З свистільницької церкви зберігається старинне залізне клепало і деревляний свічник в „Націон. Музею“. Церква мала прекрасне евангеліє і инші книги, досить

фелонів, біля, хоругов, образів, два павуки, висячу лампу, ліхтарі і т. п.“...

О. Собчак розповідає про стареньку церкву в Крилосі під Галичем: „Церква мурована з тесового каміння, побудована 1584 р. як вказує напис на ній і рік, вирізаний в каміні на стіні церковною азбукою. Вид її корабельний, мури грубі на півтора метра, дах окаповий з малою сигнатуркою на середній, критий бляхою. Перед 1702 р. була вона знищена Турками, як згадує про се записка в євангелії. В сім році відновив її львівський владика Йосиф Шумлянський, як видно з дати вирізаної над бічним входом. Точний опис церкви знаходиться в праці д-ра Пеленського про архітектуру княжого Галича.

„Церква потерпіла в червні 1915 р. Москалі були в Крилосі, а австрійські війська підходили від Викторова та Комарова. Через три тижні били австрійські пушки і мерзери на церкву яко найвищу точку в околиці. В стіни храму вдарило 21 куль різного калібру, між ними 3 з мерзера. Мерзерові кулі спричинили частинне завалення верха правої і лівої стін. Бляху на даху, прошиту кулями, зірвав вітер так, що лишилася вона без накриття. Через недостачу даху та від куль знищено іконостас і ціле внутрішнє уладження; врятувати повелось лиш ризи, чаші і книги. Дерев'яна дзвінниця на мурованій

Передісторичний пам'ятник
в с. Лопушній.

яких 10 метрів високій підставі, побудована мабуть з церквою, як-би входило з грубости мурів і каміння. Згоріла вона від запальної кулі, при чім стопилося 9 дзвонів. Мурована часть дзвінниці служить тепер за каплицю до відправи богослуження, як перед 1702 р. підчас подібної руїни храму. Шкоди в приближенню треба обчислити на 200.000 корон. Побіч церкви знаходиться 13 ям від мерзерових стрілен; одна має 32 кроки в обводі“.

В церкві в Серниках доішніх (пов. Рогатин) мали німецькі війська свій постій і при тій нагоді спалили іконостас, лавки та столи, а дзвінницю розібрали на паливо. Церкву в Бовшові під Галичем розграбили до тла німецькі війська, так само в Бовшівці та Слобідці бовшовецькій, де церкву і дзвінницю розібрали Німці. В Кунашові (пов. Станиславів) робили Німці столярку і мали свою кухню. Тому уладження знищене і все розграблене. В иншій місці по виселенню людей розбили касу і ограбили більше, як 1000 корон, вкрали чаші, пушку, фелони. В церкві були кухні і кватири „союзних“ військ. „Скоморохи нові і Гербутів не існують.

Церква в Свистільниках.

Нема церкви нема парохіального дому, нема будинків, лиш самі ями від гранатів, шанці, дроти і гроби!.. Люде розміщені по різних селах“.

Церква у Вишкові (пов. Долина) ограблена майже до чиста мадярськими військами, що двічі арештували невинного пароха. Ціле внутрішнє уладження церкви в Купчинцях (пов. Бережани) забрали Німці, а хоругви, патериці, божий гріб, лавки, книжки знищили. В церкві стояли коні, яких накривали фелонами. В деревляній церкві в Стоянові було якийсь час полеве кіно, по усуненню іконостасу,

віктарів та лавок. В часі уступлення російського війська в червні 1915 р., коли горів Рогатин, спалили цінну різьбу іконостасу з XVIII в. Від серпня 1916 до січня 1917, а відтак в червні і липні 1917 р. німецька команда забрала церкву на поміщення для полонених, через що церква в нутрі дуже потерпіла. В 1914 р. мадярські війська насильно розбили замок церкви в Острові (пов. Вібрка), розбили підручну скарбону і забрали всю готівку, а також церковне біля, золоті чаші і т. п. В церкві в Книгиничах (пов. Вібрка) був німецький холеричний шпиталь!

Такий спис можна би вести без кінця — сумні докази важкої долі наших храмів. Для повноти треба ще згадати про тисячі дзвонів, заграблених Москалями, а відтак Австрійцями, які продавали їх жидам-фабрикантам, лишаючи громадам квітки, признаючи чотири корони за кільограм бронзу! На жаль, не місце тут на точніший розгляд сих справ, але і на се згодом прийде час. Кривду заподіяли нам не лиш матеріяльну, але і наукову, бо ті дзвони були в більшій часті пам'ятками минулих віків, не досліджені і мало ще досі звісні. Нині нема їх вже зовсім і ледви чи вдасться вирівняти величезну втрату.

Сумна доля стрінула стару, дерев'яну церкву в Богородчанах з 1778 р., яка згоріла від вогню австрійської артилерії. Щастя

було лиш, що перед тим вивезли з неї незвичайно цінний іконостас з колишнього Манявського Скиту. В завязятих боях на полудне від Станиславова уступили в серпні 1916 р. австрійські війська перед Москалями з Богородчан. По цілковитім опорожненню місточка пригадали собі вояки, що дуже цінний скарб штуки може пропасти на все і тому рішили врятувати його. Вояки, що добровільно зголосилися, вернули під проводом офіцера з чотирма тигаровими самоходами до місточка. Тут не застали ще Росіян, бо ті рішили аж ранком увійти до міста. Вояки взяли зароз розбирати іконостас і пакувати при помочі населення. Пізною нічю виїхали з міста, а як переїхали через Бистрицю, висадили міст; небавком потім появились в Богородчанах перші козацькі стежі. Врятований іконостас перевезено відтак до Відня та віддано в часове переховання Музеви штуки та промислу, де він і досі зберігається в паках. В своїм часі треба буде упізнатися за нього, а на разі треба звертати увагу, щоби не попов в непокликані руки.

Церква в Крилосі.

Щастя було лиш, що перед тим вивезли з неї незвичайно цінний іконостас з колишнього Манявського Скиту. В завязятих боях на полудне від Станиславова уступили в серпні 1916 р. австрійські війська перед Москалями з Богородчан. По цілковитім опорожненню місточка пригадали собі вояки, що дуже цінний скарб штуки може пропасти на все і тому рішили врятувати його. Вояки, що добровільно зголосилися, вернули під проводом офіцера з чотирма тигаровими самоходами до місточка. Тут не застали ще Росіян, бо ті рішили аж ранком увійти до міста. Вояки взяли зароз розбирати іконостас і пакувати при помочі населення. Пізною нічю виїхали з міста, а як переїхали через Бистрицю, висадили міст; небавком потім появились в Богородчанах перші козацькі стежі. Врятований іконостас перевезено відтак до Відня та віддано в часове переховання Музеви штуки та промислу, де він і досі зберігається в паках. В своїм часі треба буде упізнатися за нього, а на разі треба звертати увагу, щоби не попов в непокликані руки.

Наприкінці, неначе для реабілітації кровожадної Бельони, згадаємо і про додатні її впливи в області нашої

старини. Не багато сього, але все по правді треба зреєструвати. Найліпше — і се не лиш у нас — повелося у війні преісторії, а се завдяки стрілецьким ровам, бо при їх копанню подибувано дуже часто перодісторичні гроби і цілі цвинтарища та останки осель і полишені скарби. Не всі викопані пам'ятки опинилися в покликаних руках і нерідко вивозили їх далеко за межі нашої батьківщини, але все таки лишилися вони цінним матеріалом для науки. Годі тут вичисляти всі того роду нахідки, але згадаємо, принаймні про одну з найцінніших, а саме про відкриття нашими стрільцями величезного каменя зі старинними знаками на Підгороддю під Рогатином. Стояв він довгі літа на сгороді селянина Бойкевича, який вкінці викопав його з землі та витавив за хату. При відкопуванні відкрив під ним, від заходу, при дорозі, кости, а між ними щоку барана.

Сей камінь є тим інтересний, що видко згрубша був обтесаний від гори, встромлений нездарним сподом в землю; на однім боці має вирізаний невміло рисунок немов би людської руки, зверненої до долу пальцями. Подібний, але ще більший камінь відкрили давніше в селі З а з д р о с т и (пов. Тереховля), в З в е н и г о р о д і (пов. Вібрка) та в кількох інших місцевостях, а всі вони називані „бабами“ сягають дуже давних часів нашої історії.

Звісний є загально пам'ятник т. зв. Святовида, найдевший в руслі Збруча під Городницею, в яким учені добачують фігуру поганського божка старинних Славян. Крім сього Святовида відкрили у нас ще другу подібну пам'ятку, а саме чотири камінні величезні ноги, на яких піднімається височезний камінний хрест з Ісусом Христом. Ся фігура стоїть тепер на горі над дорогою в с. Л о п у ш н і й (пов. Рогатин), а мабуть хрест перекований є з старинної поганської фігури, що стояла на збережених чотирьох могутних ногах. За тим промовляє його нечувана висота (майже 3 метри), а також обставина, що як сягав людська пам'ять, стояв він вже на нинішнім місці, хоч хибно подають, неначе-б фігуру Святовида мали найти в ріці, розбити на кусні, а на самих ногах поставити хрест на знак побіди християнства над поганством. Мав се зробити в полов. ХІХ в. місцевий священник, але досліди на місці доказують, що се звичайна сплетня, бо найстарші в селі люде вже від своїх дідів не могли довідатись, звідки взявся

сей дивовижний пам'ятник, якому подібного не знайти на цілій Україні. Тому треба берегти його і не дозволити, щоби вимандрував десь за своїм братом, Святовидом зі Збруча. Най лишиться разом з велитнями з Заздрости, Підгороддя та Звенигорода там, де його місце.

Микола Голубець

Теофіл Копистинський.

(1844—1916).

На сірому тлі галицько-українського малярства другої половини минулого століття зарисовується доволі рельєфна постать тихого і совісного „церковного маляря“ — Теофіля Копистинського. Абетрагуючи від того, що Копистинський міг дати а беручи під увагу тільки те, що в дійсності дав, приходимо до переконання, що маємо до діла з людиною справді творчою, з артистом з якого кращих творів пробивається вроджена, хоча й скована життєвими умовами індивідуальність. Бачимо там, що в нього були всі дані для того, щоб витворити собі свій стиль, по своєму розуміти бачене і по своєму нам його до оглядання подавати. Того хіба доволі для цього, щоби поруч малярської спадщини Копистинського не пройти мимо, а найти йому його місце в історії українського малярства. Пісня про „змарнований талан“ така уже в нас на всі лади переспівана, що починати її при кожній нагоді уже набридло. А всетаки Копистинський був... змарнованим таланом...

Зрівноваження і витривалість дозволили йому опанувати малярську техніку до того, що рідко котра з його картин ударить нас хибами рисунку чи плястики. Усі вони — пересічно-поправні, деякі може трохи за банальні, але ті, яких не малював на замовлення, мають поза тією поправністю — свого роду глибіню і щирий сантімент мистецтва для мистецтва...

Родився Копистинський 1844 р. в Перемишлі, сином урядника греко кат. капітули. Рід його походив з невеличкого села в Перемищині Кописна, гнізда української шляхти Копистинських гербу „Леліва“. З цього роду вийшов, між іншими, перемиський владика Михайло Копистинський († 1610 р.).

Зразу вчився Копистинський в перемиській реальній школі, а відтак в мистецьких академіях Кракова і Відня, де товаришував з Матейком і Мункачим. Академічні студії покінчив Копистинський, дякуючи допомозі гр. Володимира Дідушицького, якого палата в Потуриці повна за те молодечих праць нашого артиста. По смерті свого мецената побачився Копистинський примушеним... кинути мрію про мистецтво й узятися до праці для шматка хліба, якого потребував сам і наростаюча рідня. Зразу заробляв портретами і, починаючи від портрету еп. Ступницького дає ряд справжніх творів мистецтва, але згодом віддається ледви не всеціло церковному мalarству.

Виробити собі бодай приблизне поняття про його велитеньську продуктивність в тому напрямі можемо на основі збереженого в посмертних паперах реєстру його церковних робіт. Писаний він по польськи на довго перед смертю, доволі невиразно через що в нашу транскрипцію можуть попасти похибки. Справлення їх уможливить щойно майбутня інвентаризація праць Копистинського. Місцевости подані в тому реєстрі в довільному порядку з рівночасним зазначенням, кільки де є його робіт. При декотрих місцевостях число робіт не означено. І так: Львів: Бернардини, Франціскани, Преображенська церква (запрестольний образ „Преображенія“ копія) Перемишль, Тартаків, Миколаїв 53, Печенжин 52, Коломия 1, Краснопуца 18, Городище 30, Карлів 12, Нове Село 45, Санч 3, Потелічі 70, Рава Руська 1, Довжани (?) церков 30, Світарів 1, Соколів 2, Камінка Струм. 26, Камінка Липник 1, Батятичі 60, Лежайск, реставр. 1, Веліні реставр. Динів 1, Дрогобич 42, Зєрня (?) церков 30, Явора (?) 26, Тарло 18, Корнич 45, Корчів 36, Будринці, Дзвиняч 36, Тернопіль 1, Сарники 6, Маріямпіль 1, Лицовиця 46, Добряни 28, Трійця 22. Перемишль Болоня 1, Яричів 1, Яблониця 12, Звенигород 2, Іване 1, Штрашківці 1, Вославка 2, Підпечари 60, Динів 1, Загір'я 1, Ліско 40, Ярослав 1, Золочів 12, Орхівці 1, Спас 2, Замочок 6, Верб'яни 12, Барднів 1, Румуніа 1, Висоцко Вижне 6, Синевідсько 22,

Мервиця 4, Вишнівчик 12, Козьова 36, Шаломянці 1, Комарно, Стенятин 1, Тудинковиці (?) 6, Вайставиці 2, Старгород 6, Потуриця 2, Ляцке Вел. 38, Рудники 45, Дмитре 42, Брине (?) 41, Углівка 60, Сквiртна 1, Сасів 62, Беско 39, Гилички 20, Сельска 46, Чехи 6, Яксманичі, Кульпарків 1, Любачів церква, Яроцко церков 26, Yersai City в Америці, Махнівці, Річки 3, Кудринці 36, Усте Велике 6, Наварія 12, Стебник 2, Устрики 16, Ставчани 3, Щирець 1, Мокре 2, Хотимир 3. Жовтанці 40, Вільхивець 30, Нушниці 8, Поморці 3, Рибник 12, Вільшаниця 16. Миклашів 42, Свиткова 56, Риків 3, Руда 1 і Вулька Мазовецька 2.

Прочитуючи той реєстр, мимоволі приходять нам на гадку слова Устяновича: „Пів сотні церков має мої ікони, п'ятнацять іконостаси, одинадцять стінопись а в сімох лишив я крім декоративних картин вартісні твори мистецтва з часу від 1862—1902 р. І тих сорок літ праці не принесли мені ані грошей, ані слави...“

З невеликими відмінами відносно більшої чисельности праць і украшених ними церков дасться сказати й про Копистинського. Невдячне понад вираз ремісло „церковного маляря“ убило в Копистинському артиста, викривило стиль, а в заміну не дало нічого: ні слави ні майна. Помер він на ласкавому хлібі „захисту для зубожілих купців і артистів“ фондації Домса у Львові...

Не церковні малювали, виконані на замовлення шаблонно і скороспішно дадуть Копистинському місце в історії мистецтва. Дасть йому його тих кілька ледви відомих нам картин, про які сказали ми, що в них є глибінь і сантімент мистецтва для мистецтва.

Такими є його академічна студія „Сирітка (1870) копія „Мадонни“ Карльо Дольчі (1871) „Гуцулка“, а властиво портрет дружини в гуцульському вбранні (1884) „Гуцул з Липовиці“, на якого обороті читаємо: „для Николи сина“ (1884) та кілька портретів з часів молодости Копистинського. Не для хліба він їх малював. Чується це в кожному дотику неначе закоханої в красу кисти.

Зовсім не те дасться сказати про його, хоча складні, композиції, до яких Копистинський привязував може більше ваги, аніж вони на це заслуговали. Згадаємо тут огляданий нами триптих на тему „Гальшка з Острога“ і „Бенкет богача“ з молодих літ, та символістичні композиції його останніх літ „Сон Русалки“ і „Суд XX-го століття“.

Так одні як і другі можуть послужити доказом для цього, що Копистинський жив в занадто прикрих умовах, щоби дати з того обсягу річи абсолютно вартісні і вдоволяючі, коли вже не вимоги мистецтва, то бодай амбіцію самого артиста. Малював їх з памяти, без моделя, без відповідних акцесорій, на швидку руку і тому вони носять яркий характер річий поронених.

Триптих „Гальшка з Острога“, компонований може під вражінням історичних композицій Матейка, є нічим більше, як слабкою ілюстрацією до підручника історії; малий формат картин при чисельности мініятурно трактованого персонажу, не давав місця ні для ефектів монументальности, ні для психологічного трактування лиць. До тогож тьмавий і сухий кольорит відбирав зображеним постаням цю решту життя, якого злуду міг би викликати гірше чи ліпше заобсервований рух.

Кращим під оглядом кольориту, є „Бенкет богача“, мабуть одна з конкурсних академічних задач Копистинського.

Можливо, що того роду композиції, яких мусіло бути більше, були тільки нотатками для задуманих картин, які Копистинський обіцявав собі виконати... колись. Правда, це „колись“ ніколи не наспіло. Символістичні маячення утомленого працею старика в роді „Сну Русалки“, що мав бути втіленням Відродження України, або „Суду XX. століття“, сей величезний конгломерат малих незв'язаних зі собою картинок доволі банального змісту виходить уже зовсім поза межі мистецтва.

Остається хіба тих кілька портретних студій з молодих літ і тільки вони можуть забезпечити Копистинському тривале місце в історії українського мистецтва.

I. Свенціцький

Нова історична повість.

I.

З приводу повісті Осипа Назарука: „Князь Ярослав Осмомисл“.

Львів 1918 р. ст. 417 і 2 таблиці.

Автор, очевидно, задумав був зобразити безперечно дуже інтересну хвилю історії галичо-руського князівства 2-ої половини XII-го століття та відслонити нам ще більш інтересну душу князя Ярослава Володимировича — на тлі його родинного життя, любови поза домом та володіння на галицькому столі. Повість - хроніка. Перше завдання виконав автор на основі історії України-Руси, переповідаючи про княжі спори і взаємини в роді Рюриковичів за київського стола, кращих волостей, та взагалі про їх незгідливість. Друге завдання психологічного малюнку намагався автор розв'язати деякими штрихами і міркуваннями, перенесеними з сучасности на людей давноминулих часів.

З приводу цього доводиться дещо сказати. Перш за все: незгідливість в роді Рюриковичів була дійсно безприкладна; вона була в ті часи загальною й в других народів, вона була на Русі-Україні ще до приходу Варягів. На неї в давнину не було іншої ради як меч, як самовлада — до чого й змагали усі князі, та до якої доходили тільки деякі, як Володимир Святославич, Ярослав Володимирович, Святослав Ярославич. Інші, котрі, як суздаль-володимирські, згодом московські, веліли це виконати іще кровзвіщими шляхами, якими наконєць дійшли до великого московського князівства.

Крім незгідливості, що по думці автора зродилася з ненаситності Рюриковичів, автор старається провести думку про доконечність галицькому князеві опертися на Карпати, Сян, Полісся, та сточищем Дністра й Прута дійти до гірлів Дунаю. Часткове здійснення оцего заміслу Ярославом Осмомислом, що принісло галицькій землі значіння в міждержавній політиці та чималі багатства, автор привитав з очевидним вдоволенням. А в цім якраз уся закавіка. Бо коли Ярослав Галицький мав право знищити волость князів-ізгоїв в Берладі, щоби створити природний державний звязок верхнього і середнього Подністрівя з нижнім і морем, то таке-ж право обєднання Придніпрівя з Придвістрівем, щоби тим легчє дійти до морських берегів, мали великі князі київські, та згодом в силу обставин політичних та традицій династичних Рюриковичів — і суздаль-володимирські. Бо-ж володіння сточищем Волги і Дону було природним вислідом боротьби князів руських за степ, за береги Чорного моря.

В переклад на нинішню мову це імперіялізм, це вираз природного змагання одного племені до володіння над иншими. В силу цего східне славянство, обєднанє з анархічного степу племінної роз'єднаності і ворожнечі Варяго-Русами — до політичного життя на сточищах Дністра—Дніпра — Донця — Волги до самих границь північних дикого степу, мусіло стати скорше чи пізніше одною державною організацією.

Послідній момент для автора як-би не істнував, та він поспішив причепити декілька „галицьких“ латок ненавистним, бородатим, холодносердим суздальцям, що прибули до Галича з білогрудюю і тонкоустою суздальською княжною Ольгою. Не істнувало для нього й те, що східне славянство, розселюючись відосередно з верхівів Дністра — зах. Буга — Дніпра — Волги на схід, північ і південь, в дійсності не змінялось в своїй основі, тільки зовнішньо, та що природніще йому бути одиноким володарем усієї східної Європи від лівії Сяну—Західної Двини на Схід, як його західним сусідам вдиратись клинами в їх область. Наконєць автор зовсім невдатно злучив завойовання нижнього Дунаю Ярославом Галицьким з замірами цего князя облегчити долю смердів, закупів та вчванити їх більше незалежними від боярства. Посередно могло це статись, але в дійсності не ьчинити цего ніяк було князеві проворному, а не то що розумному. Тим то це саме панування

Галича над Дунаєм було так коротке, бо не було воно оперте на природній основі племінного розселення.

З цих заміток з приводу історизму автора виходить одно, що він даліше загально прийнятого шаблону не пішов, то-ж через цей історизм зовсім не став більше інтересним, а навпаки доволі таки скучним.

Мало того, він не постарався піти слідом за кращими творцями історичної повісти н. пр. Толстого Олексія і Льва, Мережковського, старого Крашевського, Пруса або й Сінкевича, та докладно пізнати добу у її життю-бутю хоч-би по дослідям Сергієвича, Ключевського, Голубинського, Самоквасова і Аничкова, тільки дав повну волю уяві своїй власній, що сперлася в дечому на галицькому людному побуті.

Завдяки тому ми маємо такі подробиці в повісти, як: „клякання“ зі зложеними руками — як на чесько-німецьких образках зображено малих дітей, — та навіть „приклякання“ мабуть що на одну ногу — в Софійському Соборі зі спертою на одній руці головою — як це залюбки чинить польське панство тільки в галицьких костелах. В галицьких „золотокупольних“ церквах усе дзвони „грають“, хоч про них й сліду ніякого нема не тільки в землі, але навіть в літописі. Автор, очевидно, пішов за фантазіями „археолога“, та дав зовсім непоетичну дійсність. Товпі цей дзвякіт, гуркіт бубнів і гук сурм з гудінням рогів може подобатися, але все це, як-би воно й було навіть історично вірним, краще обминути мовчанкою, як дуже несмачне й грубе, що разить і дратує почування краси взагалі. Мистець мусить бути дуже обережним, а навіть скупим в передачі хоч-би й дійсних багатств дійсности!

Не менше історично невірним є опис замку галицьких князів. Перш усього, де він знаходиться? Як на горі над Галичем, то до нього не чути було-б „шепоту“ Дністрових філь; а як він був між Луквою й Дністром, десь біля катедральної церкви Різдва Богородиці, то певна річ, що не був кам'яний, тільки складався з дерев'яних теремів, які в нас клали протягом кількох днів — тижнів, та які счезали в одну мить пожежі.

Як-би в нас були аж кам'яні замки й стіни, то наші городи: Перемишль, Бужськ, Холм, Бересть, Тереховля, були б певно найшли вираз в німецькому Leonburg-ові чи там Lehmberg-ові, але не самому звичайному Lemberg-ові.

Не мала Русь велика камяних стін і замкових твердинь, тому між иншим і не видержала напору Литви і Польщі. Були, правда, „Золоті Ворота в Києві“, та й ті — мабуть — церковні, але не замкові.

Письменник повинен би відчутти це тим більше болюче, коли він поставив собі завданням звеличати давнє минуле свого роду. Простою, скрайною правдою можна-б його краще звеличати, як позиченим павиним пірям, натиканим на галку-ворона. Тим паче, що простому читачеві стало-б через те більше зрозумілим поняття „город — горожанін“, та неминучість появи на його місце німецько-польського міста-Stadt з бурмістром, себ-то хазяїном Burg-у. Гей, гей — коби в нас були колись свої Burg-и з їх порядками, то певно ми давно були-б господарями на власній землі у власній хаті! А так ще не знати, коли воно до цього дійде.

Але до речі вертаємо. Одя повість зовсім не історична ані змістом широким, ані в подробицях, а як плід поетичної уяви та в області історії мало інтересна. Те саме доводиться сказати й про оба рисунки Олекси Новаківського, що в женоподібних рисах якогось сучасного сантиментально-мрійливого панича, в середновічному лицарському одязі, раз на тлі казкового галицького замку, а другий раз за середньою вежею на бувшій бурсі Педагогічного Товариства, велить нам видіти Ярослава!

Безперечно, *licentia poetica* — свобідна творчість мистця! Так, нехай вона живе во вікі — *pro domo sua*, але не там, де вона має бути хоч-би й ідеальною виразницею історичної дійсности. В таких випадках вона мусить обмежитися тільки до техніки. Наколи-б в нас не було дорогоцінних портретів княжої родини Ярослава Володимировича і Святослава Ярославича 1073 р., ілюстрованого життя Бориса і Гліба, Сильвестрівського Збірника з перед XIV в., та не менше цінних мініатюр Радзівілівського літопису XV в., не говорячи вже про чимале багатство портретів византійської доби з перед XII в. хоч-би в подробицях іконописі, то художнику вільно було-б блуждати в пітьмах історії мистецьким ясновидінням. Але при нинішньому стані науки про все те ми маємо деяке право, коли не обсвязок — вимагати історичної правди, вираженої тільки в художній формі.

В нас доволі вже корму фразою, патосом, мрією-бредом, та всяким иншим рядом лихо зрозумілого патріо-

тизму — націоналізму і т. п. Пора нам перейти від мрійності про якусь там колишню велич, могутність до дійсного зрозуміння тих джерел в силі фізичній і простоті нашого колишнього побуту. Не панятами жили наші князі, тільки войовниками-володарями, що в походах — ловах — судах — та пирах з деревяними лижками, сном на кульбаці в шатрі або на долівці, застеленій якою шкукою і килимами, виповняли свій вік. А тут — в противенстві до дійсності — баять про замки, великі салі, срібну й золоту заставу „тисових“ столів та тому подібне, хоч здавен на Русі-Україні, та й колись у всього славянства, життя княже було може тільки достатніше, його хата гайдівство обширніці, комора і стайня повніці — як в його боярина, дружинника, смерда. На цій простоті виросла сила всіх народних династій, про неї чи не з жалем згадує північна старосвітська билина, та південна новіща дума. А тут нас в „панів“ проіздуть задумали письменник і мистець! Почитайте, доброді, повчення Володимира Мономаха дітям, особливо своєжиттєві спомини цього володаря, та опісля зображайте життя давнього князя, хоч-би й Осмомисла, внука імператорів византійських, та посвояченого з французьким двором.

Знову дійшли ми до місця, яке в автора, так сказати-б, дразливе. Він не любить „византинізму“, себ-то як особливого методу в державній політиці. Тут автор знов тільки натякнув, щоби гей-би на тлі і під впливом цієї „зарази“ зобразити тяжкі переживання свого героя, що мав бути зразком благородности, розумного, великодушного, одним словом платонівського найкращого (Καλλός-Κ'αγατός) володаря.

А тут так легко було найти дуже інтересну правду, та вбрати її в поетичну шату природного змагання одиниці, опертої на силі традиційних установ і власного ума, з потайним опором суми таких-же самостійних одиниць і їх інтересів. Цього змагання росту влади автор таки не дав, тільки спер все лихо на „византинізм“, якому певно якийсь майбутній письменник в нас складе ще великий гимн похвали, як виразови державного розуму середньовіччя.

Автор взагалі, як не був істориком-оповідачем, так не став і письменником-психологом. Він зрадив се на самому початку свого оповідання про князя Володимирка, перебиваючи його міркування й повчення синові описами

поодиноких моментів і патетичними порівняннями, не то на зразок ложноклясичного епосу, не то модерного символізму.

Психологія взагалі слаба сторона автора. Ані князь Володимирко з подружжям своїм, княгинею Евдокією, ані Ярослав з Ольгою та опісля Настасею — не виходять в автора живими людьми. Це манекини, на яких художник-академіст накидає всякої одежі, якої йому потрібно для зображення князя, чи боярина, чи смерда, але тільки манекин без мяса й крові живої.

Не станемо говорити про участь Ярослава в битві під Теробовлею, або його поведення на Різдво в Галичі — де в дійсності він викликає своїм нетактом всенародній бунт, як „до потворности — потворно“ (вживаємо любимого авторового слівця) невдатні малюнки. Шкода, що автор не почитав уважніше Гоголевого „Тараса Бульбу“, в якого певно багацько навчився би — а пішов тільки за картинами баталістів, та свіжими вражіннями опису якоїсь борні світової війни.

Остановимося на одній любові Ярослава до Настасі, на його холоді для дружини Ольги, та на особлившому потайному покровительстві матері Евдокії одному й другому. До „холодної суздальки“ не лине Ярославове серце. Що це таке? Не вже холодною позістає жінчина усе, навіть коли вона любить мужчину яко одну свою розраду, як батька неозначеної ще живини, себ то коли вона „почує себе при надії“ (!), що захоплює вперве все її єство? Невже князь, захоплений бажанням мати сина-наслідника, вподобиться першому з краю мужикові-міщанинові, що почісуючи потилицю, просить в'гомосця охрестити „запшепрошінім“ дівча?

Оце „міщанство“ світогляду княжого, не тільки що не оправдує його неохоти до дружини, що його любить і поважає, але безперечно тільки вселяє холод у вразливу душу жінки-матері.

Знакома-суджена-дружина-мати, це великі етапи в життю мужчини і жінчини, це злука краси й сили, в огню й ліса, волі й ярма, життя й смерті одного в другім, це грав'я, за якою пропадає всякий сепаратизм расовий і релігійний. А тут письменник на силу впевнює читача про те, що „холодна суздалька“ і князь Осмомисл під цей закон не належать. Мало того, він веде старій жінці благословити зраду супружу свого сина, щоби тільки її дитяти було солодко. Чи знайдеться де у світі така жінка,

що онтак, тільки як „свекруха“, стане потайки роздувати любов свого одруженого сина, батька дітей до чужої дівчини? Чи можливо, щоби жінка-мати, що пізнала щасливе подружнє життя, рівнодушно — коли не злорадно — гляділа на розвіяння усіх мрій про таке-ж щастя у своєї невістки? Чи не заворушиться в матері полова гордість жінки на один спомин зради?

В автора все це вийшло так, як це звичайно діється в житті грубого, неокресаного „міщанства“, „хлопства“.

А між тим автор був дуже близько біля дійсності, або її можливости, до того ще й високопоетичної, коли він згадав про щастя в любові Володимира Великого — до якого так з панська молився за любов сам Ярослав Осмомисл, один з його нащадків Тож голос крови! З огляду-ж на природне двохвірря в нас на Русі в XII. вікові, про що автор теж згадав, можна було розвинути мотив — голос сучасности і традиції. Ну, а з огляду на скучне життя жінки у жіночнику, навіть княжим, та постійний фізичний рух і труд князя, можна би було розвинути мотив занепаду принадної вражливости у княгині Ольги, та вибування тілесної похоти у Ярослава. Такі „холоди“ розгрівають ніжною увагою до людини, але подібні „вогни“ гасять спершу найкраще десь в ліску біля жерельця в корчах, а згодом в осібних теремах. Додаток автора про „голос землі-племени“ може таки мати деяке значіння, тільки в звязку з іншими пересланками і вислідками.

Історично-психольогічної повісти ми ще не маємо, коли не признаємо за неї Гоголевого „Тараса Бульбу“ в її московському одязі, та Франкових „Панських жартів“ і „Волинських оповіданнів“ Ореста Левицького. Автор такої повісти нам зовсім не дав, хоч дістав за неї патріотичну нагороду з Михайлового фонду в „Провіті“.

А що до московської мови „Тараса Бульби“ то доводиться сказати, що вона далеко більше українська, як судово канцелярська мова по українськи написаної історичної повісти.

Автор, на жаль, не вважав за потрібне подбати хоч-би про мову. В поетичному творі мова має силу красок мистця, криці і граніту скульптора. Мистець проявляється в майстерному володінню над матеріялом свого твору. Хто цього матеріялу не опанував, хто з ним не живився настільки, щоби стати його живим виразником — цей не може назватись мистцем.

II.

„Іду на вас“.

історичне оповідання з часів князя Святослава (960—962 рр).

Написав Юліян Опільський, Львів 1918 р.

Українська літературна скарбниця ч. 2. ст. 168. звич. 8-ка,
(за велика для літерат. праць і домашніх книгозбірень).

Повість історична, се не історія. Історики ходять передовсім о вислідження правди, о сконстатовання фактів, натомісць повістяр користується тільки історичними фактами для своїх окремих артистичних цілей, для воплощення певної ідеї в певних живих, типових особах.

— Праця історична має вартість, коли факти в ній представлені докладно і в причиновім звязку; повість історична має вартість, коли її основна ідея зможе заняти сучасних, живих людей, то значить, коли сама вона жива й сучасна. —

Оці слова передмови Ів. Франка до „Захаря Беркута“ з 1882 р., доводиться пригадати з нагоди повісти Опільського—не тому, щоби вона була свого рода противенством до тези Франка, тільки — навпаки — тому, що вона не єсть оцею антитезою. Автор, очевидно, фільольог, і то не лихий, бо знає богословіє Елди та германської народної словесности; він добре обізнаний з культурною археологією Византії, коли говорить про роди війська і способи боротьби; знає він історію доби та місця — що його цікавлять. А що фільольог наперед добре вивчить питання, а тільки згодом про нього дещо напише, тож авторіві-оповідачеві, яким Ю. Опільський дійсно єсть, зовсім легко було дати незлу річ.

Незлу, чому ж не добру? питає читач. Тому не добру, відповімо, що автор певне її тільки лагодить, а поки що ми займаємося оповіданням „Іду на вас“. Читач-критик вжив такого способу дотепного писання, яким користується сам автор в зображенню гончаря Івора Сміхуна та рибалки-блазня Рослава. Їх дотепи, як читач бачить, доволі таки недотепні, бо дотеп, себ то юмор не є складовою частиною темпераменту автора. Він перш за все оповідає.

В оповіданню Опільського замітна велика звязність і ясність, як в поодиноких гадках, так і в реченнях, що їх висказують. Проста, ядерна мова, чиста від „галицизмів“ і вигляданих в недоступних словниках „українізмів“ — ро-

бить це оповідання легкам і милим предметом читання. Правда, і автор не вберігся від деяких особливостей, коли заговорив про: „жулавцеву грядку — серед ліса“ (59 ст.), яка без „Знадобів“ Верхратського була би ясніща під назвою „кам'яної“; дунайську хвилю, що темної ночі „повороніла“ (104) себ-то сильніше знялась, творячи глибокі доли — чого нічю не видать було ані Мирославу ані Рославу, а для читача байдуже; а возять снопи на Україні скрізь „возії“ — але в автора „вожії“ (137). Зате автор прогрішився проти духа давньої мови, говорячи про „мури“ замість „стін“ та „рури“ замість „дулів“ для грецького вогню (108 ст).

Духа староруської мови та староруського життя автор дійсно мало знає, хоча інтуїтивно він його загально відчуває. І так, він забув про Василька і Володимирка князів, та через те назвав Ярополка ніби здрібнілим іменем „Ярцьо“, яке могло-б звучати тільки як „Ярополчко“. Герові оповідання — Мирославові, боярському синові — ізгові, він велить на початку повісти кілька разів цілувати руки — батька, кметя, князя. Хоч боярському синові й личить бути взірцевого поведення, то все таки не на нинішній лад, захований в Галичині. В 10-тому столітті й на Галицькому Подністрів'ю рук не цілували; стали се чинити під „панською наукою“ темні безсилі раби в часи доволі далекі від колишньої волі.

Ще менше вдатними вийшли в автора образки родинного життя й подружжя його. Святослав, сей невтомий воїн руської землі, гладить „кругленький підбородок“ жінки Малуші в прияві сина Володимира, дядька Добрині і молодця Мстислава. Малуша, гарна невеличка ростом жінка, стоїть біля печі, та згодом „вдарила князя маленькою рученькою по мягкій чуприні (ст. 51 і 52). Це діється в хвилі загальної радості в княжій світлиці. — В хвилю смутку, якого навіяло в хаті Мстислава оповідання Рослава про кінець князя Святослава — „Мстислав тер чоло рукою та торгав чуприну в безсилій злости, лише Калина (дружина Мстислава) була спокійна, вона гладила рукою голову чоловіка...“

Оба образки ясні своїм змістом і настроєм. Але якраз чи не за надто ясні цим буденним милуванням? Не станемо перечити тому, щоби герой X-го віку не зважав на гладкий підбородок жінки, а жінка не захотіла розважити милого, гладячи його по голові. Все це діється нині

доволі часто на виду у всіх, тим-то воно дуже буденне, а може й навіть тільки бездушний відрух; а буденщина в таких разях також смакує, як цукор в меді. До рахунку цієї буденщини, зовсім зайвої в оповіданню, зачислити належить ще сльози Мстислава, якими він у сні змочив свою подушку (104), та згадку про фізіологічний зв'язок між виснаженим жолудком, гарячкою й сном людини (160 ст.). Все те можна пропустити без всякої шкоди для оповідання і читача.

Не менше буденщини, доволі таки комічної, віє на читача від князя Святослава, що в шкіряному походному одязі, з щіткою в руках стоїть на дворі княжої загороди в Києві, та після того, як вичистив свого коня, пряче її в торбу при сідлі. Комічна тут щітка, що нам нагадує якогось улана на дворі цісарської касарні. Коли вже до таких подробиць дійшло, то краще було-б сказати тільки про те, що князь-воїн чистив свого коня. Історична правда про простоту князя Святослава, образ з дійсного життя князя-воїна були би ясно зазначені. Але щітка — торба, це гей-би з оперети (36—7 ст.).

Те саме міркування викликає в критиків „висока і широка постіль з пуховими подушками та узірчатими простиралами“ (51 ст.). В „просторій але низькій світлиці, вистеленій коврами та обвішаній золотом та срібною посудом та зрукою“. Кровать (*κράββατος*)-одр мусить бути дещо низчим, а постіль на ній, навіть „гладкої“ Малуші мусить складатися не стільки з „гори“ пухових подушок і узірчатих прстирал, скільки зі шкур та шкіряних підголівників. Цю вигоду переймали ми від Сходу, що в X-му віці не знав ще смаку української газдині XVIII віку.

Таким-же прогріхом провинився автор в описі молитви перед битвою (116 ст.). Кесар кінчить свою промову словами: „А тепер просім Всевишнього о побіду над сими ворогами нашої віри і влади!“ — Кесар відкрив голову, а духовник прочитав голосно молитву і дав кесареві і усім християнам поцілувати темну ікону Богоматері у золотій ризи — Панагію.

Скільки тут ересеї написав автор, він навіть не підозріває! А їх зовсім не повинно бути, хоч би тому, що письменник не сміє вводити в блуд читача. А також не має він потреби ніякої давати спеціалістови привід до насмішок над непотрібно буйною уявою автора. Хоч-би до Крумба-

хера та Діля (Diehl) заглянув був автор, то з них дізнався би про величні молитвослівя (Кр.), та прекрасні, зовсім не темні — бо IX—X в. византійські ікони, одинокі плоди мистецтва сього часу на Чорному-Егейському і Адрійському морі. Автор історичної повісти перших часів руського князівства повинен дещо краще відчувати значіння Византії для Європи, як це здебільша помічаємо у істориків. Наколи-б одначе письменник задумав боронитися правом „*licentiae poeticae*“, то скажемо, що вона не відноситься до дійсних деталей, які можна оминути, але не перекрутити.

Автор, здається, додає чимало значіння деталям. Він йде слідами давнього мистецтва, що в зображенню природи викінчували всякий сучок і грибок так-же подрібно і старанно, як і велитня дуба, головний зміст даного образу. Тим то він описує всі переломи і відтіні сходу сонця, знакомить читача з чималою громадою українських ботаничних висловів, але через те не встиг він скреслити яркої картини ані осени, ані весни, ані многоязыкого гамірливого ранку наддністрової оселі (20—21, 143 ст.). Автор, безперечно, чує своїм вством величню красу і гармонію одих хвилин природи — але він не найшов ще способу кількома мазками створити відповідної картини, та кількома звуками-акордами передати чудову музику ранку в душі людини, що починає самостійне життя.

Картини природи, порівнання — у всякому поетичному творі стрічаються. Вони становлять дійсну красу твору; дають читачеві змогу вжитися в життя-предмет твору, але не у всіх письменників. Читавш Міцкевича — Пана Тадеуша, Пушкіна — Євгенія Онегіна, Лермонтова — Демона, Шевченка — „Мені тринайцятий минав“ або „Садок вишневий коло хати“, то відразу уявляєш собі всі образи, чуєш гамір і ритм життя, та залюбки мрієш з ними гармонічною красою одих образів. Наколи-ж тобі доводиться складати образ на основі „опису“ письменника, то це тільки зайве заняття, що відриває від самої теми.

А тему автор вибрав дуже влучну, історичну „про князя, що чужої землі шукаючи, та свою втерав“ з рівнолеглою романічною, як боярин-ізгой відвагою і розумом боярство собі вернув, та з милою одружився. Своім оповіданням охопив автор останні місяці життя Святослава з невдячним походом на Дунай, та на їх тлі зобразив побут давньої Руси.

Політичних міркувань автор не зачіпав, чим показав чималий письменницький такт, а всі вислови здорового політичного розуму найшли собі місце в заголовковій шестої глави: „Не гляди, княже, чужої землі!“ згаданому вище 18-ої, та кінцевому закликові молодого боярина Мстислава Восславича: „Браття! не попадайте у зневіру! Вона ворогом добра... Киньмо кривавий меч, добудьмо плуг і живім для нашої землі, як жили для князя. Живім життям народа, працею, доробком, а збруєю відражуймо лише ворогів. Бо як що понесемо у чужих землю огонь і меч, втратимо свою землю, шукаючи чужої“... (164—5 ст.).

III.

Вячеслав Будзинівський

„Осаул Підкови“.

Львів, 1920. Стр. 136.

В оповіданню, з кінця XVI. віку „Осаул Підкова“, пера Вячеслава Будзинівського, зустрічаємося з деякими фактами, інтересними з боку психології творчости. Автора ми знаємо давно за доброго вічевого бесідника і публіциста, що коротко, ясно і переконуючо промовляє до слухача-читача. Але, щоби повний темпераменту політичний діяч міг дати доволі таки пізно в своєму життю літературно добрий твір без виразної приміси політичного моменту, це дійсно доволі таємниче взагалі з огляду на мирне співжиття скромного поета-мистця в одній хаті з бурхливим та невгомним політиком.

Є й ще інші таємниці в творчости Будзинівського. Знаємо, що він інтересувався народньою історичною піснею та козаччиною, тож — здавалось би — що він в літературнім творі пішов би широким та добре в'їждженим шляхом етнографізму та історизму. Одначе й цього не помічаємо в новому творі. Автор від початку до кінця опирається на вимислі, що дає основу оповіданню. Але чинить це на тлі вповні історичному, походу Підкови на Волощину та карі йому за це з боку повільного слуги султана турецького, підчиненого падишаха — семигородського князя та короля польського Стефана Баторія.

Фабула оповідання дуже проста. Невеликий відділ козаків під проводом Андрія Боринича Глибки пробирається з Волощини на Добруджу, щоби втечи від мстивого Турка. Вже близько гирел Дунаю, захищені вуглярем Болгарином Савою Войкіновим, вони випочивають в лісистому гірському ярі. Через їх власний недогляд вогонь приводить нічтю до них відділ турецького війська під проводом Сагафа, сина торговця невільниками і жовнярською добичею. Неволя, заходи вугляря вибавить їх з неї, стріча його з власною ріднею, взятою тим самим Сагафом з розбитого болгарського села, та ряд перешкід в здійсненню плану визволення усіх полонеників, ось головні обриси фабули оповідання, що кінчається щасливою злукою турецького бранця з ріднею та родинного звязку між бранцем-Українцем та бранкою-Болгаркою.

В захопленню самого автора фабулою, її поступенним замотуванням та розмотуванням з рядом хвилин, в які здається читачеві, що вже буде „капут“ героям, автор проявив свій особливий темперамент, що незвичайно оживив усе оповідання.

З другого боку, коли критик стане сумніватися про те, чи автор цього оповідання — крім деяких новіщих романів, опертих на низці „романтичних“ пригід — знає ще й старогрецький і елінійський роман, зложений з безконечного ланцюха самих фантастичних приключень, звісний нам з давен через життя святих, тоді вириває в критика іще одна загадка психології творчости. А саме — можливість появи свіжої й здорової наївности в трактуванні фабули навіть в новітнього письменника, коли він — без особливого літературного багажу з области історії і теорії роману — слідує за власною уявою, очевидно, коли вона в автора є. А в Будзиновського оповіданню цієї первісної уяви, здорової і інтересної якраз своєю наївністю, є чимало. Тим то автор поступив зовсім правильно, не запускаючись ні в яку „психологію“ героїв, тільки вяжучи пригоду за пригодою в живий ланцюх одноцільного вимислу оповідання.

Одиноке, що може дещо вразити читача, це безмежна левковірність Турка, що граничить просто з глупотою. Правда, народня словесність підмітила таки цю рису в характері Турка та всякої нечистої сили, але мабуть і тут автор пішов самостійно за духом власного відчуття.

З приводу мови нема ніяких замітів для автора. Вона ядерна мова Галицького Придністрів'я. Тим то непотрібно автор вжив такого виразу, як „спекла раки“ (102) замість „спаленіла“, та вульгарного інтелігентського „трісла з досади“ (122) замість „мене злило — сердило — брала лють — піднімало“.

Коректурні недогляди в роді „Турків“ замість „козаків“ (ст. 7), доволі не потрібне речення: „Подала йому руку і відійшла“ (46 ст.), та постійне вживання 2-ої особи множини — на зразок української — і в розмові Болгарина з Турком та в розмові Бойкінових Болгар, що знають виключно 2-ої однини в цих випадках, почитности книжки мабуть не зменшать, хоч тут на них звертається увага.

За видання книжки „накладом Стефана Шухевича“ накладцеві належить щире признання. Може він матиме щасливішу руку для оживлення книжкового руху, як це було в нас досі.

Михайло Струтинський

Нові часи — нові пісні.

(Павло Тичина: Соняшні кларнети. Поезії. Вид. „Сяйво“. Київ 1918. Ціна 14 гривень.)

Після Олеся, Філянського, Чупринки — новий, наскрізь оригінальний поет. Оригінальний і змістом і технічними засобами. І як згадані корифеї нової української поезії — входить Павло Тичина на український Парнас вже в першій збірці ядро зарисованою індивідуальністю.

Тичина перше всього — прекрасний знавець мови і віртуоз форми. Мова у нього — податний інструмент, на якому виграє свої майстерні лірики. Часом за багатством асонанс і алітерацій затирається основний настрій. Та звичайно рятує вріваній, телеграфічний стиль, що змушує до сторожкості і скуплення.

До пообіднього ласкання нервів — поезії Тичини не надаються...

Як приклад — кілька строф:

Закучерявилися хмари. Лягла в глибівь блакить...
О милий друже, — знов недуже —
О любий брате, — розіп'яте —
Недуже серце мов, серце, мов лебідь той ячить.
Закучерявилися хмари...

(ст.: 7)

Гей, дзвін гуде —
І з далеку.
Думки пряде —
Над нивами.

Пантеїстичний розмах („credo“ в Заспіві) і життєрадісний тон „Соняшний кларнет“ — симпатичне явище в новітній українській поезії.

В „Соняшних кларнетах“ дав Тичина також зразки модерного трактування громадських мотивів. „Дума про трьох вітрів“ (написана стилем дум), „Золотий гомін“, „Скорбна Мати“, „Війна“ — се найбільш талановитий відгомін тих періпетій, які довелося пережити українському народови протягом 1917—18 рр. Світанок волі, ентузіазм медових місяців революції, мобілізація темних сил, трагедія під Крутами, плач над подоптанням людських почувань — мотиви згаданих поем.

Суспільницька поезія Тичини — се не римована патріотична проповідь. Сміливими, сильними алегоричними чи символічними штрихами торкає він картини, які різко впилися в душу кожному Українцеві, що не проспав хвилини високого підйому і розпучливої депресії 1917—18 рр. Не вяже читача заокругленими міркуваннями, тільки — мов з нехоття зачіпаючи відомі картини, будить загальнолюдські почування.

Поезії Тичини — се продукт нового напрямку в європейській поезії, який колись злобний Німець висміяв, мовляв —

Sie dichten in Farben und malen in Tönen
 Und machen Mischmasch allem Schönen;
 Sie pinseln Klavier auf ihren Paletten
 Und pinseln Tragödien und Operetten,
 Sie singen Gebäude in voller Verirrung i t. d.

Футуризм, який зродився в Італії як реакція на гнет минувшини, обійшов в останньому десятилітті майже цілу Європу.

По думці Марінеттоґо, теоретика італійського футуризму, форми нашої вражливості кардинально змінилися під впливом телеґрафу, телефону, грамофону, автомобіля, літака. Сам ритм життя прискорився. У нас появилoся нове почуття динамічності, яке не вміщується в рамки складні.

Метою футуристів — динамічне мистецтво. Як засоби до створення динамічної поезії: 1) творення нових слів при помочи нових суффіксів чи зміни корінів, 2) підпоряд-

кування слова ритмови вірша, яке в деяких „Кубофутуристів“ доходить до розкладу слів, 3) розсадження складні.

У деяких, головню російських, футуристів дав сей напрям такі куріози, як напр. вірші Константина Олімова (егофутурист):

Оазись — гамаюнъ, кудесно успокоясь,
Младенчить пальное окно.
Издальне дробить звонъ — пустынный богомолецъ, —
Опѣнъявъ молчное зерно.

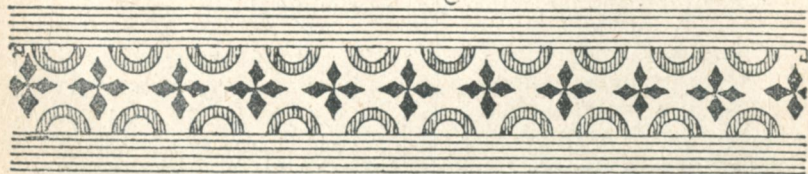
Або один з фокусів Василіска Гнедова:

„По солнцезеленоуолѣшьтоскло“.

Артистичний такт не дозволив Тичині дійти до максималістичних стовпів футуризму (одно із завдань, до яких змагає футуризм: віддання 40 тисяч різних шумів.) Дотеперішні спроби комічні. Напр. наслідування шуму по-тягу:

Фу фу фу фу фу
Фа фа фа фа фа
Тса, тса тса тса тса.

І сей такт поета дозволяє покладати на нього великі надії.

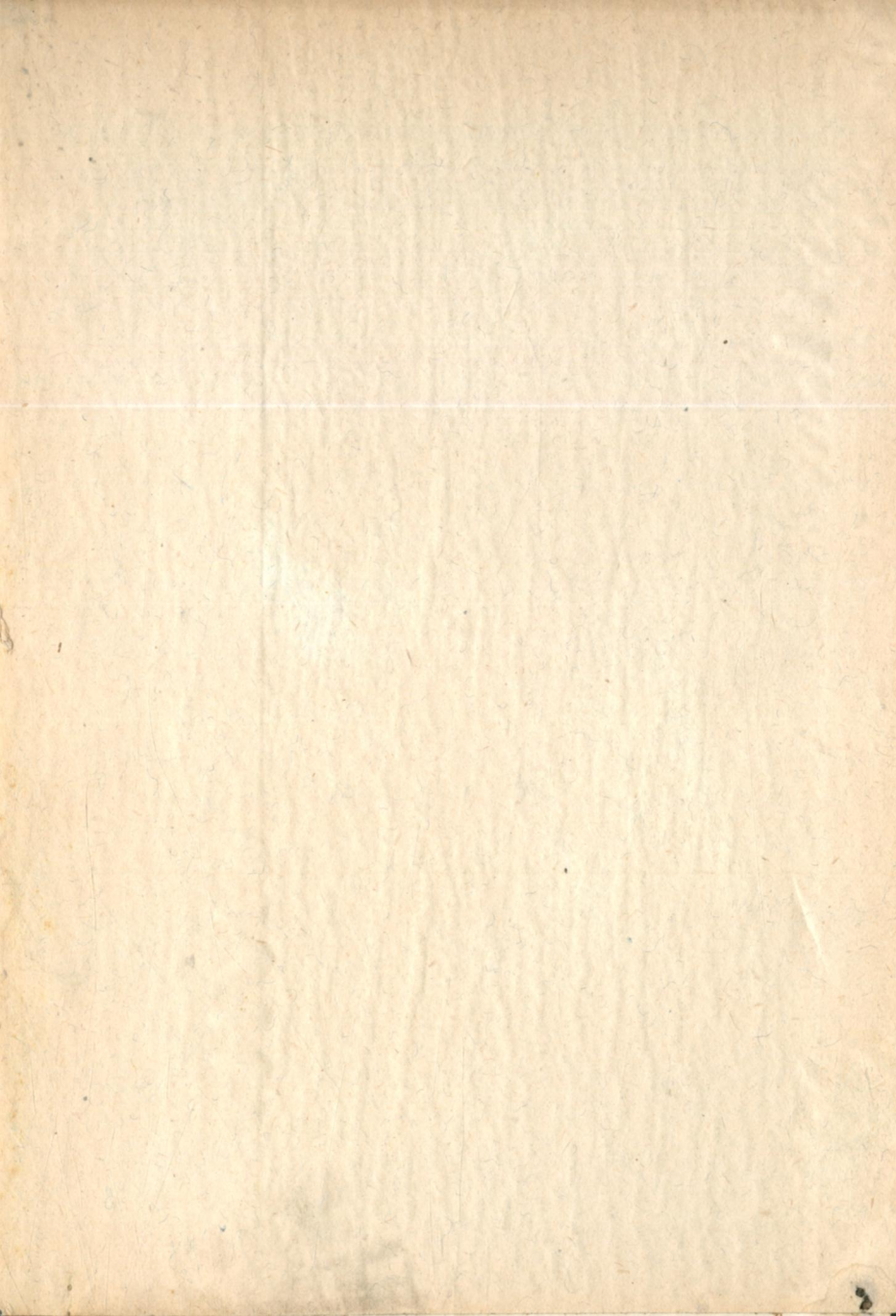

З М І С Т:

<i>Олесь Жижаренко</i> : Серед шуму і клетоту	3
<i>Володимир Котецький</i> : Вукова гробниця	5
<i>Михайло Рудницький</i> : Вразіння	16
Прощання	17
Зимовий сонет	18
<i>Ганс Гайнц Еверс</i> : Остання воля Станіслави д' Асп	20
<i>Микола Козубський</i> : Тремтіння	42
<i>С. Гнідий</i> : Каті	44
<i>Олег Оленський</i> : Жмут	54
<i>Петро Карманський</i> : Галицький пейзаж	60
<i>Михайло Рудницький</i> : Нешкідливість архитворів	62
<i>О. М.</i> : З Когелета	76
На ріках вавилонських	84
<i>Авегіс Агаронян</i> : В тюрмі	89
<i>Михайло Яуків</i> : Скаменіла країна	98
Зоря благовіщення	104
Сучасний Каїн	106
<i>Сава Криlach</i> : Бербас	112
<i>Степан Чарнецький</i> : Побідникови	120
Пісня кільчастих дротів	120
<i>Томас Ман</i> : Тяжка година	121
<i>Василь Щурат</i> : З французької лірики	129
<i>Денис Лукіянович</i> : Воєнні образки	133
<i>Ст. Людкевич</i> : Я в кватиронці сиджу	147
<i>Василь Барвінський</i> : Завзялись враги	149
<i>Я. Ярославенко</i> : Ой, ідуть, ідуть тумани	151
<i>Степан Балей</i> : Відчування життя	153
<i>Ст. Людкевич</i> : Модест Менцінський і українська пісня	163
<i>В. Карпович</i> : Доля галицьких памяток в часі війни	171
<i>Микола Голубець</i> : Теофіл Кошистинський	186
<i>І. Свенціцький</i> : Нова історична повість	190
<i>Михайло Стругинський</i> : Нові часи — нові пісні	204

5,00 П ОВЕРЕНО
С.Ф. 19 87

II
И 60.977

виходить неперіодичними випусками. Випускає твори української і світової літератури: романи, повісті, драми, новели, критичні нариси й інші твори.

Видає: Видавництво „ШЛЯХИ“ у Львові.

Досі вийшли:

1. Гергарт Гавтман: Пред сходом сонця (вечерп.).
2. Гю де Мопсан: Історія одної дівчини (вечерп.).
3. Леонід Андреев: Чорні маски (драма) К 1-60
4. Михайло Яцків: Adagio consolante (вечерп.).
5. Станіслав Жеромський: „Табу“ і ин. опов. (вечерп.)
6. Едгар Аллєн По: Елеонора і інші опов. (вечерп.)
7. Микола Оришин: Тяжка заповіть (вечерп.)
- 8-9. Петер Альтенберг: Як я то бачу... „ 2-
10. Володимир Вирчак: 1,000,000 (опов.) (вечерп.)
11. Анатоль Франс: Цезар Борджія і ин. нариси (веч.)
12. Е. Т. А. Гофман: Дожа й догаресса (опов.) (вечерп.)
- 13-14. Мих. Яцків: Смерть бога (вечерп.).
- 15-18. Василь Пачовський. Ладі й Марені терновий
огорь мій. (поема) „ 7-
19. Микола Голубець: Мойсей безумний (вечерп.)
20. Д-р Степан Балеї: З психології творчости
Шевченка „ 3-50
21. Гергарт Гавтман: Затоплений дзвін (вечерп.).
22. Мих. Яцків: Танець тиний (роман, I. часть) „ 4-
23. Октав Мірбо: Лихі пастухи (драма) „ 3-50
24. Степан Чарнецький: В годині задуми (вечерп.)
25. Роман Секела: Смерть (вечерп.)
26. Д-р Дм. Донцов: Похід Карла XII. на Україну „ 1-50
27. Мих. Яцків: Танець тиний (роман, II. часть) „ 12-
28. Тарас Франко: Збиточний Амор (переспівки) „ 3-
29. М. Голубець: Українське мистецтво. (Вступ до
історії) „ 4-
30. Енот Гамсун: Вікторія „ 5-
31. Яесь Мартович: Народня ноша „ 4-
32. Володимир Дорошенко: Життя і слово „ 5-
33. Мих. Яцків: Танець тиний (роман, III. часть) „ 8-

Замовляти

в „Новітній Бібліотеці“, Львів, вул. Косцюшка
ч. 1 а. або в Книгарні Наукового Товариства
ім. Шевченка, Львів, Ринок ч. 10.

10.488

I.
ТЕРЕМ